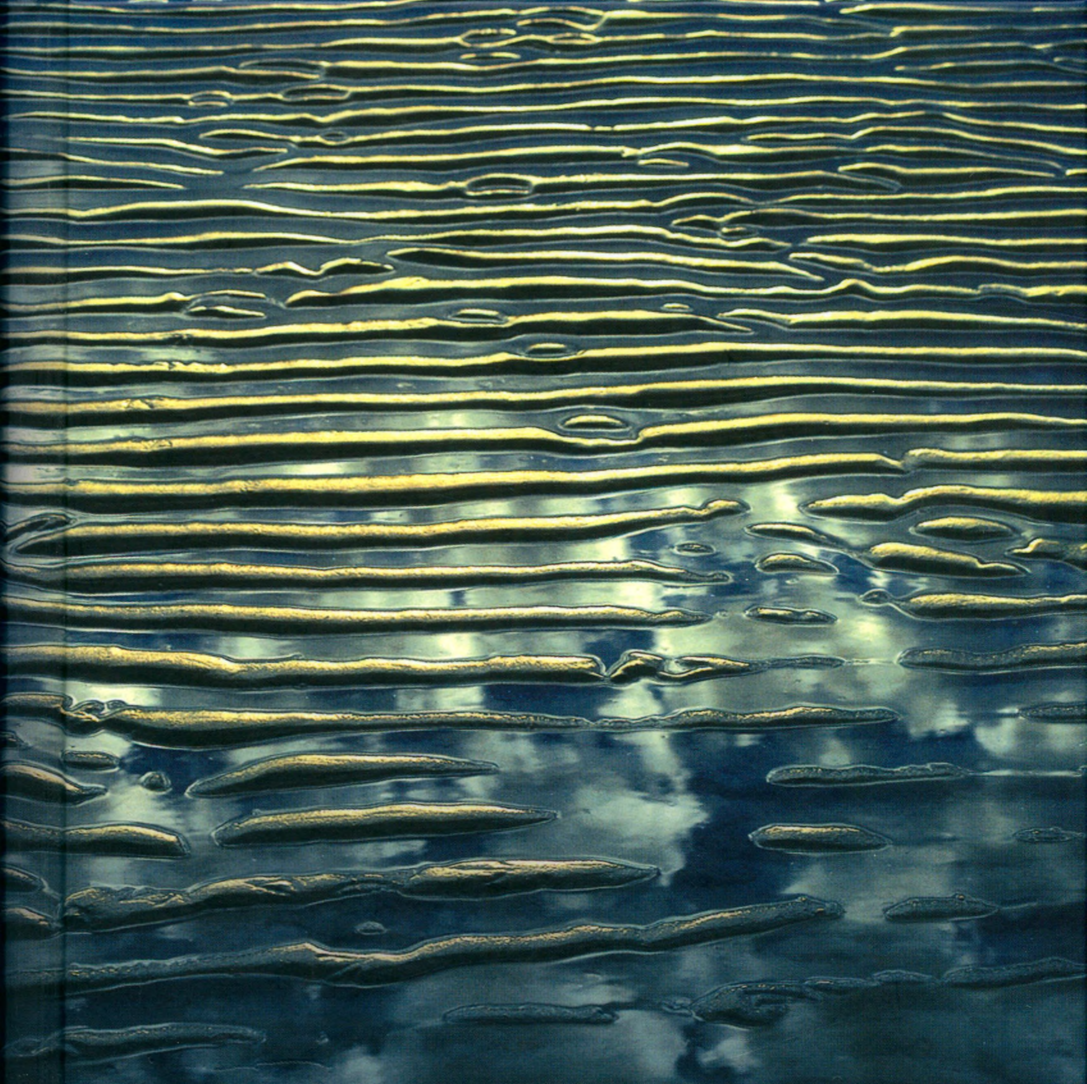

APIE SIELOS RAMYBĘ

Lucijus Anėjus Seneka

LUCIJUS ANĖJUS SENEKA

APIE SIELOS RAMYBĘ

Iš lotynų kalbos vertė
Dalia Dilytė

VILNIUS 2010

UDK 1(37)
Se 76

Versta iš:
L. Annaei Senecae
Dialogorum libros XII
Ed. Emil Hermes. Lipsiae, 1905

2-oji pataisyta laida

ISBN 9986-16-529-6

APIE AUTORIŲ IR JO MOKYMĄ

Žmonijos istorijoje nebuvo ir nėra ramių laikų. Net tada, kai nežvanga, nedunda, negriaudėja karai, žmones kamuoja piliečių kivirčai ir ginčai, valdovų despotizmas ir kraugeriškumas, draugų bei artimųjų išdavystės, nederliai, sausros, potvyniai, žemės drebėjimai, drasko godumas, pyktis, baimė, pavydas ir devynios galybės kitų aistrų, kurių įsisiautėjusios bangos sudrumsčia ne tik kaltininkų, bet ir aplinkinių širdis. Tačiau šėlstant negandoms ir neramumams, kamuojant skausmams ir rūpesčiams žmonių sielose visuomet tvyro amžinas giedros ramybės ilgesys. Į mūsų, lietuvių, sielas ramumas tvinsta, kaip mendrėms siūruojant aukštoms ir lieknoms šilelio pušims, spindint ežerų stiklui, paslaptingai žvelgiant ūksmingų dvarų parkų tvenkinių gelmėms, šilumą skleidžiant jaukiai parugių atokaitai ar gaudžiant bažnyčios vargonams.

Antikoje manyta kitaip. Sielos ramybės ieškota ne gamtos, daiktų ar religijos prieglobstyje, bet pačiame žmoguje. Tikėta, kad jos galima išmokti, ir mokyta kitus. Labiausiai tuo rūpinosi dvi filosofijos kryptys: stoicizmas ir epikūrizmas. Epikūrininkai patarinėjo atsiriboti nuo visuomenės, vengti visko, kas gali sukelti sielos sumaištį. Jie teigė, kad gyvenimo tikslas yra malonumas, o sielos ramybė –

būtina sąlyga jam pasiekti. Epikūras mokė taip: „Taigi, kai sakome, kad malonumas yra tikslas, mes turime galvoje ne nusivylusių žmonių malonumus ir ne malonumus, glūdinčius jutiminiuose pomėgiuose, kaip mano kai kurie neišmanėliai ir nesutinkantys su mumis arba blogai suprantantys, bet tokią būseną, kai ir kūno neskauda, ir siela rami. Mat nei nuolatinės išgertuvės, nei triukšmingos vaikštynės, nei pasismaginimai su berniukais ar moterimis, nei gardžiavimasis žuvimi ar dar kuo nors, ką siūlo valgiais apkrautas stalas, neteikia malonumų gyvenime. Malonų jį padaro blaivus protas, kuris tyrinėja bet kokio pasirinkimo ar atsisakymo priežastis ir išvaiko tokias mintis, kurioms užplūdus sielose kyla didžiausias sąmyšis."

Stoikai manė, kad žmogus turi dalyvauti visuomenės gyvenime ir ne vengti nelaimių bei nemalonumų, bet žvelgti į juos abejingai. Jų nuomone, išmintingo žmogaus siela turi būti tvirta, tarytum žalsva Čiurlionio uola po audros nurimusių marių platybėse. Ji nekrūpčioja kaukiant gyvenimo negandoms ir neištyžta joms atlėgus. Dorybės kupina siela yra tokia nepajudinama uola. Pinigai, daiktai, giminės ir artimieji iš žmogaus gali būti atimti, o sieloje glūdinčios dorybės niekas neįstengia išplėšti. Ji yra vienintelis tikrasis turtas ir aukščiausias gėris. Kiekvienas gali atsikratyti ydų, gali pasidaryti doras. Tereikia noro. Žmogus, panoręs tapti doras, nuolatos tobulins sielą. Tai daryti ypač ragino vadinamosios Vėlyvosios stojos filosofai. Mat stoicizmo istorija turi tris etapus.

Pagrindus padėjo IV a. pr. Kr. Ankstyvosios stojos filosofai Zenonas, Chrisipas, Kleantas. Jų idėjas tęsė ir modifika-

vo Viduriniosios stojos skelbėjai Panaitijas (180–100 m. pr. Kr.) ir Poseidonijas (135–51 m. pr. Kr.), gyvu žodžiu perdavę stoikų teiginius romėnams. Ir Ankstyvosios, ir Viduriniosios stojos filosofų veikalų beveik neliko. Likimas buvo palankesnis Vėlyvajai stojai. Mus pasiekė Lucijaus Anėjaus Senekos (4 m. pr. Kr.–65 m. po Kr.), Epikteto (50–130 m. po Kr.) ir Marko Aurelijaus (121–180 m. po Kr.) kūriniai.

Romėnų filosofas Lucijus Anėjus Seneka gyveno ankstyvosios Romos imperijos laikais. Nors I a. po Kr. romėnai apskritai buvo susitaikę su vieno pirmojo valstybės žmogaus (princepso) valdymu, dar nebuvo pamiršę respublikos ir demokratijos idėjų. Šimtus metų senatoriai eidavo į posėdžius, amžiais buvo renkami konsulai ir kiti valstybę tvarkę pareigūnai. Ir imperatorių laikais viskas vyko taip pat, nes valdovai nedrįso iš karto panaikinti senato, svarbiausios respublikos laikų institucijos. Žinoma, dabar senatas tegalėjo tik pritarti princepsui ir dėkoti jam už išmintingą vadovavimą. Tačiau net ir neprieštaraujantys, net ir šlovinantys valdovą senatoriai vien savo buvimu priminė senąją tvarką. O juk būta ir netylinčių, ir dar nepamiršusių valstybės tvarkytojų vaidmens. Todėl visi pirmieji imperatoriai stengėsi pamažu naikinti senatą. Tam buvo pasitelkiami skundikai. Koks nors niekada neturėjęs sąžinės ar ją praradęs niekšas apskųsdavo senatorių netinkamu pasakymu įžeidus imperatoriaus didybę ir apskųstąjį nužudžius arba ištrėmus gaudavo konfiskuoto jo turto dalį. Kita dalis atitekdavo imperatoriui. Priešintis ir ištverti padėjo stoicizmo filosofija.

Seneką irgi persekiojo daugumai grėsusios negandos. Be to, jaunystėje jis labai sunkiai sirgo. Paskui mirtimi grėsė imperatoriaus Kaligulos pavydas dėl iškalbos ir imperatoriaus Klaudijaus žmonos Mesalinos intrigos, bet buvo nutarta pasitenkinti tremtimi. Filosofas iškeliavo į Korsiką. Toje skurdžioje saloje, pirmapradės gamtos prieglobstyje turėjo praleisti visą gyvenimą, tačiau Fortūnos ratas staiga švystelėjo jį aukštyn: po aštuonerių tremties metų antroji imperatoriaus Klaudijaus žmona Agripina Seneką sugrąžino į Romą ir padarė savo sūnaus, būsimojo imperatoriaus Nerono, mokytoju. Mirus imperatoriui Klaudijui įpėdinis buvo nepilnametis ir Seneka su asmeninės imperatoriaus gvardijos vadu Buru daug ką tvarkė jo vardu. Imperijoje tapo šviesiau. Liovėsi nekaltų žmonių žudynės ir tremtys, išaugo senato reikšmė, buvo imtasi priemonių atskirti imperatoriaus iždui nuo valstybės turto. Kai Neronas pradėjo valdyti pats, Buras mirė neaiškiomis aplinkybėmis, o niekur nebesikišantį Seneką keletą kartų buvo bandyta nunuodyti. Galų gale jis buvo apkaltintas dalyvavęs sąmoksle prieš imperatorių ir įsakyta numirti. Į tą sąmokslą buvo įsivėlę Senekos sūnėnas, daugelis draugų ir pažįstamų, bet ar pats filosofas jam priklausė, nėra aišku. Istorikas Tacitas smulkiai aprašo Senekos mirtį ir parodo, kad jis mirė taip, kaip mokė tą daryti: oriai ir narsiai. Jis nenusiminė, nemaldavo imperatoriaus, drąsino žmoną, draugus ir pasikvietęs raštininkus dar suspėjo padiktuoti daugelį minčių.

Nežinome, ką diktavo filosofas, lėtai lašant iš venų kraujui. Gal kurį nors neišlikusį veikalą, o gal tas eilutes, kurias skaitome šiandien. Pagaliau ta konkreti vieta ir nėra labai

svarbi. Galime neabejodami tvirtinti, kad Seneka remdamasis sudėtingo savo gyvenimo patirtimi ir kitų išminčių teiginiais kaip visada karštai įrodinėjo, įtikinėjo, mokė amžininkus ir ainius gyventi ir mirti. „Lyg naudingų vaistų rinkinius pateikiu raštu sveikatingus pamokymus, patyręs, kad jie sėkmingai gydo manąsias votis. Gal jos ir neišnyko, bet bent jau nustojo tvinkti", – aiškino jis viename laiške Lucilijui. Seneka teigė, kad nereikia bijoti mirties, nes kūnas – tik laikinas būstas, ir po mirties siela pateks į amžiną ramią ir giedrą dievišką erdvę. Jis ragino nepataikauti kūno geismams bei norams, bet tobulinti sielą. Ištremtas jis buvo patyręs skurdo bei įvairių nepriteklių ir žinojo, jog galima juos iškęsti nesikankinant. Grįžęs iš tremties buvo apipiltas turtais, juto slegiamą materialių gėrybių naštą ir mokė gyventi taip, tarsi jų nebūtų, nedrebėti, bijant prarasti.

Seneka be galo kategoriškas ir griežtas mokytojas. Visi tie užsiėmimai, kurie nedaro žmogaus geresnio, jo nuomone, yra beprasmiai. Filosofas perspėja turistus ir keliautojus, kad nėra jokios naudos iš kelionių, jei jos netramdo malonumų siekimo, nepažaboja norų, nenumalšina pykčio, nepašalina suklydimų. Kelionėse galima įgyti informacijos apie kitas tautas ir jų gyvenamųjų vietų ypatumus, pamatyti gamtos ir žmogaus kūrinių, bet visa tai neturi prasmės, jei nedaro žmogaus geresnio. Seneka nevertina mokslingų, įvairių žinių prikimštų knygų, o apie plačią erudiciją kalba niekinamai: „Nemažai laiko kainuoja ir kitų ausims didžiai įgrysta pagyrimas: „Tai – apsiskaitęs žmogus." Todėl pasitenkinkime paprastesniu apibūdinimu: „Tai – doras žmogus", – sako jis, truputėlį ironiškai šypsodamasis.

Smegenyse sukauptu informacijos kiekiu besididžiuojantiems filosofas rėžia: „Noras žinoti daugiau, negu reikia, yra viena nesaikingumo atmainų."

Seneka skeptiškai žiūri į luomų nelygybę. Kas doras, tas ir aukštakilmis, – tvirtina jis, o visais kitais požiūriais žmonės yra lygūs. Filosofas pirmasis romėnų literatūroje prabyla apie tai, kad su vergais reikia elgtis taip pat kaip su laisvaisiais.

Kartais gali pasirodyti, kad Seneka be reikalo po keletą ar keliolika kartų kartoja tuos pačius teiginius. Tačiau lygiai prieš du tūkstančius metų gimęs filosofas žinojo, kad žmogus yra be galo silpnas, kad jam be paliovos reikia priminti, kas dora, o kas ne, kas teisinga, kas ne. Įsakmiais teiginiais belsdamasis ir belsdamasis į skaitytojų sielas, jis tikėjosi padedąs nuo jų valyti vis atsigaunančių ydų purvą. Gal jo pamokymai nors truputėlį gali padėti pasiekti sielos ramybę ir mūsų nemėgstančiam pamokymų amžiui.

Dalia Dilytė

APIE SIELOS RAMYBĘ

I.1.(Serėnas)[1] Betyrinėjant išryškėjo, kad kai kurios mano ydos, Seneka, yra atviros, aiškios, tarytum ant delno padėtos, kai kurios – neryškios ir slaptingos, kai kurios – nenuolatinės, periodiškai sugrįžtančios. Šias pavadinčiau sunkiausiomis, puolančiomis kaip besibastantys aplink ir laukiantys progos priešai. Jos neleidžia nei palaikyti karo būklės padėtį, nei nerūpestingai mėgautis taika.

Tačiau labiausiai pastebima mano būsena (kodėl negalėčiau tau lyg gydytojui prisipažinti tiesos?) yra štai kokia: nesu nei sąžiningai išsilaisvinęs iš to, ko bijojau arba nekenčiau, nei, antra vertus, šioms ydoms pasidavęs. Mano padėtis nėra blogiausia, bet labai verksminga ir dirginanti: nei pakartas, nei paleistas. Nekalbėk, kad visų ydų daigai gležni, o laikas jiems suteikia diržingumo ir kietumo. Puikiai žinau, jog verčiantys vargti dėl netikrų vertybių dalykai (turiu galvoje aukštą rangą, iškalbos šlovę bei visa kita, kas priklauso nuo svetimos nuomonės) pamažėle išauga, o tai, kas ugdo ir patraukliais atspalviais padažo tikrąsias jėgas, laukia metų metus, kol ilgas laikas pamažu uždeda spalvą. Bet aš bijau, kad visa kam tvirtybės teikiantis įpratimas man šios ydos neįsmeigtų dar giliau. Ilgai bendraujant, pa-

[1] Serėnas – Senekos draugas, Nerono laikų ugniagesių ir policijos tarnybos vadas. Seneka jam paskyrė traktatus *Apie poilsį*, *Apie sielos ramybę*, *Apie išminčiaus tvirtybę*.

milstama ir blogis, ir gėris. Savo tarp tų dviejų būsenų svyruojančios ir nei prie teisingumo, nei prie klaidingumo nepasukančios sielos silpnumą galiu parodyti tau ne iš karto, bet išskirstęs dalimis. Pasakysiu, kas man esti, o tu surasi, kaip toji liga vadinama.

Prisipažįstu: nepaprastai mėgstu saikingai gyventi. Netraukia nei dėl tuščio pasipūtimo įmantriai užtiesiamas guolis, nei iš skrynios ištrauktas drabužis, nei suslėgtas į klostes ir kamuotas tūkstančiu kitų būdų, kad spindėtų, bet naminis, pigus rūbas, nei rūpestingai laikytas, nei baimingai dėvimas. Maistas patinka ne tas, kurį šimtai vergų gamino ir spokso valgant, ne prieš daugelį dienų užsakytas, ne daugybės tarnų patiektas, bet lengvai įgyjamas ir paprastas, neretas ir nebrangus, visur jo pilna, nekenkia nei piniginei, nei skrandžiui, toks, kurio suvalgius nereikės vemti. Tarnu renkuosi neišlavintą ir netašytą namuose užaugusį vergą, bevardžio meistro gamintą sidabrą vartoju paveldėtą iš savo kaimiečio tėvo, o stalą – ne žavintį žvilgsnį dryžių įvairove, ne garsėjantį mieste ir pritraukiantį išrankiausių žinovų būrius, bet pastatytą naudotis, tokį, prie kurio užklydusios nė vieno svečio akys negaiš mėgaudamosi ir neužsiliepsnos pavydu.

Nors gyvenu tuo visiškai patenkintas, bet perskrodžia širdį puikiai išmankštinti jauni vergai, puošniau nei iškilmingoms eisenoms aprengta ir auksu išpuošta nelaisvoji šeimyna, spindintis tarnų būrys, pertekę brangenybių namai ir nuo per visus plyšius išbirusių turtų žėrintys stogai, nuolatos prie gėrybių švaistytojų prikibusi palydovų minia. Ar dar priminti skaidrutėlio vandens sroves, tekančias aplink pokylių menes, ir tas visas puošmenas atitinkančius

valgius? Mane, ateinantį iš ilgalaikės saikingos gyvensenos erdvės, iš visų pusių užplūsta žibėte žibanti, aplinkui skambanti prabanga. Mano rikiuotė truputėlį pradėjo svyruoti. Man lengviau prieš prabangą nukreipti sielą, o ne akis. Taigi grįžtu namo ne blogesnis, bet liūdnesnis, pradedu gūžtis menkavertėje savo aplinkoje, įsėlina tyli graužatis ir abejonė: gal anas gyvenimas geresnis. Tos mintys nepakeičia manęs, bet truputėlį sukrečia.

Man patinka vykdyti mokytojų įsakymùs ir būti valstybės reikalų sūkuriuose[2], patinka aukštos pareigos ir fasciai[3]. Jų siekiu ne tam, kad gvieščiausi purpuro apvadais apvedžioto rūbo[4] ar virbų ryšulio, o tam, kad būčiau pravartesnis ir naudingesnis draugams, artimiesiems ir visiems piliečiams, o galų gale ir visai žmonijai. Pasiryžęs ir pasiruošęs seku Zenonu, Kleantu, Chrisipu[5]. Tačiau juk nė vienas iš jų neužsiėmė valstybine veikla, tik visi į ją siuntė.

Kai kas nors pradeda smarkiai daužyti neįpratusią sielą, kai susitinku ką ar gėdinga, kaip kiekvieno žmogaus gyvenime dažnai pasitaiko, ar ką labai nelengva, ar daug laiko atimantį menkavertį reikalą, metu veiklą ir kaip nuvargusi banda skubinuosi namo. Nutariu apriboti gyvenimą keturiomis sienomis: „Niekas tegul neatims nė dienos, nes nie-

[2] Stoikai manė, kad žmogus turi būti visuomeniškai aktyvus ir dalyvauti valstybės gyvenime.

[3] Fasciai – virbų ryšuliai, aukštųjų Romos pareigūnų valdžios ženklas. Konsulą lydėdavo dvylika fascius nešančių palydovų (liktorių), pretorių – šeši. Pareigūnui keliaujant už Romos miesto sienų į virbų ryšulį dar buvo įkišamas kirvis.

[4] Turima galvoje pareigūnų dėvima toga preteksta.

[5] Zenonas, Kleantas, Chrisipas – svarbiausi graikų stoicizmo šulai.

kados deramai neatsilygins už šitokias išlaidas. Siela gilinsis į save, rūpinsis savimi, neužsiims tuo, kas jai svetima, kas gali būti smerkiama. Pasinersiu nei visuomeninių, nei asmeninių rūpesčių nežinančion ramybėn." Bet kai narsūs veikalai atitiesia dvasią, kai kilnūs pavyzdžiai ragindami bado širdį, maga paknopstomis dumti į forumą, vienam tarnauti žodžiu, kitam darbu. Gal ir nepagelbėsiu, bet bent jau bandysiu padėti. Maga forume pažaboti kokio nors nelabos sėkmės aukštai iškelto asmens puikybę.

Užsiėmęs kūryba būnu įsitikinęs, jog, dievaži, geriau yra žvelgti į pačią dalyko esmę ir jos verčiamam prabilti, o žodžius pavesti veikalo turiniui; kur esmė ves, ten tegu seka neišdailinta kalba. „Kam reikia kurti amžinus veikalus? Nori padaryti, kad ainiai tave prisimintų? Tačiau juk esi gimęs mirčiai; tylios laidotuvės turi mažiau sunkumų. Norėdamas užimti laiką, paprastu stiliumi rašyk sau, o ne šlovei. Tai dienai triūsiant, reikės mažiau vargo." Antra vertus, kai didingos mintys palengvina sielą, ji tampa išrankesnė žodžiams ir aukštesnė, trokšta išsakyti tai, kuo kvėpuoja, ir kalba pakyla iki aptariamojo dalyko iškilnumo. Tada, pamiršęs įstatymą ir slegiantį teismą, iškylu aukštai, žodžius tardamas jau nebe savo burna.

Nebevardydamas atskirybių pasakysiu, jog visur mane persekioja kupino gerų ketinimų vidinio pasaulio silpnumas. Būgštauju, kad pamažu neišskysčiau arba (dėl to dar neramiau) kad amžinai nekybočiau kaip ant plauko. O galbūt yra daugiau pavojų, negu aš pats numatau. Mat draugiškai žvelgiame į tai, su kuo esame susigyvenę, palankumas priešinasi norui teisti.

Manau, jog daugelis būtų pasiekę išmintį, jei nebūtų manę, kad jau yra pasiekę, jei nebūtų truputį savęs apgaudinėję, jei kai kur nebūtų užsimerkę. Juk netiesa, kad kitų pataikavimas mus labiau žudo negu mūsų pačių. Kas išdrįsta sau pasakyti tiesą? Kas garbintojų ir meilikautojų gaujos apsuptas vis dėlto labiausiai nepadlaižiauja pats sau? Taigi, jei turi kokį vaistą, galintį sustabdyti mano siūbavimą, prašyčiau laikyti mane vertu būti tavo skolininku už ramybę. Žinau, kad šie mano sielos judesiai nėra pavojingi, negresia sąmyšiu. Norėdamas tiksliau išreikšti savo nusiskundimą, pasakysiu, kad mane ne audra kamuoja, o jūros liga. Taigi pašalink visa, kas čia bloga, ir padėk vargstančiam netoli kranto.

(Seneka). Jau seniai, Serėnai, tylomis klausiu savęs, į ką panaši ši sielos aistra. Labiausiai tinkančiu pavyzdžiu laikyčiau tuos paliegėlius, kuriuos išsikapsčiusius iš ilgos bei sunkios ligos retkarčiais dar nupurto drebulys ir kankina silpni negalavimai; o ir visiškai pabaigę sirgti jie dar neduoda ramybės gydytojams dėl savo įtarinėjimų ir jau sveiki tiesia ranką patikrinti, skųsdamiesi viso kūno karščiavimu. Jų kūnas, Serėnai, ne nesveikas, bet nepripratęs prie sveikatos. Panašiai iš tyko virpa nurimusi po audros jūra. Taigi reikia ne griežtesnių, mūsų jau praeitų priemonių, idant vienur galėtumei sau pasipriešinti, kitur supykti, trečiur sva-

riau veržtis, bet paskiausios, idant pasikliautum savimi ir tikėtum einąs teisingu keliu, neatbaidomas pasklidai išsibarsčiusių daugybės besitraukiančiųjų atgal, o kai kurių – klaidžiojančių šalikelėje.

Tavo trokštamas gyvenimas be sukrėtimų yra didi, aukšta, artima Dievui būklė. Tokią pastovią sielos būseną graikai vadina *euthymia*. Apie ją yra puikus Demokrito[6] ritinėlis. Aš vadinu ją ramybe. Nebūtina mėgdžioti ir versti žodžius pagal jų formą. Kalbamas dalykas pavadintinas tokiu vardu, kuris privalo turėti graikiško pavadinimo reikšmę, o ne išorinį pavidalą. Taigi ieškome, kaip siela gali eiti visados lygiu ir sėkmingu žingsniu, būti sau maloninga, linksmai žvelgti į savo reikalus ir to džiaugsmo nepertraukti, išsaugoti ramią padėtį, nei keldamasi aukštyn, nei savęs neslėgdama. Tai bus ramybė. Panagrinėkime apskritai, kaip siela galėtų į ją ateiti, o tu iš bendrųjų vaistų pasiimsi, kiek norėsi.

Pirmiausia visą ydą reikia ištraukti aikštėn, tada kiekvienas atpažins savo dalį. Kartu suprasi turėsiąs daug mažiau vargo dėl nepasitenkinimo savimi už tuos, kuriuos pririštus prie išore akinančio užsiėmimo ir vargstančius po reikšmingos dingsties priedanga labiau verčia apsimetinėti gėda negu noras. Visų liga tokia pati: ir tų, kuriuos kankina lengvabūdiškumas, kurie pasmerkti nuoboduliui ar nuolatiniams pasikeitimams, kuriems visuomet labiau patinka tai, ką neseniai paliko, ir tų, kurie suglebę žiovauja. Pridėk dar

[6] Demokritas (460–371 m. pr. Kr.) – antikinės atomistikos teorijos ir filosofinės Abderos miesto mokyklos kūrėjas. Buvo parašęs daug veikalų, iš kurių liko tik fragmentai.

besielgiančius taip, tarsi juos kankintų nemiga: šie vartosi nuo vieno šono ant kito, kol nuovargis atneša atilsį. Nuolatos pertvarkydami savo gyvenimo būklę, galų gale pasilieka ten, kur juos atranda ne neapykanta pasikeitimams, bet tinginti imtis naujovių senatvė. Pridėk ir tuos, kurie per daug sustabarėję ne dėl užsispyrimo, bet dėl neveiklumo ir gyvena ne taip, kaip nori, bet taip, kaip yra pradėję. Šios ydos ypatybės nesuskaičiuojamos, bet pasekmė viena: nepasitenkinimas savimi, atsirandąs iš sielos nepastovumo ir bailių ar nesėkmingų geismų. Arba neišdrįstama tiek padaryti, kiek geidžiama, arba neįstengiama ir pasiduodama visumos vilčiai. Toks nuolatinis nepastovumas ir kaita būdingi visiems kabikams. Bet kuriuo keliu traukia prie savo troškimų, pratinasi ir prisiverčia imtis negarbingų ir sunkių priemonių, o kai vargas neatlyginamas, juos kankina nepagrįsta nešlovė. Jie sielvartauja ne dėl klaidingų siekių, bet dėl neatlygintų. Tuomet jiems ir užmojo gaila, ir pradėti bijo, siela blaškosi, nerasdama išeities, nes jie negali nei įsakinėti geismams, nei paklusti. Čia ir niekaip neišsipainiojančio gyvenimo laukimas, ir būsena tarp neišsipildžiusių stingstančios sielos troškimų.

Visa tai pasunkėja tada, kai nebepakenčiant veiklaus gyvenimo nelaimės bėgama į neveiklumo prieglobstį, prie atsiskyrėlio užsiėmimų, kurių negali ištverti į visuomenės reikalus palinkusi siela, trokštanti krutėti ir iš prigimties nerami. Taigi ji pati mažai teranda paguodos savyje. Todėl dingus smagumui, kurį veiklūnams teikia pats užimtumas, siela nepakelia namų, vienatvės, sienų ir nenoromis žvelgia į save, paliktą sau. Iš to atsiranda pasibjaurėjimas ir nepasitenkinimas savimi, siela

nesustodama siūbuoja, laisvas laikas liūdina ir erzina ir, kadangi gėda prisipažinti priežastis, varžymasis kančias sugrūda į vidų. Neturėdami išeities ankštumoje uždaryti geismai vieni kitus smaugia. Iš čia kyla širdgėla, išglebimas ir tūkstančiai netvirtos sąmonės bangavimų. Pradėtos vykdyti viltys ją verčia svyruoti, o apverktos – liūdėti. Iš čia – keikiančių savo laisvalaikį ir besiskundžiančių, kad jie nebeturi ką veikti, jausmas ir nepaprastai priešiškas kito augimui pavydas. Mat tą akių gėlimą dėl svetimo maitina nelabas ištižimas. Kadangi patys negalėjo iškilti, geidžia, kad sugriūtų visi. Todėl nusigręžusi nuo kitų sėkmės ir nusivylusi savąja siela niršta ant likimo, skundžiasi laikais, pasitraukia į kamputį, baudžia pati save, bjaurisi savimi ir piktinasi. Mat iš prigimties žmogaus siela yra mitri ir linkusi judėti. Jai miela bet kokia ją išbakštinanti ir pagrobianti medžiaga. Dar mielesnė ji toms nelaboms prigimtims, kurios noriai leidžiasi nualinamos užsiėmimų. Kai kurios žaizdos geidžia jas atversiančių rankų ir džiaugiasi paliestos, bjaurūs spuogai mėgsta kasymą. Mano nuomone, taip ir tas vidaus pasaulis, į kurį lyg piktžaizdės įsiveržė geismai, vargą ir tąsymąsi laiko malonumu. Mat esama kažko, kas mūsų kūnui su skausmu teikia džiugesio. Pavyzdžiui, apsiverčiame ant kito, dar nenuvargusio šono, vis keisdami ir keisdami padėtį, kaip tas Homero Achilas, čia susirietęs, čia ant nugaros gulėdamas, įvairiai vartydamasis kaip ir visi sielvartautojai, nieko negalėjo ilgiau ištverti, o padėties kaitaliojimas visai negydė[7]. Todėl griebiamasi kelionių ir išklaidžiojamos visos pa-

[7] Homeras vaizduoja Achilą, sielvartaujantį dėl draugo Patroklo mirties:
Vertės nuo šono ant šono, aukštielninkas gulės ir kniūpsčias,
Bet neįstengė užmigt... (*Iliada*. XXIV. 10 – 11. Vertė J. Ralys ir kiti)

krantės, tai jūroje, tai sausumoje išbandant vis nepasitenkinantį tuo, kas yra, lengvabūdiškumą. „Dabar vykime į Kampaniją[8]." Lepus kraštas greitai sulaukia paniekos: „Norisi pamatyti necivilizuotą šalį, keliaukime Brutijaus[9] ir Lukanijos[10] slėniais." Tačiau negyvenamame krašte pasigendama tam tikro dailumo, prie kurio sustojusios prabangos išpaikintos akys galėtų pailsėti nuo ilgai regėtų nejaukių atšiaurių reginių. „Trauksime į Tarentą[11], į išgirtąjį uostą, į švelnios žiemos sritį, į jau senovėje buvusį turtingą kraštą." Pernelyg ilgai ausys negirdėjo plojimų ir bildesio, malonu pasimėgauti ir žmogaus krauju: „Pasukime į Romą!" Vieną kelią ištakavus, griebiamasi kito, reginiai keičia reginius. Kaip sako Lukrecijus:

Taip nuo savęs bėginėja kiekvienas[12].

Bet kokia iš to nauda, jei nepabėga? Jis pats, labiausiai slegiantis palydovas, seka paskui save. Taigi, privalome žinoti, kad vargstame ne dėl vietovės ydos, o dėl savo: neįstengiame nieko pakelti, nepajėgiame ilgiau iškęsti nei vargo, nei malonumo, nei savo, nei svetimo reikalo. Kai kuriuos priverčia mirti tai, kad be paliovos keisdami sumanymus grįžta prie to paties, ir nebelieka vietos naujovei. Jiems pradeda atsibosti gyvenimas ir pasaulis, ir iškyla tas tirpstančių smagumų klausimas: „Iki kolei vis tas pats?"

[8] Kampanija – derlinga ir turtinga sritis Italijos vidurio vakaruose.

[9] Brutijus – Italijos pietvakarių kraštas.

[10] Lukanija – pietų Italijos sritis prie Tarento sąsiaurio.

[11] Tarentas – pietų Italijos miestas, garsėjęs audiniais, dažų pramone ir keramika.

[12] Ištrauka iš romėnų poeto Tito Lukrecijaus Karo (96–55 m. pr. Kr.) filosofinės poemos *Apie daiktų prigimtį* (III.1 066. Vertė M. Račkauskas).

Klausi, kaip, mano manymu, kovoti su šiuo pasibjaurėjimu. Geriausia, kaip sako Atenodoras[13], prisirišti prie veiklos, valstybės reikalų ir pilietinių pareigų. Mat kaip kai kurie ištisas dienas praleidžia saulėje, mankštindamiesi ir rūpindamiesi kūnu, kaip atletams naudingiausia didžiąją laiko dalį sušerti rankų ir apskritai pasirinktojo tvirtumo ugdymui, taip jums, rengiantiems sielą piliečių reikalų mūšiams, gražiausia ilgiau pasilikti prie vieno darbo. Mat turintis tikslą pasidaryti naudingas piliečiams ir visiems mirtingiesiems vyras kartu ir lavinasi, ir tobulėja, sukdamasis pareigų verpete, pagal galimybę tvarkydamas ir bendruosius, ir asmeninius dalykus.

„Bet kadangi, – sako jis, – sunku išlikti nesugadintam, klestint šiai nesveikai puikybei ir šmeižikams iškraipant teisybę, o ateityje visuomet laukia dar daugiau kliūčių, negu pasisekimo, reikia pasitraukti iš forumo ir visuomenės. Didi siela turi kur pasireikšti ir asmeninėje plotmėje. Narvas sulaiko liūtų ir kitų gyvūnų veržlumą, o žmonių – ne. Pasitraukę jie nuveikia didžiausius darbus.

Tačiau kad ir kur pasislėptų, kad ir į ką bepasinertų savo laisvalaikiu, tegu visuomet trokš savo talentu, žodžiu, pa-

[13] Atenodoras – Rode ir Epire dėstęs I a. pr. Kr. filosofas stoikas, Poseidonijo mokinys, Cicerono draugas, Oktaviano mokytojas. Pastarasis buvo jį pasikvietęs į Romą. Iš veikalų liko tik maži fragmentai.

tarimu pagelbėti ir atskiriems asmenims, ir visiems žmonėms. Juk valstybei teikia naudos ne vien tas, kuris paremia kandidatus, gina kaltinamuosius, sprendžia karo ir taikos reikalus, bet ir tas, kuris ragina jaunuomenę, kuris taip trūkstant gerų pamokymų lašina į sielas dorybės lašus, kuris stabdo ir traukia atgal besiveržiančius prie pinigų ir prabangos ir, jei nieko kita nepasiekia, bent jau truputį juos sulaiko. Kaip privatus asmuo jis dirba valstybės darbą. Ar daugiau nuveikia anas svetimšalių, piliečių, Romos prètorius, skelbdamas abiem pusėms padėjėjo parengtą nuosprendį, negu tas, kuris kalba apie tai, kas yra teisingumas, kas yra pareiga, kas yra kantrybė, kas yra drąsa, kas yra mirties niekinimas, kas yra dievų suvokimas, koks saugus ir veltui įgyjamas gėris yra gryna sąžinė? Taigi, neapleisi ir neatsisakysi pareigos, paskirdamas kūrybai nuo valstybės priedermių atimtą laiką. Juk kariauja ne vien stovintis rikiuotėje bei ginantis dešinįjį ar kairįjį sparną, bet ir saugantis vartus ar sustojus nepavojingoje, bet nevisiškai ramioje vietoje einantis sargybą, vadovaujantis ginklų sandėliui karys. Nors šios tarnybos ir nėra kruvinos, bet jos laikomos karo tarnyba.

Pašaukęs save prie kūrybos išvengsi pasišlykštėjimo gyvenimu, nusibodus dienai netrokši nakties, nei sau būsi nepakeliamas, nei kitiems nereikalingas. Daugelis norės su tavimi draugauti, prie tavęs šliesis kiekvienas geras žmogus. Dorybė niekuomet neglūdi nežinoma, bet skleidžia savo signalus. Kas bus vertas, suras ją pagal pėdsakus. Mat kai visiškai nenorime bendrauti, atsisakome žmonių ir gyvename tik atsigręžę į save, vienatvę be kūrybos lydi netu-

rėjimas ką veikti. Pradedame vienus pastatus statyti, kitus griauti, mažinti jūrą[14], vesti vandenį sunkiai pereinamomis vietovėmis ir blogai paskirstyti gamtos mums duotą sunaudoti laiką. Vieni jį taupome, kiti švaistome, treti taip leidžiame, kad galėtume suskaičiuoti, ketvirti – kad nieko neliktų. Tai bjauriausia. Dažnai nukriošęs senis neturi kito ilgo gyvenimo įrodymo, tiktai amžių."

Man, brangusis Serėnai, atrodo, kad Atenodoras per daug pasidavė aplinkybėms, per greitai pabėgo. Nesakau, kad kartais nereikia pasitraukti, bet pamažu žengiant atgal, nepraradus vėliavų, nepraradus kario garbės. Daugiau priešų pagarbos ir saugumo pelno atėjusieji atsiduoti jų malonei ginkluoti. Manau, jog taip pat reikia elgtis dorybei ir dorybės siekėjui. Jei likimas bus stipresnis ir užkirs galimybę veikti, tegul jis neskuba galvotrūkčiais bėgti, metęs ginklus, ir ieškoti slėptuvės, tarytum būtų tokia vieta, kur likimas negalėtų nusekti, bet tegu mažiau imasi pareigų ir rinkdamasis randa, kuo galėtų būti naudingas piliečiams. Negali būti karys? Tegu siekia aukštų pareigų. Reikia gyventi privataus žmogaus gyvenimą? Tegu būna teismo oratorius. Priverstas tylėti? Tepadeda piliečiams, tyliai dalyvaudamas teismo procese kaip advoka-

[14] Romos turtuoliai užpildavo jūros įlankas ir ant tų sankasų statydavosi namus.

tas[15]. Pavojinga net įžengti į forumą? Namuose, teatre, svečiuose tegu atlieka gero bendražygio, ištikimo draugo, saikingo svečio vaidmenį. Neteko piliečio pareigų? Tegu atlieka žmogaus pareigą. Siekdami turėti platesnį lauką dorybei, mes išdidžiai neužsidarome tarp vieno miesto sienų, bet leidžiamės bendrauti su visu Žemės rutuliu, skelbdami mūsų tėvynę esant visą pasaulį. Tau neleista užkopti ant teisėjo pakylos, draudžiama lipti ant rostrų[16] ar kalbėti tautos susirinkime. Apsižvalgyk, kiek plačiausių kraštų driekiasi už tavo nugaros, kiek tautų ten gyvena – niekuomet kliūčių užimtas didelis plotas nebus didesnis už likusį.

Bet žiūrėk, kad tai nebūtų vien tavo yda. Gal nori tvarkyti valstybę tik kaip konsulas, pritanas, kerikas ar sufetas[17]? Kariuomenėje nenori kitų, o tik imperatoriaus ar tribūno[18] pareigų? Net jei kiti užims pirmąsias vietas, o tau teks stovėti trečioje eilėje, ten kovok balsu, paraginimu, pavyzdžiu, savo sielos paveikslu. Net nukirstomis rankomis karys randa kuo prisidėti prie šalininkų: vis tiek stovi ir padeda šūksniais. Tu daryk panašiai: jei likimas tave pašalino iš pirmųjų valstybės gretų, vis tiek stovėk ir padėk šūksniais, o jei kas

[15] Advokatu buvo vadinamas ieškovo ir atsakovo pasikviestas padėjėjas, nekalbantis teisme, bet palaikantis autoritetu ir juridiniais patarimais.

[16] Rostrai – tribūna Romos forume, iš kurios kalbėtojai kreipdavosi į tautą, sakydavo laidotuvių kalbas, kai procesija sustodavo forume. Tribūna buvo taip imta vadinti dėl to, kad prie jos 338 m. pr. Kr. buvo pritvirtintos kare paimtų laivų nosys (lot. *rostrum* – laivo nosis).

[17] Konsulas – aukštas romėnų, pritanas – graikų, sufetas – kartaginiečių valdininkas. Kerikas – graikų pasiuntinys, žinianešys.

[18] Imperatorius – vyriausiasis romėnų kariuomenės vadas. Tribūnas – karininkas.

nors užkimš gerklę, vis tiek stovėk ir padėk tylėjimu. Gero piliečio darbas niekuomet nėra nenaudingas: toks žmogus teikia naudos išgirstas ar pamatytas, jis veikia veido išraiška, linktelėjimu, tyliu atkaklumu, net eigastimi. Kaip kai kurie vaistai stiprina sveikatą neparagauti, nepalytėti, o vien įkvėpti, taip dorybė skleidžia naudą iš tolo ir pasislėpusi. Ar vaikščioja visateisė, ar turi leidimą išeiti tik retkarčiais ir priversta sutraukti bures, ar yra neveikli nebylė ir ankštumoje apsupta iš visų pusių, ar atvira – tarnauja, būdama bet kokio pavidalo. Kodėl laikai nelabai naudingu pavyzdį žmogaus, radusio puikų atilsį? Kai atsitiktinės kliūtys ar valstybės padėtis trukdys veikliam gyvenimui, geriausia į reikalus primaišyti laisvalaikio darbų. Niekuomet juk visi keliai neuždaromi taip, kad nebeliktų vietos jokiam garbingam veiksmui.

Ar gali rasti labiau pasigailėjimo vertą miestą už trisdešimties tironų[19] draskomus Atėnus? Nužudę tūkstantį tris šimtus puikiausių piliečių, jie nesiliovė, nes žiaurumas kurstė save patį. Toje valstybėje, kuri turėjo sąžiningiausią teismą Areopagą[20], kurioje buvo senatas ir į senatą panaši tauta, kas-

[19] 404 m. pr. Kr. Atėnuose valdžią užgrobė 30 oligarchų. Jie nužudė 1 500 priešininkų ir konfiskavo jų turtą. Bet 403 m. pr. Kr. vėl laimėjo demokratai.

[20] Areopagu buvo vadinama kalva Atėnuose. Kadangi ant jos nuo seniausių laikų posėdžiaudavo baudžiamąsias bylas sprendžiantis teismas, jis gavo kalvos vardą.

dien susirinkdavo prakeikta trisdešimties kailialupių kolegija, ir nelaimingojoje kurijoje[21] darydavosi ankšta nuo tironų. Ar galėjo būti rami toji valstybė, kurioje buvo tiek tironų, kiek jų palydovų? Sielose negalėjo kilti net viltis atgauti laisvę, nebuvo vietos jokiam vaistui prieš šitokią jėgą. Iš kurgi vargšei valstybei gauti tiek harmodijų[22]? Tačiau Sokratas niekur nesislėpė, guodė gedinčius senatorius, drąsino nusivylusius respublikos atgimimu, bijantiems nukentėti dėl savo gėrybių turtuoliams priekaištavo dėl pavėluotos pavojingo godumo atgailos ir norintiems juo sekti rodė didžiulį pavyzdį, laisvas žengdamas tarp trisdešimties ponų. Tačiau atėniečiai patys jį nužudė kalėjime. Laisvė nepakentė laisvumo žmogaus, nebaudžiamai užsipuolusio tironų būrį. Žinok, kad ir parblokštoje respublikoje išmintingam vyrui yra progos pasireikšti, o klestinčioje ir laimingoje karaliauja savivalė, pavydas ir tūkstančiai kitų ištižusių ydų. Kaip leidžia respublikos padėtis, kaip nedraudžia likimas, taip išsiskleiskime ar susigūžkime, tačiau, kad ir kaip ten būtų, judėkime, nekaustomi baimės, nestingdami iš siaubo. Tik tas bus vyras, kuris iš visur gresiant pavojams, žvangant ginklams ir grandinėms, nei leis dorybei sudužti, nei ją slėps. Mat pasilaidojimas neužtikrina išsisaugojimo.

Jei neklystu, Kurijus Dentatas[23] teisingai kalbėjo, saky-

[21] Atėnų Penkių šimtų tarybos posėdžių patalpą buleuterijų Seneka vadina kurija, kaip ir Romos senato patalpą.

[22] Harmodijas – Atėnų nacionalinis didvyris, VI a. pr. Kr. kartu su draugu Aristogeitonu nužudęs tironą Hiparchą.

[23] Manlijus Kurijus Dentatas (III a. pr. Kr.) – žymus romėnų valstybės veikėjas (tris kartus buvo konsulas), gabus karvedys, labai kuklus, paprastas, nepaperkamas vyras.

damas, kad labiau norėtų būti miręs, negu gyventi miręs. Juk baisiausia nelaimė yra apleisti gyvuosius dar nenumirus. Bet jei pateksi į mažiau galimybių visuomenės veiklai teikiantį respublikos laikotarpį, reikia stengtis labiau atsidėti laisvalaikio darbams ir literatūrai, panašiai kaip kilus pavojui plaukiant jūra, staiga suktum į krantą, nelauktum, kol reikalai paleis, bet pats nuo jų atsiskirtum.

Pirmiausia turėsime pažvelgti į save pačius, paskui – į ketinamus nuveikti darbus, paskui – į tuos žmones, dėl kurių ar su kuriais jų imsimės.

Prieš pradedant būtina įvertinti save patį, nes paprastai įsivaizduojame galį daugiau, negu galime. Vienas paslysta dėl pasitikėjimo iškalba, kitas iš turto siekia išgauti daugiau, negu išgali, trečias netvirtą kūną prispaudžia sunkia užduotimi. Kai kurie netinka tvarkyti piliečių reikalams dėl drovumo, nes ten reikia kiaulės akių, kai kurių užsispyrimas nedera rūmams, kai kurie nevaldo pykčio ir menkiausią apmaudą išlieja karštakošiškais žodžiais, kai kurie neįstengia suvaldyti sąmojo ir pažaboti pavojingo aštrialiežuvavimo. Visiems jiems atilsis naudingesnis už darbus. Atkakli ir nepakanti prigimtis turi vengti jai pakenksiančio laisvumo stimulų.

Paskui reikia įvertinti tai, ką ketiname nuveikti, ir palyginti savo jėgas su žadamais imtis reikalais. Juk visuomet

darytojas turi turėti daugiau jėgų negu darbas: didesnė už nešėją našta būtinai jį prislėgs. Be to, kai kurie rūpesčiai nėra dideli, bet gausūs. Jie smarkiai kvaršina galvą. Reikia vengti ir tokių, kurie pagimdo daugybę naujų užsiėmimų; nereikia eiti ten, iš kur laisvai neišeisi. Reikia kišti nagus tik prie to, kam gali padaryti galą ar tikrai jo tikėtis, o palikti tai, kas bedirbant plečiasi ir nesiliauja tau pasiūlius sustoti.

Žinoma, reikia pasirinkti ir žmones: ar jie nusipelnė, kad atiduotume dalį savo gyvenimo, ar įvertins prarastą mūsų laiką. Juk kai kurie galvoja, jog privalome jiems darbuotis. Atenodoras sako neisiąs net pietų pas tokį, kuris jam už tai niekuo neatsimokės. Manau, suvoki, kad dar labiau neis pas tuos, kurie pietus ruošia vien iš draugo pareigos, kurie patiekalus laiko labdara, tarytum darytų garbę valgių nesaikingumu. Pašalink liudininkus ir žiūrovus – nedžiugins jų vienišos šunvaišės. Reikia apgalvoti, ar tavo prigimtis labiau tinka veiklai, ar laisvalaikio užsiėmimams bei apmąstymams, ir pasukti ten, kur traukia prigimties jėga. Isokratas jėga Eforą[24] išsivedė iš forumo, nusprendęs, kad tas būtų naudingesnis rašydamas istorinius veikalus. Juk privers-

[24] Isokratas (436–338 m. pr. Kr.) – Atėnų retorikos teoretikas ir retorikos mokyklos įkūrėjas. Išliko 21 kalba ir 9 laiškai.
Eforas (405–303 m. pr. Kr.) – Isokrato mokinys, visuotinės pasaulio istorijos veikalo autorius. Liko fragmentų.

tas talentas nepateisina pasitikėjimo, priešinantis prigimčiai, tuščia vargti.

Niekas taip nepradžiugina sielos kaip ištikima ir švelni draugystė. Tai didžiulis gėris, kai širdys iš anksto atvertos, kiekviena paslaptis į jas nugrimzta saugiai, jų žinojimo nebijai kaip ir savojo, jų pokalbiai sušvelnina nerimą, nuomonė padeda apsispręsti, linksmumas išblaško liūdesį. Džiugu vien į juos pažvelgus! Kiek įmanoma, rinksimės laisvus nuo geismų draugus. Mat ydos šliaužia ir peršoka į kiekvieną šalia esantį ir kenkia prisilietus. Kaip per antkrytį reikia stengtis nebūti šalia jau apimtų ir ligos uždegtų kūnų, nes užsitrauksime pavojų ir susirgsime vien nuo įkvėpto oro, taip pasirinkdami draugus stenkimės imti mažiausiai susitepusius. Ligos pradžia yra ligonių ir sveikųjų susimaišymas. Nepatarčiau tau sekti tik paskui išminčių ar tik jį prie savęs prisitraukti. Kur rasi tą, kurio ieškome šitiek amžių?! Geriausiu laikykime mažiausiai blogybių turintį. Vargu ar tau pavyktų sėkmingiau pasirinkti, kaip ieškant gerųjų tarp platonų, ksenofontų[25] ir Sokrato palikuonių arba imant Katono[26] laikus,

[25] Ksenofontas (430–355 m. pr. Kr.) – graikų istorikas, Sokrato mokinys. Liko 13 istorinių, didaktinių, filosofinių veikalų.

[26] Markas Porcijus Katonas Jaunesnysis Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – stoicizmo filosofijos šalininkas. Jam nepavyko tapti aukštesniu magistratu, bet jis visą laiką buvo aktyvus valstybės veikėjas. Senate balsavo už Katilinos sąmokslo dalyvių pasmerkimą myriop, Gajų Julijų Cezarį laikė vienvaldystės siekiančiu respublikos ir demokratijos priešininku. Po Farsalo mūšio vadovavo Pompėjaus armijos likučiams ir su jais bandė priešintis Cezariui. Po pralaimėjimo prie Tapso pasitraukė į Utikos miestą ir prie jo artinantis Cezariui nusižudė. Todėl buvo pramintas Utikiečiu. Vėlesnių kartų sąmonėje išliko kaip nenorėjęs gyventi nelaisvoje valstybėje vienvaldystės priešas, aistringas respublikos santvarkos gynėjas.

pagimdžiusius daugelį vertų būti Katono bendraamžiais vyrų (kaip, beje, ir šimtus blogesnių už kada nors buvusius, didžiausių nusikaltimų vykdytojų. Reikėjo ir vienų, ir kitų, kad Katonas galėtų būti suprastas. Jis privalėjo turėti ir geryjų, idant jais remdamasis taptų tvirtesnis, ir blogųjų, idant ant jų išbandytų savo jėgą). Dabar, taip stingant gerųjų, teks rinktis ne taip iš aukšto žiūrint. Tačiau ypač venkime liūdnų, viską apverkiančių, kiekviena proga besiskundžiančių. Nors patikimas ir geranoris, bet kupinas sumaišties ir dėl visko vaitojantis bendrakelionis yra ramybės priešininkas.

Pereikime prie turto, svarbiausios žmonių kentėjimų medžiagos. Mat jei palyginsi visa, kas mus smaugia – mirtį, ligą, baimę, troškimus, sunkius skausmus ir vargus – su pinigų teikiamomis nelaimėmis, pastaroji pusė gerokai nusvers. Taigi reikia pagalvoti, jog neturėti yra ne taip skausminga kaip prarasti, ir suprasime, jog skurdžius todėl mažiau kankinasi, kad mažiau turi nuostolių. Klysti, manydamas turtuolius narsiau pakeliant žalą: žaizdos skausmas vienodas ir mažutėliausiems, ir dideliausiems kūnams. Bionas[27] puikiai yra pasakęs, kad ir plikiams, ir apželusiems

[27] Bionas – keliaujantis III a. pr. Kr. filosofas, mokęsis Atėnuose pas akademikus ir peripatetikus ir patyręs didelę kinizmo įtaką. Sukūrė diatribe vadinamo visiems suprantamo aistringo filosofinio pokalbio žanrą, kurį perėmė ir Seneka.

sopa pešant plaukus. Žinok, vienodai kankinasi ir skurdžiai, ir pasiturintieji, pinigai prie abejų prilimpa ir neįmanoma atplėšti nepajutus. Geriau ir lengviau, kaip sakiau, jų neįgyti, negu prarasti. Todėl linksmesnius išvysi niekuomet fortūnos neaplankytuosius už jos paliktuosius.

Didžios dvasios vyras Diogenas[28] tai matė ir padarė, kad iš jo nieko nebūtų galima atimti. Vadink tai skurdu, nepritekliumi, elgetyste, sugalvok rūpesčių neturėjimui kokį nori įžeidžiamą vardą – tik tuomet manysiu Diogeną esant nelaimingą, jei nurodysi kitą tokį, kuriam niekas nepražūva. Arba aš klystu, arba karališka yra tarp šykštuolių, sukčių, galvažudžių, grobikų būti vieninteliam, kuriam neįmanoma pakenkti. Abejojantys Diogeno laime gali abejoti ir nemirtingųjų dievų būkle: gal jie nelabai palaimingai gyvena, nes neturi nei žemės valdų, nei sodų, nei dėl svetimų kraštų valstiečių darbo vertingų dvarų, nei gauna forume didelių palūkanų? Ar tau ne gėda stulbti dėl turtų? Pažvelk į pasaulį: išvysi nuogus dievus, visa duodančius, nieko neturinčius. Ar laikai skurdžiumi žmogų, panašų į nemirtinguosius, nusimetusį visus atsitiktinumus? Ar vadini laimingesniu Pompėjaus atleistinį Demetriją, kuris nesigėdijo buvęs labiau pasiturintis už Pompėjų[29]? Kasdien kaip karvedžiui apie kariuomenę buvo pra-

[28] Diogenas (412–323 m. pr. Kr.) – filosofas kinikas. Kilęs iš turtingos šeimos Diogenas skelbė panieką materialioms vertybėms, propagavo elgetišką, „šunišką" (gr. *kinos* – šuns) gyvenimo būdą, niekino bet kokias konvencijas.

[29] Gnėjus Pompėjus Didysis (106–48 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas, pirmojo triumvirato (Cezaris, Pompėjus, Krasas) narys. 48 m. pr. Kr. pralaimėjo Cezariui ir pasitraukė į Egiptą, ten buvo egiptiečių užmuštas. Jo atleistinis Demetrijas garsėjo godumu.

nešama apie vergų skaičių tam, kuris jau seniai turėjo jaustis turtingas, turėdamas du pavaduotojus ir didesnį kambarėlį. O Diogenui vienintelis vergas pabėgo ir, nors buvo parodyta kur, jis nemanė, jog verta susigrąžinti. „Būtų gėda, – pasakė, – Manas gali be Diogeno gyventi, o Diogenas be Mano – ne." Man atrodo, jis kalbėjo taip: „Darbuokis sau, likime, Diogenas nebeturi nieko, kas tau priklausytų. Pabėgo mano vergas? Ne! Tai aš tapau laisvas." Šeimynai reikia drabužių ir maisto, turime rūpintis šimtais nepaprastai godžių gyvių pilvų, pirkti drapanas, sekti linkusias nukniaukti rankas, būti aptarnaujami ašarojančių ir prakeikiančių dalią tarnų. Daug laimingesnis nieko niekam neprivalantis, nebent tam, kam lengviausia atsakyti, – sau.

Bet kadangi mes neturime tiek kietybės, reikia bent apriboti turtą, kad būtume mažiau parankūs likimo skriaudoms. Karui tinkamesni galintys susigūžti už skydo kariai negu išsikišę ilgšiai; dėl aukšto ūgio pastarieji dažniau sužeidžiami. Geriausia laikytis pinigų saiko, neleidžiančio nei nuslysti į skurdą, nei nutolti nuo skurdo.

Toks matas mums patiks, jei patiks taupumas. Jo nesant jokios gausybės neužtenka, nei jokios <...>[30] nepakankamai driekiasi, ypač kai vaistai šalia, ir pats skurdas pasitel-

[30] Čia ir toliau toks ženklas žymi neišlikusią teksto vietą.

kus saiką gali virsti turtu. Įpraskime blokšti šalin iškilmingą pakylėtumą ir vertinti daiktų naudingumą, o ne puošmenas. Maistas tegu malšins alkį, gėrimas – troškulį, geismas tegu išsilies tiek, kiek būtina. Mokykimės vaikščioti kojomis, būtį ir buitį sutvarkyti pagal naują pavyzdį, bet taip, kad atitiktų protėvių dorovę. Mokykimės didinti susilaikymą, pažaboti prabangą, suvaldyti tuščiagarbiškumą, minkštinti pyktį, ramiai žvelgti į skurdą, gerbti saikingumą, net jei dažnas gėdinsis jo <...> labiau, natūraliems troškimams taikyti mažai tekainuojančius vaistus, nepažabotas viltis ir į ateitį besitiesiančią sielą sukaustyti grandinėmis, taip susitvarkyti, kad turtų prašytume pačių savęs, o ne likimo.

Niekada neįmanoma įvairias atšiaurias nelaimes pašalinti, idant nedaug audrų užgriūtų didelio laivo lynų tempėjus. Reikia susigūžti, kad ietys prašvilptų pro šalį. Todėl kartais apsaugo net ištrėmimai ir negandos; mažesnės nesėkmės gelbsti nuo didžiausių. Kai siela nelabai klauso pamokymų ir negali būti švelniai gydoma, kodėl gi nepatarti jai pasitelkti skurdą, nešlovę, visko apvertimą aukštyn kojomis? Nelaimę atremia nelaimė. Taigi įpraskime pietauti be gausaus svečių būrio, teturėti keletą vergų, drabužius įsigyti tam, kam jie skirti, gyventi kukliau. Ne tik skriejant ratu varžybose ir cirke, bet ir gyvenimo kelyje reikia sugebėti pasukti į vidurį.

Protiniam darbui išlaidų labiausiai negaila, bet jos pagrįstos tol, kol paisoma saiko. Kam tūkstančiai knygų ir jų rinkinių, jei šeimininkas per gyvenimą vos įstengia perskaityti pavadinimus? Autorių minia slegia besigilinantį, o ne ugdo;

daug verčiau atsidėti keletui, užuot klaidžiojus po visus. Aleksandrijoje sudegė keturiasdešimt tūkstančių knygų[31]. Kitas pagirs labai gražų karališko turtingumo paminklą, kaip Titas Livijus[32], pasakęs, jog tai buvo nepaprasta karalių skonio ir rūpesčio išdava. Čia nebuvo nei skonio, nei rūpesčio, bet mokytas prabangos siekimas, net ne mokytas, nes jie knygas pirko ne dėl mokslo, o dėl pasirodymo. Panašiai daugelis neišmanėlių net vaikų literatūros knygas juk susideda, be abejo, ne dėl gilinimosi į jas, bet kad papuoštų valgomąjį. Taigi įsigykime knygų tiek, kiek gana, ir nė vienos – dėl gražumo. „Garbingiau, – sakai, – šitokios išlaidos, negu Korinto vazoms ar paveikslams išmetami pinigai." Ydinga visa, kas per daug. Kodėl atleidi žmogui, graibstančiam citrinmedžio ir dramblio kaulo spintas, besivaikančiam arba nežinomų, arba nevertinamų autorių raštų rinkinių ir žiovaujančiam tarp tūkstančių knygų; žmogui, kuriam labiausiai patinka ritinėlių kaktos ir pavadinimai? Pas didžiausius dykūnus pamatysi visus iškalbos ir istorijos veikalus, iki lubų sukrautas dėželes, net maudyklėse ir pirtyse biblioteka puikuojasi kaip būtina namų puošmena. Aišku, atleisčiau, jei būtų klystama iš per didelio mokslingų užsiėmimų troškimo; dabar šie suieškoti, vienas nuo kito kūrėjų atvaizdais atidalyti švenčiausių talentų veikalai įgyjami pasirodyti ir sienų apdailai.

[31] 47 m. pr. Kr. Gajus Julijus Cezaris Egipte įsivėlė į dinastinius kivirčus. Per kovas užsidegė Egipto karalių įkurta ir globojama garsioji Aleksandrijos miesto biblioteka, turėjusi apie 700 000 ritinėlių. Dalis bibliotekos sudegė.

[32] Titas Livijus (59 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.) – romėnų istorikas, veikalo *Nuo Romos įkūrimo* autorius. Iš 142 šio veikalo, apimančio Romos istoriją nuo seniausių laikų iki 9 m. pr. Kr., knygų liko 35.

Tačiau tau teko sunkus gyvenimas: ar visuomenės, ar asmeninis likimas nejučiomis užveržė tokią kilpą, kurios negali nei atrišti, nei nutraukti. Galvok, kad sukaustytieji grandinėmis iš pradžių sunkiai pakelia ant kojų uždėtą svorį bei kliuvinius. Paskui nutarus nesipiktinti ir kentėti būtinybė išmoko viską pakelti narsiai, o įpratimas – lengvai. Bet kokiame gyvenime rasi ir smagumo, ir atsipalaidavimo, ir malonumų, jei nelaimes laikysi lengvu daiktu, o ne darysi jas nepakenčiamas. Žinodama, kad gimstame kentėti, gamta geriausiai nusipelnė mums, išrasdama pripratimo prie negandų vaistą ir sunkumus greitai paversdama mūsų bičiuliais. Niekas neištvertų, jei nedalios jėga visada būtų tokia pat stipri kaip pirmasis smūgis.

Visi esame surišti su likimu. Vienų grandinė auksinė ir ilga, kitų trumpa ir purvina, bet ar svarbus šis skirtumas? Visi apstoti tų pačių sargybinių; surišti ir tie, kurie surišo kitus. O gal tu manai, jog kairės rankos grandinė lengvesnė? Vieną supančiojo aukštos pareigos, kitą – gėrybių gausa. Kai kuriuos slegia aukšta, kai kuriuos žema kilmė, kai kam gresia svetima, kai kam – jo paties savivalė, kai kuriuos vienoje vietoje laiko tremtis, kai kuriuos – žynio pareigos. Visas gyvenimas yra vergija. Taigi reikia priprasti prie savo padėties, ja skųstis kuo mažiau, ieškoti, kas joje mums būtų naudingiau – nėra tokios atšiau-

rios būklės, kurioje nurimusi siela nerastų paguodos. Dažnai mažos aikštės padalytos daugeliui reikmių paerdvėja, tinkamas suskirstymas ir ankštą vietą daro gyvenamą. Protingai apgalvok sunkumus: galima ir kietumas suminkštinti, ir ankštumas paplatinti, ir išmaningai nešama našta mažiau spaudžia.

Nereikia siųsti norų už jūrų marių, bet leiskime jiems išeiti netoliese, nes jie apskritai nepakenčia būti uždaryti. Atmetę tai, kas arba negali būti įvykdyta, arba labai sunku, siekime čia pat esančių, mūsų viltį praskaidrinančių dalykų, bet žinokime, jog visi skirtingų pavidalų išorės smagumai viduje vienodai yra tušti. Nepavydėkime pakilusiems virš kitų: mums atrodančios aukštybės iš tiesų yra bedugnės kraštas. Antra vertus, tie, kuriuos nelaba dalia pastatė į tokią pavojingą vietą, bus saugesni, nuplėšę išdidumą nuo savaime išdidžių dalykų ir kiek galėdami nukėlę žemyn savo likimą. Tiesa, esama daugybės pririštų prie viršūnės. Nuo jos negalima nulipti, o tik nukristi. Tačiau tegul jie parodo, kad visa tai jiems yra didžiausia našta, nes patys būdami ne pakelti, bet prikalti, jie priversti būti nepakeliami kitiems. Teisingumu, maloningumu, žmoniškumu, pilna ir dosnia ranka tegu pasiruoš daug apsauginių priemonių, padėsiančių sėkmingiau nukristi. Jos leis turėti vilčių ir dėl saugesnio kybojimo. Tačiau mūsų sielos bangavimas liausis tik tuomet, kai užsibrėšime tam tikrą augimo ribą, neduosime likimui teisės baigti, kada jis panorės, bet patys sustosime gerokai anksčiau. Kai kurie geismai dar badys sielą, tačiau apriboti neves į begalybę ar nežinomybę.

Ši mano šneka skirta netobuliems, vidutiniams, negaluojantiems, o ne išminčiui. Pastarasis nevaikščios bailiai ar apgraibomis. Jis taip pasitiki savimi, kad nesvyruodamas eis pasitikti likimo, niekuomet neužleis jam kelio. Jis neturi dėl ko jo bijoti, nes prie labdaros priskiria ne tik vergus, valdas, rangus, bet ir savo kūną, akis, rankas bei visa kita, kas vyrui daro gyvenimą brangų. Taip pat ir save patį. Jis gyvena kaip paskolintas pats sau ir pasiruošęs neliūdėdamas sugrąžinti norintiems atsiimti. Žinodamas, jog nepriklauso sau, savęs nenuvertins, bet visa darys taip stropiai, taip apgalvotai, kaip pareigingas ir tyras žmogus paprastai saugo jam patikėtus reikalus. Kai bus liepta grąžinti, nesiskųs likimu, bet pasakys: „Dėkoju už tai, ką valdžiau ir turėjau. Už didelį atlyginimą rūpinausi tavo reikalais, bet kadangi taip įsakai, maloniai ir noriai atiduodu ir užleidžiu. Jei ir dabar norėsi, kad aš ką tavo turėčiau, saugosiu. Jei kitaip nuspręsi, grąžinu, atiduodu atgal sidabrinius indus ir pinigus, namus ir šeimyną." Kai pakvies grąžinti pirmoji mums suteikusi paskolą gamta, ir jai pasakysime: „Pasiimk sielą geresnę, negu davei, neatgręžiu nugaros, nebėgu. Nesipriešindamas visa paruošė tas, kam kadaise davei nesuvokiančiam. Neškis."

Ar sunku grįžti ten, iš kur esi atėjęs? Blogai gyvens tas, kuris nemokės gerai numirti. Pirmiausia jis turi nuplėšti nuo

šio dalyko vertingumo šydą ir gyvybės kvėpsnį laikyti menkniekiu. Kaip sako Ciceronas[33], nekenčiame bet kokiais būdais siekiančių išmaldauti gyvybės gladiatorių, plojame, jei ją niekina. Žinok, tas pats išeina ir mums. Dažnai mirties baimė yra mirties priežastis. Žaisdamas likimas kalba: „Kam man saugoti tave, nevykusį ir drebantį gyvūną? Nemokėdamas atgręžti gerklės, būsi daug labiau žaizdotas ir išvarpytas. O tu, kuris nesuki sprando nuo kardo, nekeli rankos, bet narsiai sutinki, gyvensi ilgiau ir mirsi lengviau." Bijantis mirties niekada niekur nesielgs kaip gyvas žmogus. Žinantis, jog nuo pradėjimo buvo jai pasmerktas, gyvens pagal tą taisyklę ir taip tvirtai nuteiks sielą, kad joks įvykis jam nebus netikėtas. Kad ir kas atsitiktų ateityje, numatymu suminkštins visų nelaimių puolimus, nieko nauja neatnešančius pasiruošusiems ir laukiantiems. Jie sunkūs ateina tik pas lengvapėdžius ir laimės besitikinčius žmones. Liga, nelaisvė, pastatų griūtis, gaisras, – nė vienas dalykas nėra staigus. Žinojau, į kokį sumaištingą bendrabūvį gamta mane uždarė. Šimtus kartų kaimynystėje aidėjo raudos, šimtus kartų pro slenkstį praėjo ankstyvų laidotuvių deglai ir vaškinės žvakės, dažnai šalimais aidėjo griūvančio namo braškesys. Daugelį tų, su kuriais vakar kalbėjausi forume ar kurijoje, nusinešė praėjusi naktis, perskyrusi sujungtas bičiulių rankas. Ar turiu stebėtis, kad vienąsyk prisiartino ir prie manęs nuolatos aplinkui klaidžiojusieji pa-

[33] Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.) – valstybės veikėjas, garsiausias romėnų oratorius, retorikos ir filosofijos veikalų autorius. Liko 58 kalbos, 7 retorikos veikalai, apie 900 laiškų, 14 filosofijos traktatų.

vojai? Daugelis besiruošiančių plaukti žmonių negalvoja apie audrą.

Niekuomet nesigėdinsiu gero posakio autoriaus. Už talentingus tragikus ir komikus įtaigesnis mimų paikystes kūręs Publilijus[34] paliko ir garsiausiai scenai tinkamų žodžių. Jie pralenkia jėga ne tik gatvės, bet ir rūsčius vaidinimus, kalbėdami taip:

Bet kam juk atsitikti gali tai, kas gali kiekvienam.

Jei žmogus giliai į širdį įsidės šį pasakymą ir į kitus kasdien ištinkančių nelaimių aibę žvelgs įsitikinęs, kad joms niekas netrukdo ir pas jį ateiti, apsiginkluos anksčiau, negu taps tykojamas. Patyrusi pavojus siela per vėlai pratinasi iškęsti pavojus. „Nemaniau, kad šitaip bus." Arba: „Ar galėjai patikėti, kad kada nors šitaip atsitiks?" O kodėl gi ne? Ar esama turtų, paskui kuriuos nesektų nepriteklius, alkis, elgetystė? Ar esama rango, paskui kurio pretekstą, auguro lazdą, patricijaus batus[35] neitų purvai, pastabos ir prakeiksmai, tūkstančiai dėmių ir galutinė panieka? Ar esama karaliaus valdžios, kuriai negrėstų žlugimas, sutrypimas, valdovas ir kailialupys? Laike šie dalykai nedaug tenutolę, tik valanda skiria sėdėjimą soste nuo šliaužiojimo prie kito kelių.

Taigi, žinok, kad kiekviena padėtis nėra nekintama, ir visa, kas gali ką nors užgriūti, gali ir tave. Tu lobingas. Ar

[34] Publilijus Siras – I a. pr. Kr. gyvenęs trumpų mimais vadinamų vaidinimėlių autorius. Liko tik trumpi fragmentai.

[35] Preteksta – aukštųjų pareigūnų toga; auguras – iš paukščių ateitį spėjąs žynys. Lazda auguras apsibrėždavo įsivaizduojamą erdvę, kurioje ketindavo laukti paukščių pasirodant. Aukščiausio Romoje patricijų luomo vyrai avėdavo raudonus pusbačius.

turtingesnis už Pompėjų? Kai senas jo giminaitis Gajus[36], netikėtai pakvietęs pasisvečiuoti, atvėrė Cezario[37] namus, užtrenkdamas jo paties, jam trūko ir duonos, ir vandens. Nors šimtų upių ištakos ir žiotys buvo jo valdžioje, kaip išmaldos meldė jis lašelio lietaus vandens. Iš bado ir troškulio žuvo giminaičio rūmuose, o įpėdinis mirusiam nuo troškulio suruošė laidotuves valstybės sąskaita. Ėjai aukščiausias pareigas? Ar tokias pat didžias, tokias netikėtas ir taip visas vienu kartu, kaip Sejanas[38]? Senatorių vedamą myriop žmonės jį suplėšė į gabalėlius. Budeliui nieko nebeliko iš to, kam dievai ir žmonės buvo suteikę visa, kas galėjo būti suteikta. Esi karalius. Nesiųsiu tavęs pas Krezą[39], kuris gyvas išvydo ir uždegamą, ir užgesinamą savo laidotuvių laužą, kuris pergyveno ne tik savo karalystę,

[36] Gajus Kaligula (12–41 m. po Kr.) – labai žiaurus romėnų imperatorius, valdęs 37–41 metais. Jis švaistė valstybės lėšas, didino mokesčius, reikalavo dieviško garbinimo. Užmuštas asmeninės gvardijos karininkų. Seneka jį dažniausiai vadina Gajumi Cezariu. Apie kokį Kaligulos nužudytą Pompėjų čia Seneka pasakoja, nėra aišku.

[37] Gajus Julijus Cezaris įsūnijo Oktavianą, tuo suteikdamas jam ir savo vardą. Vėliau vardą Cezaris prie savojo prisidėdavo visi romėnų valdovai, ir jis virto bendriniu. Į rusų kalbą jis atėjo kaip žodis „caras", į vokiečių – kaip žodis „Kaiser".

[38] Lucijus Elijus Sejanas (20 m. pr. Kr. –31 m. po Kr.) – labai didelę įtaką imperatoriui Tiberijui turėjęs ir pats siekęs pasidaryti imperatoriumi jo asmeninės gvardijos vadas. Tiberijus sužinojo apie jo ketinimus ir pasmerkė myriop.

[39] Krezas (560–547 m. pr. Kr.) – Mažosios Azijos pusiasalį užkariavęs Lidijos karalius, nugalėtas persų karaliaus Kiro. Nugalėtojas liepė sukrauti didžiulį laužą ir ant jo sudeginti grandinėmis sukaustytą Krezą, tačiau išklausęs Krezo pasakojimą apie jį aplankiusį graikų išminčių Soloną ir jo pasakytus žodžius apie žmogaus laimę liepė laužą užgesinti.

bet ir savo mirtį, nei pas Jugurtą[40], į kurį po metų jau vėpsojo taip jo bijojusi romėnų tauta. Matėme Gajaus supančiotus ir Afrikos karalių Ptolemają, ir Armėnijos karalių Mitridatą. Vienas buvo ištremtas, kitas troško, kad būtų garbingiau ištremtas. Jei šitaip aukštyn ir žemyn besikaitaliojant aplinkybėms neįžvelgi nieko, kas galėtų tave ištikti, leidiesi negandoms užpulti. Jas palaužia tik pirmas jas pastebėjęs.

Kitas panašus žingsnis būtų nevargti su nereikalingais arba dėl nereikalingų dalykų, tai yra kad arba negeistume, ko negalime pasiekti, arba patyrę daug gėdos nebūtume priversti suvokti savo geismų tuštybę, tai yra kad arba vargas nebūtų beprasmis, be padarinių, arba padariniai neverti vargo. Liūdesys paprastai apima tuomet, kai arba nesiseka, arba gėda dėl pasisekimo.

Reikia apriboti bėgiojimą, būdingą didelei daliai žmonių, lakstančių po namus, teatrus, forumus. Jie užsiima kitų darbais ir visuomet yra panašūs į ką nors veikiančius. Jei kurį nors jų iš namų išeinantį paklausi: „Kur trauki? Ką esi sumanęs?", tau atsakys: „Dievaži, nežinau. Bet kai ką pamatysiu, kai ką nuveiksiu." Jie klaidžioja be tikslo

[40] Jugurta (160–104 m. pr. Kr.) – Numidijos (Šiaurės Afrika) karalius, iš pradžių sėkmingai priešinęsis romėnams. Vėliau pralaimėjo, bandė slėptis, bet buvo išduotas, vedamas Romoje triumfo eisenoje ir nužudytas.

ieškodami užsiėmimo ir daro ne tai, ką yra užsibrėžę, bet kas pasitaiko. Jų lakstymas nesąmoningas ir bergždžias kaip krūmais ropojančių skruzdėlių, kurios tuščiai repečkojasi į pačią viršūnę ir iš ten vėl žemyn. Daugelio gyvenimas panašus į jų. Visai pagrįstai kas nors jį pavadins neramia tinginyste. Kai kurių gaila kaip į gaisrą puolančių: atsitrenkia į praeivius, stumdosi bėgdami pasveikinti su jais nesisveikinančio žmogaus ar eidami paskui nepažįstamo velionio palaikus, ar skubindamiesi į mėgėjo bylinėtis teismą, ar į dažnai besituokiančio sužadėtuves, o pasivijęs lektiką[41] kartais ją net paneša. Paskui be reikalo nuilsę grįžta namo ir prisiekinėja patys nežiną, kodėl išėjo, kur buvo. Tačiau kitą dieną vėl klajos tomis pačiomis pėdomis. Taigi kiekvienas darbas tegul kam nors priklauso, tegul būna kam nors paskirtas. Tai ne stropumas neramiuosius, bet apgaulingi daiktų vaizdiniai kuoktelėjusius vaiko. Mat ir pastarieji plūdinėja, turėdami kokią nors viltį. Juos gena kokio nors dalyko regimybė. Apsėsta sąmonė nesupranta viso to tuštybės. Kiekvieną išėjusį iš namų padidinti minios vedžioja po miestą tokios pat tuščios ir nereikšmingos priežastys. Neturintį dėl ko vargti žmogų apyaušris išgena laukan ir, nors veltui numindžiojęs dešimtis slenksčių, pasveikina tik nomenklatorius[42], nors

[41] Lektika – romėnų susisiekimo priemonė: dengti neštuvai.

[42] Pagal labai seną paprotį romėnai anksti rytą eidavo sveikinti gerbiamų arba bičiulystės ryšiais susijusių bendrapiliečių. Dažniausiai silpni ir nekilmingi piliečiai (klientai) sveikindavo savo globėjus (patronus). Imperijos pradžioje turtingi ir įtakingi romėnai turėjo minias klientų, o klientai – po keletą globėjų. Nomenklatorius – kvietimus į puotas ir rytinius sveikinimus tvarkantis vergas.

daugelis išmeta pro duris, niekam, atrodo, nėra sunkiau namuose, kaip jam. Iš šios blogybės išplaukia ir tokia nepaprastai šlykšti yda: valstybės paslapčių klausymas bei klausinėjimas ir daugelio dalykų žinojimas. Nesaugiai pasakojama, nesaugiai klausomasi.

Manau, kad tai turėdamas omenyje Demokritas pradėjo šitaip: „Norintis ramiai gyventi žmogus tegu nesiima nei didelės privačios, nei valstybinės veiklos." Be abejo, Demokritas turi galvoje beprasmius reikalus. Jei jie reikalingi, turime ne tik daug, bet ir be galo daug darbuotis tiek privačioje, tiek valstybinėje srityje. Kai jokia įprastinė pareiga neragina, veiksmus apribokime. Mat veiklus žmogus dažnai suteikia likimui galią jį pulti. Saugiausia tą galią bandyti retai, bet visuomet apie ją galvoti ir nieko tikra sau nežadėti. „Plauksiu, jei nieko neatsitiks." Arba: „Būsiu pretorius, jei niekas nesukliudys." Arba: „Prekyba man apsimokės, jei kas nors neįsipainios." Štai dėl ko galime sakyti, kad išminčiui nieko neatsitinka nenumatyta. Mes jį ištraukiame ne iš žmones aplankančių negandų, o iš paklydimų. Jam viskas vyksta ne taip, kaip nori, bet taip, kaip galvoja. O pirmiausia jis galvoja apie tai, kad kas nors gali jo tikslams pasipriešinti. Paniekinto troškimo skausmas mažiau gildys širdį, jei nebūsi jam žadėjęs pasisekimo.

Turime pasidaryti ne tokie griežti, kad pernelyg neprisirištume prie numatytų dalykų ir pereitume ten, kur nuves aplinkybės, kad nebijotume pakeisti ar sprendimą, ar padėtį. Tačiau svarbu, kad mūsų nepasiglemžtų lengvabūdiškumas, priešiškiausia atilsio yda. Mat žmogų pradeda smaugti, įstumia į vargą ir atkaklus laikymasis užsibrėžto tikslo, nes likimas dažnai visa kitaip pakreipia, ir daug sunkesnis už tą laikymąsi niekuomet nesusivaldantis lengvabūdiškumas. Abu jie – ramybės nedraugai: ir negalėjimas nieko pakeisti, ir nieko iškęsti.

Nuo visų išorinių dalykų reikia atšaukti sielą į save. Tegu savimi pasitiki, savimi džiaugiasi, save garbina, kiek galėdama tegu pasitraukia nuo visko, kas svetima, tesišlieja prie savęs, nuostolių nejaučia ir net priešiškumą palankiai aiškina. Mūsų Zenonas, išgirdęs, kad sudužus laivui nuskendo visas jo turtas, tarė: „Likimas liepia man atsikračius naštos filosofuoti." Tironas grasino filosofą Teodorą[43] nužudyti ir išmesti nepalaidotą. Tas atsakė: „Tu gali pasidaryti šį malonumą. Kraujo kaušas tavo galioje. O dėl palaidojimo... Tu, kvaišeli, manai, kad man svarbu, kur pūti: ant žemės ar po žeme?" Ypač didis vyras Kanas Julijus (juo žavėtis netrukdo tai, kad gimęs

[43] Teodoras – IV a. pr. Kr. filosofas ateistas. Tironas – Trakijos valdovas Lisimachas.

mūsų laikais) ilgai kivirčijosi su Gajumi. Kai jam išeinant anas Falaridas[44] pasakė: „Nesiguosk paika viltimi, aš liepiau vesti tave nužudyti", Kanas tarė: „Dėkui, maloningasis princepse." Tikrai nežinau, ką jis tuo norėjo pasakyti. Daug spėlionių ateina į galvą: gal geidė įžeisti ir parodyti, koks baisus kraugeriškumas, kai mirtis yra geradarystė? Ar priekaištavo jam dėl išplitusios žmonių beprotybės? (Juk dėkojo ir užmuštų vaikų tėvai, ir atimtų turtų savininkai.) Ar mirtį sutiko kaip išsilaisvinimą? Šiaip ar taip, atsakė narsiai. Kas nors pasakys: „Po tokių žodžių Gajus galėjo liepti jam gyventi." Kanas šito nebijojo. Gerai buvo žinomas tokių Gajaus įsakymų patikimumas. Ar tu galvoji, kad dešimtį iki aukščiausios bausmės likusių dienų jis praleido nerimaudamas? Nepanašu į tiesą, žinant, ką tas vyras kalbėjo, ką darė, kokia buvo jo ramybė. Žaidė plėšikėlius[45], kai pasmerktųjų būrį varantis centurionas[46] liepė jį paraginti. Pašauktas suskaičiavo taškus ir tarė bičiuliui: „Žiūrėk, man mirus nesigirk laimėjęs." Ir linktelėjęs centurionui pridūrė: „Paliudysi, kad aš vienu pirmauju." Ar manai, kad Kanas žaidė prie tos lentos? Jis tyčiojosi iš budelio. Draugai liūdėjo, netekdami šitokio vyro. „Kodėl, – kalbėjo jis, – panarinote galvas? Jūs tik klausinėjate, ar siela yra nemirtinga, o aš tuoj sužinosiu." Pačioje gyvenimo pabaigoje nenustojo naršyti ieškodamas tiesos ir turėti klausimų net

[44] Falaridas – VI a. pr. Kr. Sicilijos miestą Agrigentą valdęs žiaurus tironas. Pasak legendos, turėjo metalinį jautį, kuriame pasmerktuosius sudegindavo gyvus.

[45] Plėšikėliai – nelabai gerai žinomas dviejų spalvų figūrų žaidimas, panašus į šaškes ar šachmatus.

[46] Centurionas – šimto karių būrio vadas, šimtininkas.

savo mirčiai. Jį lydėjo jo filosofas. Einant pro netoliese esantį kapą, ant kurio mūsų dievui Cezariui kasdien buvo atliekamos apeigos, tas paklausė: „Ką, Kanai, dabar galvoji? Ką mąstai?" Kanas atsakė: „Nutariau stebėti tą trumputėlę akimirką, ar siela jaučia, kad išeina." Ir pažadėjo, jei pavyks ką ištirti, aplankyti draugus ir pranešti apie sielų būseną. Štai ramybė, siaučiant audrai, štai amžinybės verta siela! Savo mirtį jis pasitelkia tiesos įrodymui, stovėdamas ant paskutinio laipto tyrinėja išeinančią sielą, siekia žinių ne tik iki pat mirties, bet ir iš pačios mirties. Niekas nėra filosofavęs ilgiau. Nepaliksime didžio vyro paskubomis paminėję. Su meile tarsime: stengsimės, kad tave, o šviesiausioji galva, prisimintų ainiai. Tavo vieno nužudymas sudaro didžiąją Gajaus skerdynių dalį.

Bet neužtenka atmesti asmeninio liūdesio priežastis. Kartais apima neapykanta žmonių giminei. Kai pagalvoji, koks retas paprastumas, kaip niekam nežinomas sąžiningumas, kai pamanai, kad nebepasitaiko ištikimybės žodžiui, nebent tuomet, kai apsimoka, kai susiduri su daugybe laimingų nusidėjėlių, vienodai nepakenčiančių geismo naudos ir žalos, su visiškai savo rėmuose nebetelpančiu pasipūtimu, net šlykštynes pasitelkusiu tam, kad išgarsėtų, apima jausmas, jog visa tai gena sielą į nakties juodumą, ir tarytum aukštyn kojomis apvirtus dorybėms, kurių nei galima tikėtis, nei naudinga turėti, užslenka tamsa.

Turime taip nusistatyti, kad visos minios ydos mums atrodytų ne nekęstinos, bet juokingos. Verčiau mėgdžiokime Demokritą negu Heraklitą[47]. Pastarasis iš namų išėjęs verkė, o anas juokėsi. Pastarajam visa, ką veikiame, atrodė pasigailėtina, o anam – paika. Taigi visa reikia sumenkinti ir lengvai pakelti. Žmogiškiau gyvenimą išjuokti, negu apverkti. Pridėk ir tai, kad žmonių giminei daugiau nusipelno besijuokiantis, o ne sielvartaujantis: pirmasis palieka šiokios tokios vilties, antrasis kvailai apverkia tai, ko nebesitiki pataisyti. Ir visatos tvarką stebinčiajam atrodo, kad didesnės sielos yra plyštantis juokais, o ne ašarojantis žmogus. Šis išjudina nerangiausią sielos aistrą ir galvoja, kad tokioje didingoje sandaroje nieko nėra aukšta, nieko griežta, o viskas tik apgailėtina. Kiekvienas tegu pasideda priešais mūsų linksmumo ir liūdesio priežastis ir supras, kad Bionas kalbėjo tiesą: visi žmonių darbai labai panašūs į pradžią, jų gyvenimas nėra svarbesnis ar griežtesnis už pradėjimą. Iš nieko gimę grįžta į nieką. Bet verčiau visuomenės dorovę ir žmonių ydas sutikti maloniai, nepasiduodant nei juokui, nei ašaroms. Kankinimasis dėl svetimų blogybių yra amžinas vargas, džiaugsmas dėl svetimų blogybių – nežmoniškas malonumas. Panašus nenaudingas žmogiškumas būtų verkti ir panarinti galvą, kad kažkas laidoja sūnų. Savo nelaimėse reikia taip elgtis: sielvartui atiduoti tiek, kiek prigimtis reikalauja, o ne kiek įprasta. Mat daugelis lieja ašaras, kad pasirodytų. Kai niekas nemato, jų akys sausos, šlykščiai pasiryžusios ne-

[47] Heraklitas (554–483 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, pirminiu pasaulio elementu laikęs ugnį. Dėl minčių neaiškumo antikoje buvo pramintas Tamsiuoju. Liko tik kūrybos fragmentų.

verkti, nes visi taip daro. Taip giliai įstrigusi verčianti nuo svetimos nuomonės priklausyti blogybė, kad net nuoširdžiausias dalykas – sielvartas patenka apsimetinėjimo valdžion.

Toliau kalbėsime apie tai, dėl ko nepagrįstai liūdima ir nerimastaujama. Kai blogieji yra gerųjų pražūtis, kai Sokratas[48] priverčiamas numirti kalėjime, Rutilijus[49] gyventi tremtyje, Pompėjus ir Ciceronas atkiša sprandą savo klientams, o gyvas dorybių paveikslas Katonas[50] persiverdamas kardu vienu sykiu padaro, kad jam baigta, o dėl respublikos viskas aišku,

[48] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – Atėnuose gyvenęs graikų filosofas, nepalikęs rašytinių darbų. Apie jį težinoma iš Platono, Ksenofonto ir kitų rašytojų veikalų. Sokratas buvo įsitikinęs, kad filosofija turi tobulinti žmogų, kad teisingus veiksmus lemia tikrasis žinojimas, o tikrojo žinojimo prielaida yra savęs pažinimas. Sokratas nieko sistemingai nedėstė, bet turėjo daug mokinių ir klausytojų, su kuriais kalbėdamasis ieškodavo atsakymų į rūpimus klausimus.

[49] Publijus Rutilijus Rufas (II–I a. pr. Kr.) – Romos valstybės veikėjas, karvedys, stoicizmo filosofijos šalininkas. 99 m. pr. Kr. kaip provincijos vietininkas sąžiningai valdė Aziją. Tokiam valdymui nepritariančių kai kurių finansininkų buvo apkaltintas nesąžiningumu ir iki gyvenimo pabaigos gyveno tremtyje.

[50] Nužudyti Gnėjų Pompėjų nusprendė egiptiečiai, bet jie įtraukė buvusį jo karininką Septimijų, kuris pirmas smogė durklu Pompėjui į nugarą. Nužudyme dalyvavo ir buvęs jo centurionas Salvijus. Matyt, juos Seneka ir vadina klientais. Ciceroną užmušė kariškiai, bet oratoriaus mokinys, jo brolio Kvinto atleistinis, taigi ir Ciceronų šeimos klientas Filologas išdavė parodydamas kelią, kuriuo bėgo Ciceronas. Apie Katoną Utikietį Seneka visada kalba su didele pagarba.

paprastai kankinamasi, kad likimas taip neteisingai atlygina. Ir ko tikėtis kiekvienam matant, kad ir geriausieji patiria visa, kas blogiausia? Tai kaip čia išeina? Žiūrėk, kaip kiekvienas jų elgėsi. Jei buvo narsūs, sieloje ilgėkis jų ryžto, jei žuvo moteriškai ištižę, – nieko nepražuvo. Jie arba verti, kad jų tobulumas tau patiktų, arba neverti, kad ilgėtumeisi jų ištižimo. Ar yra didesnė gėda už padėtį, kai narsi didžiausių vyrų mirtis kitiems kelia baimę?! Vertus pagyrimų girkime, sakydami: „Koks narsuolis! Koks laimingas! Pabėgai nuo visų negandų, pavydo, ligos. Išėjai iš kalėjimo. Dievams pasirodė, kad tu ne blogo likimo vertas, bet nevertas, kad likimas turėtų tau galios." O apgaudinėjančius save ir mirties valandą vis besidairančius į gyvenimą reikia pastūmėti. Nė vieno neapraudosiu linksmo, nė vieno raudančio. Anas pats man nušluostė ašaras, šis savo ašaromis padarė, kad nebūtų verta jas lieti. Ar man apraudoti gyvą degantį Herkulį, ar šimtų vinių badomą Regulą, ar žaizdojantį savo žaizdas Katoną[51]? Jie visi, išeikvoję nedaug laiko, atrado, kaip pasidaryti amžiniems, ir mirdami grįžo į nemirtingumą.

[51] Anot mito, žmonos Herkuliui atsiųstas pragaištingame skystyje sumirkytas drabužis baisiai degino visą kūną. Nebeištverdamas Herkulis liepė sukrauti laužą ir susidegino.
Markas Atilijus Regulas – III a. pr. Kr. romėnų karvedys, valstybės veikėjas. 256 m. pr. Kr. pateko į kartaginiečių nelaisvę. Po penkerių nelaisvės metų kartaginiečių pasiųstas į Romą tartis dėl taikos sąlygų patarė romėnams nesiderėti su jais. Jis galėjo negrįžti į Kartaginą, bet grįžo, nes buvo davęs žodį grįžti. Kartaginiečiai jį nukankino, įkišę į vinių prikaltą dėžę ir nuritinę nuo kalno.
Dėl rankos traumos Katono Utikiečio į širdį smeigto durklo smūgis buvo nestiprus, ir jis išsyk nenumirė. Gydytojas norėjo perrišti žaizdą, bet Katonas abiem rankom ją perplėšė ir mirė.

Svarbus nerimasties šaltinis yra toks gyvenimas, kai susijaudinęs stengiesi, kad kam nors nepasirodytumei toks, koks esi. Juk daugelio žmonių gyvenimas yra melagingas, skirtas apsimetinėti. Mat ilgas savęs stebėjimas kankina: bijoma pasirodyti kitokiam nei įprasta. Niekada neišsilaisviname iš rūpesčių, galvodami, jog kiekvieną sykį esame vertinami, kai tik į mus pažvelgiama. Juk atsitinka daug ir nenoromis žmogų apnuoginančių įvykių ir, nors toks kruopštumas gerai klojasi, nuolatinis gyvenimas su kauke nėra nei malonus, nei ramus. O juk kiek malonumo turi nuoširdus, pats save puošiąs paprastumas, niekaip savo būdo nedangstąs! Tačiau, jei viskas visiems atvira, tai šitaip gyvenant iškyla paniekos pavojus. Esama žmonių, iš aukšto žiūrinčių į viską, prie ko prieina arčiau. Bet dorybei nėra pavojaus, kad nupigs visų pamatyta, ir verčiau būti niekinamam dėl nuoširdumo, negu kankinamam nuolatinio apsimetinėjimo. Tačiau turėkime saiką: didelis skirtumas, ar atvirai gyveni, ar nerūpestingai. Reikia smarkiai susigūžti savyje. Mat bendravimas su nepanašiais sutrikdo darną, atnaujina aistras ir sieloje vėl supūliuoja nevisiškai išgydytos silpnybės. Tačiau vienatvę reikia kaitalioti ir mainyti su bendravimu: vienumoje ilgėsimės žmonių, draugijoje – savęs pačių. Priešybės gydys viena kitą. Vienatvė pagelbės nuo minios neapykantos, minia – nuo bodėjimosi vienatve.

Vidinis pasaulis ne visą laiką turi būti vienodai įsitempęs, jį reikia pakviesti ir pajuokauti. Sokratas neraudo, žaisdamas su berniūkščiais, Katonas vynu atpalaiduodavo valstybės rūpesčių nuvargintą sielą, Scipionas[52] ritmingai judindavo triumfatoriaus ir kario kūną, ne švelniai jį raitydamas, kaip dabar įprasta žengti, plaukiant švelniau nei moterys, bet kaip senovės vyrai paprastai šokdavo vyrišką ginklų šokį per linksmybes ir šventes, neprarasdami pagarbos, net jei žiūrovai būdavo priešai. Reikia sieloms leisti atsipalaiduoti, pailsėjusios pakils geresnės ir smarkesnės. Kaip derlingiems laukams nedera primesti savo valdžios (mat juos greitai nualins nepabaigiamas vaisingumo poreikis), taip nuolatinis darbas palauš sielų polėkius. Truputį atsipalaidavusios ir atlyžusios, atgaus jėgas. Nuo vienas kitą vejančių darbų sielos atbunka ir suglemba. Žmonės taip karštai netrokštų žaismo ir juoko, jei tie dalykai neturėtų kažkokio prigimtinio malonumo. Tačiau dažnai pasitelkiami jie išplėš iš sielų visą svorį ir jėgą. Juk ir miegoti būtinai turime, kad atsigautume, tačiau jei snausime per dienas ir naktis, užsitęsęs miegas virs mirtimi. Toli gražu nėra tas pats, ar ką atpalaiduoji, ar visai atriši. Įstatymų kūrėjai nustatė pramogų dienas, kad žmonės susirinktų pasilinksminti. Jie manė, jog darbus būtinai turi pertraukti pasižmonėjimas. Ir didieji vyrai, kaip minėjau, kas mėnesį tam tikromis dienomis pasiskirdavo atostogų. Kai kurie kiekvieną dieną padalydavo poilsiui ir rūpesčiams. Tokį buvus prisimename didelį oratorių Polio-

[52] Publijus Kornelijus Scipionas Vyresnysis (235–183 m. pr. Kr.) – žymus romėnų karvedys, Hanibalo nugalėtojas.

ną Azinijų[53]. Joks reikalas jo nesulaikydavo ilgiau kaip iki dešimtos valandos[54], net laiškų nebeskaitydavo, kad neatsirastų naujų rūpesčių. Per dvi valandas atsikratydavo visos dienos nuovargio. Kai kurie vidurdienį įterpdavo poilsio popiečio valandas palikdami kokiam nors lengvesniam užsiėmimui. Mūsų protėviai irgi draudė senate naujus pranešimus po dešimtos valandos. Kariai pasiskirsto budėjimus, grįžę iš žygio neina naktinės sargybos. Sielai reikia maloningai duoti poilsio, atstojančio jai maistą ir jėgas. Paklajokime atvirose vietovėse, kad nuo dangaus erdvių ir beribio dvelksmo ji išaugtų ir pasikeltų. Kai kada atgaivins pasijodinėjimas, kelias ir vaizdų kaita, kai kada vaišės ir truputį dosnesnės išgertuvės. Kartais galima net įkaušti, ne akis užsipilant, bet tik svaigtelėjant. Vynas nuplauna rūpesčius, iki gelmių sujaudina sielą, gydo ne tik ligas, bet ir liūdesį. Vyno išradėjas Liberiu vadinamas ne dėl palaido liežuvio[55], o todėl, kad išvaduoja sielą nuo rūpesčių vergijos, išlaisvina, pagyvina ir suteikia drąsos visiems užmojams. Tačiau sveika turėti vyno, kaip ir laisvės, saiką. Manoma, jog Solonas ir Arcezilas[56] mėgo vyną, Katonui buvo

[53] Azinijus Polionas (76 m. pr. Kr.–4 m. po Kr.) – romėnų valstybės veikėjas, karvedys, oratorius, rašytojas. Liko tik kūrybos fragmentų.

[54] Romėnai valandas skaičiuodavo nuo saulės tekėjimo. Taigi, Polionas ilsėdavosi po dešimties valandų darbo.

[55] Lot. *liber* – laisvas.

[56] Solonas (640–560 m. pr. Kr.) – vienas iš Septynių išminčių, Atėnų valstybės veikėjas, rašytojas. Liko kūrybos fragmentų.
Arcezilas – IV a. pr. Kr. filosofas, Viduriniosios Akademijos atstovas. Polemizavo su stoikais. Turbūt nieko nerašė kaip ir Sokratas savo mintis pasakydamas pokalbiuose su bendraminčiais ar priešininkais.

prikišta girtuokliavimas. Tačiau priekaištautojai lengviau įrodys, kad ši yda yra garbinga, negu kad Katonas nedorovingas. Dažnai taip nedarykime, kad siela neįgytų blogo įpročio, bet retkarčiais reikia ją išvesti į džiugesį ir laisvę, pamažu išstumiant niūrų blaivumą. Nes tikime graikų poetu: „Apkvaisti kartais malonu yra."[57] Arba Platonu: „Sugebantis save suvaldyti žmogus veltui beldžiasi į poezijos vartus."[58] Arba Aristoteliu: „Į didelį talentą visuomet įmaišyta beprotybės."[59] Tik sujaudinta sąmonė gali pasakyti didingus, kitus pralenkiančius žodžius. Paniekinusi tai, kas visiems būdinga ir įprasta, pagauta įkvėpimo ji pakyla aukštyn ir tik tuomet mirtingos lūpos užgieda didingesnę giesmę. Net ir ant stačios pakriūtės stovėdama ji to neįstengs, kol nepristigs kokio šulo. Reikia, kad nutoltų nuo įprastybės, pakiltų, perkąstų žąslus, pasigrobtų net vežėją ir nuneštų ten, kur pats jis bijotų užkopti.

Brangusis Serėnai, dabar turi viską: kas gali sergėti ramybę, kas įstengia ją atkurti, kas geba pasipriešinti atšliaužiančioms ydoms. Tačiau žinok, kad nė vienas iš šių dalykų kaip reikiant nepadės saugant silpną daiktą, jei linkusi paslysti siela nebus apgaubta įtempto ir nuolatinio rūpesčio.

[57] Manoma, jog tai VI a. pr. Kr. graikų poeto Anakreonto eilutė.

[58] Platonas. *Faidras*. 245 a.

[59] Citata iš Aristoteliui priskiriamo gamtos mokslų veikalo *Gamtos klausimai* (30.1).

APIE POILSĮ

I.[28.] 1. ...didžiai pritardami, perša mums ydas[1]. Net jei nesiektume kitų sveikų tikslų, naudinga bus pasitraukti dėl pačių savęs. Po vieną būsime geresni. Kaip galima pasitraukti pas geriausius vyrus ir išsirinkti tam tikrą pavyzdį, pagal kurį tvarkytume gyvenimą? Tai įmanoma tik atsisakius veiklos. Tik tada įgyjama tai, kas vienąsyk patiko, kai neįsiterpia joks asmuo, galintis miniai padedant iškreipti dar netvirtą sprendimą. Tik tada vienodai ir lygiai žengs mūsų gyvenimas, dabar plėšomas įvairiausių ketinimų. Tarp kitų blogybių blogiausia yra ta, kad keičiame pačias ydas. Mums net netenka pabūti susigyvenus su blogiu. Patinka tai viena, tai kita, tąsomės dėl to, kad mūsų sprendimai ne tik iškreipti, bet ir lengvabūdiški, plūduriuojame tai į čia, tai į ten, metę viena čiumpame kita, paliekame, ko troškome, siekiame, ką palikome. Vyksta begalinė troškimų ir graužaties kaita, visiškai priklausome nuo svetimų sprendimų ir geriausia atrodo tai, ko daugelis siekia ir giria, o ne tai, ką reikia girti ir siekti. Nežiūrime, koks kelias iš tiesų, geras ar blogas, bet vertiname jį pagal daugybę pėdsakų, tarp kurių, beje, nėra grįžtančiųjų pėdų.

Pasakysi man: „Ką čia išdarinėji, Seneka? Išduodi šalininkus? Juk jūsų stoikai kalba: „Iki paskutinės gyvenimo

[1] Traktato ir sakinio pradžia neišlikusi.

ribos būsime veiklūs, nesiliausime stengtis dėl bendro labo ir padėti pavieniams asmenims, o senatvėje – pagelbėti net nedraugams. Juk mes neleidžiame metams atsikvėpti ir, kaip sako anas nepaprastai iškalbingas vyras,

mokame žilę paslėpt po šalmu[2].

Tai mes, kurie prieš mirtį nė truputėlio nepasiilsime, idant (jei aplinkybės leis) net pati mirtis nebūtų neveikli." Kam tarp pagrindinių Zenono teiginių mums dėstai Epikūro pamokymus? Jei gėdiniesi šalininkų, kodėl taip uoliai perbėgi į priešo pusę, užuot atvirai paskelbęs?" Kolei kas atsakysiu taip: „Ar nieko daugiau nenori, tik kad būčiau panašus į savo vadovus? Puiku! Eisiu ne ten, kur jie mane siuntė, bet ten, kur vedė."

Dabar įrodysiu, kad aš neatskylu nuo stoikų pamokymų, nes jie patys neatskilo nuo saviškių, tačiau man būtų galima puikiausiai atleisti, net jei sekčiau ne jų pamokymais, o pavyzdžiais. Šį teiginį padalysiu į dvi dalis. Pirmiausia išdėstysiu, kaip koks nors atsiskyrėlis nuo ankstyvo amžiaus gali visiškai atsidėti tiesos stebėjimui, ieškoti gyvenimo prasmės ir ja naudotis. Paskui – kaip tai tikrai teisėtai gali daryti jau nusipelnęs atlyginimo, bebaigiąs amžių žmogus.

[2] Vergilijaus *Eneida*. IX. 612.

Kaip ir mergelės vestalės jis gali imtis kitokio triūso. Be metų, skirtų pareigoms, jos iš pradžių mokosi atlikti apeigas, o išmokusios moko kitas[3].

Parodysiu, kad stoikai tam irgi pritaria. Taip elgsiuosi ne norėdamas pareikšti, jog nedaryti nieko, kas neatitiktų Zenono ar Chrisipo[4] pasakymų – man įstatymas, bet kad pats dalykas leidžia priimti jų nuomonę. Mat tik vieno nuomonei visuomet pritariantis žmogus yra ne kurijoje, o partijoje. O kad viskas būtų pastovu, tiesa atvirai pripažįstama, kad nekeistume nė vieno nutarimo! O dabar su pačiais mokytojais ieškome tiesos. Dėl šio dalyko abi mokyklos, epikūrininkų ir stoikų, labai nesutaria, bet vis dėlto abi siunčia į poilsį, tik skirtingu keliu. Epikūras sako: „Išminčius nesiims valstybės reikalų, nebent kas tam sutrukdytų." Zenonas sako: „Išminčius imsis valstybės reikalų, nebent kas tam sukliudytų." Vienas siekia poilsio dėl nusistatymo, kitas – dėl priežasties.

[3] Ugnies deivės Vestos saugotojomis vestalėmis buvo parenkamos mergaitės nuo šešerių iki dešimties metų. Dešimtį metų jos mokydavosi atlikti apeigas, dešimtį metų atlikdavo, dešimtį metų mokydavo kitas. Po to pasitraukdavo į privatų gyvenimą ir galėdavo užsiimti kuo norėjo. Tarnybos metais jos turėdavo saugoti skaistybę, bet ją baigusios galėjo ištekėti.

[4] Chrisipas (280–204 m. pr. Kr.) – graikų filosofas stoikas, Zenono ir Kleanto idėjų tobulintojas. Svarbiausia sritimi laikė etiką, sukūrė laisvo nuo aistrų, gyvenančio pagal prigimtį išminčiaus modelį.

Toji priežastis apima daug: jei valstybė smarkiai pagedusi ir nebeįmanoma jai pagelbėti, jei ji užimta blogųjų, tai išminčius nesistengs veltui, nešvaistys savęs, nieko negalėdamas padėti. Jei autoritetas mažas, jei stinga jėgų, tai jam neverta imtis valstybės reikalų. Be to, jei kliudo sveikata. Kaip sukiužusio laivo nevestų į jūrą, kaip luošys tapęs neužsirašytų į kariuomenę, taip jis nesileis į kelią, kurį žino esant neparankų. Dar nieko nebandęs naujokas prieš patirdamas audras irgi gali saugiai patūnoti, be perstojo atsidėjęs geriesiems menams, išsireikalauti neragauto poilsio ir garbinti dorybes. Tuo leista užsiimti ir visiškai nemėgstantiems krutėti. Juk iš žmogaus reikalaujama, kad būtų naudingas daugeliui žmonių, jei įmanoma. Jei ne, – kai kuriems. Jei ne, – artimiausiems. Jei ne, – sau. Mat save darydamas naudingą kitiems jis dirba visų labui. Kaip save gadindamas žmogus kenkia ne tik sau, bet ir visiems tiems, kuriems galėtų padėti tapęs geresnis, taip kiekvienas savęs tobulintojas kitiems naudingas tuo, kad ruošiasi jiems pagelbėti.

Apglėbkime siela dvi valstybes: vieną – didžiulę, išties visuotinę. Ji apima ir dievus, ir žmones, joje nesižvalgome į šį ar aną kampelį, bet šalies sienas matuojame su saule. Antroji yra ta, kurioje mums teko gimti. Tai atėniečių, kartaginiečių ar kito miesto bendruomenė. Ji susijusi ne su visais žmonėmis, o tik su tam tikrais. Kai kas vienu metu darbuo-

jasi abiejų valstybių, didesnės ir mažesnės, labui, kai kas pluša tik mažesniajai, kai kas – tik didesniajai. Šiai didesniajai valstybei galime nusipelnyti ir pasitraukę į poilsį. Iš tiesų net nežinau, ar ne geriau poilsio metu tyrinėti, kas yra dorybė, ar ji viena, ar jų daug, ar geraisiais vyrais gimstama, ar pasidaroma, ar vienas yra šis, apimąs jūras ir žemes bei visa, kas yra jūrose ir žemėse, junginys, ar Dievas pabėrė daug tokios rūšies kūnų, ar medžiaga, iš kurios viskas atsiranda, yra vientisa ir užpildyta, ar akyta ir tarp kietų dalelių esama tuštumos, kas yra Dievas, ar jis nesikišdamas stebi savo kūriniją, ar ją valdo, ar apglėbęs ją iš išorės, ar persismelkęs per visa, ar pasaulis nemirtingas, ar priskirtinas prie nepatvarių ir laikinų dalykų. Ką duoda Dievui toks mąstytojas? Paliudija milžinišką jo darbą.

Paprastai tvirtiname, jog aukščiausias gėris yra gyvenimas pagal prigimtį. Prigimtis mus sukūrė ir vienam, ir kitam: ir daiktų apmąstymui, ir veiklai. Dabar įrodykime pirmosios paskirties buvimą. Kaip? Ar nebus įrodyta, jei kiekvienas pasižiūrės, koks didelis jo pažinimo geismas, kaip jį sužadina kiekviena pasaka? Kai kas leidžiasi į jūrą ir tolimiausios kelionės vargus kenčia dėl vienintelio atlygio – sužinoti kokį nors pasaulio krašto slėpinį. Ta pati priežastis sutraukia žmones į reginius, ta pati verčia brautis ten, kur uždaryta, teirautis paslapčių, išvynioti senus ritinėlius, klau-

syti pasakojimų apie barbarų papročius. Gamta mums davė smalsią prigimtį ir suvokdama savąjį meną ir grožį pagimdė mus, tokių didingų pasaulio reginių žiūrovus. Ji būtų netekusi savo darbų vaisiaus, jei tokia didi, tokia skaisti, taip subtiliai padaryta, tokia spindinti, visokeriopai daili, rodytųsi vien dykynei. Kad suvoktum, jog ji norėjo būti stebima, o ne tik pamatyta, pažvelk, kokią vietą ji mums davė: padėjo vidurinėje savo dalyje ir leido dairytis aplink. Žmogų ne tik pastatė stačią, bet ir suteikė galimybę stebėti. Kad jis gebėtų sekti slenkančius žvaigždynus nuo patekėjimo iki laidos ir savo veidą gręžioti paskui visetą, galvą įtaisė aukštai ir uždėjo ant besisukiojančio kaklo. Paskui išvedusi po šešis žvaigždynus per dieną ir po šešis per naktį, atskleidė visas savo puses, idant per akims duotus reginius sukeltų geismą siekti ir kitų dalykų.

Juk mes nematome tokio didingumo, koks yra iš tiesų, bet mūsų žvilgsnis susiranda tyrinėjimo kelią ir padeda pamatus tiesai. Pradėjus nuo to, kas akivaizdu, reikia eiti prie neaiškumų ir rasti kažką senesnį už pasaulį: iš kur išriedėjo tie šviesuliai, kokia buvo visatos būklė prieš išsisklaidant atskirybėms į dalis, koks tikslas išskyrė nugrimzdusius vienas į kitą ir susiliejusius elementus, kas viskam paskirstė vietas, ar sunkūs daiktai nusėdo, o lengvi pakilo dėl savo prigimties, ar be kūnų įtampos ir svorio kokia nors aukštesnė jėga nustatė atskiriems dalykams savą dėsnį. Ar tiesa (tuo labiausiai įrodoma žmones esant dieviškos dvasios), kad dalis tarytum kokiomis žvaigždžių žiežirbomis nukrito į žemę ir įstrigo šioje svetimoje vietoje? Mūsų mintys nesitenkina sužinojusios tai, kas rodoma iš išorės, jos per-

skrodžia dangaus statinius. Jos sako: „Naršome, kas yra už pasaulio: ar bedugnė tuštuma, ar savo sienomis apsiribojusi sritis. Koks būvis tų anapusinių reiškinių: ar beformiai ir susilieję, į visas puses užimantys tiek pat vietos, ar suskirstyti į tam tikras sutvarkytas sritis, ar prisišlieję prie šio pasaulio, ar toli nuo jo pasitraukę ir skrieja tuštymėje. Ar nedaloma yra tai, iš ko sudėta visa, kas yra ir bus, ar tai vientisa medžiaga ir keičiasi tik visa iš karto; ar elementai yra priešingi vieni kitiems, ar jie nesikauna, o per priešybes tampa vieningi." Tu, tai tyrinėti gimusi būtybe, paskaičiuok, kiek nedaug laiko (net jei visą atsikovos sau) gaus tas, iš kurio nieko neleista išplėšti nuolaidumui, kuriam nieko nedingsta per nerūpestingumą, kuris šykščiai taupo savo valandas ir tolygiai žengia prie paskutinės žmogaus amžiaus ribos, kuriam likimas neišpurto nė vieno prigimties nustatyto reikalavimo. Žmogus pernelyg mirtingas nemirtingumo pažinimui. Taigi, aš gyvenu pagal prigimtį tuomet, kai jai visiškai atsiduodu, kai ja žaviuosi ir garbinu. Prigimtis norėjo, kad daryčiau ir viena, ir kita: ir būčiau veiklus, ir skirčiau laiko mąstymui. Vykdau abu priesakus, nes mąstymo nebūna be veiklos.

„Bet svarbu, – sakai, – kad prie to nežengtum dėl malonumo, kad siektumei daugiau, negu begalinio mąstymo, nes tai labai saldus ir gundantis užsiėmimas." Prieštaraudamas

tau atsakau: tiek pat svarbu, kaip nusiteikęs leidi piliečio gyvenimą. Gal be paliovos esi užsiėmęs ir nepasiimi nė trupučio laiko apžvelgti žmogiškiesiems ir dieviškiesiems reikalams? Kaip negalima pritarti siekimui imtis veiklos, atmetus meilę dorybei, ir be prigimties tobulinimo pateikti tarytum nuogus darbus (mat tai turi būti susimaišę ir susipynę), taip netobulas ir nerangus gėris yra į poilsį be veiklos numesta dorybė. Ten ji niekada neparodys to, ką išmoko. Kas neigs, kad ji privalo savo patobulėjimą išbandyti darbe, ne tik galvoti, ką daryti, bet pagaliau ir ranką pridėti, ir apmąstymus paversti tikrove?! Tačiau jei pats išminčius nekaltas dėl gaišaties, jei trūksta ne veikėjo, bet veiklos, ar neleisi jam pabūti vienam su savimi? Kaip nusiteikęs išminčius pasitrauks į poilsį? – Žinodamas, kad jis užsiims taip pat ir tuo, kas galėtų būti naudinga ainiams. Juk mes esame tie, kurie sakome, kad ir Zenonas, ir Chrisipas dabar nuveikė daugiau, negu kad būtų vadovavę kariuomenėms, ėję aukštas pareigas, siūlę savo įstatymus. Jie ne vienai bendruomenei, bet visai žmonių giminei juos pasiūlė. Tai kaip čia išeina, kodėl toks poilsis netiktų gerajam vyrui? Juk pasitraukęs iš veiklos jis tvarkys būsimus amžius, sakys prakalbą ne keletui, bet visiems visų tautų žmonėms, tiems, kurie yra ir kurie bus. Galų gale klausiu, ar Kleantas[5], Chrisipas ir Zenonas gyveno pagal savo pamokymus? Be abejo, atsakysi, jog jie gyveno taip, kaip reikalavo gyventi. Tačiau juk nė vienas iš jų netvarkė valstybės reikalų.

[5] Kleantas (330–230 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, Zenono mokinys ir sekėjas, po Zenono mirties vadovavęs stoikų mokyklai. Liko jo sukurtas himnas Dzeusui.

„Jų likimas, – sakai, – buvo ne toks, be to, jie neturėjo rango, paprastai įgalinančio užsiimti valstybės reikalais." Bet jie jokiu būdu negyveno kaip tinginiai. Mat atrado, kaip jų atilsis gali duoti žmonėms daugiau naudos, negu kitų lakstymas ir prakaitas. Taigi, atrodo, jog jie nuveikė ne mažiau už veikiančius viešai.

Be to, esama trijų gyvenimo rūšių; paprastai diskutuojama, kuri geriausia. Pirmosios šalininkai skiria laiką malonumams, antrosios – mąstymui, trečiosios – veiklai. Pirmiausia atmetę ginčus, atmetę neištrinamą, kaip sakėme, neapykantą tarp skirtingų krypčių atstovų, pažiūrėkime, kaip visa tai, tik įvairiai pavadinta, veda prie to paties: nei malonumų gyrėjas apsieina be mąstymo, nei mąstymui tarnaujantis apsieina be malonumų, nei gyvenimą paskyręs darbams veiklūnas apsieina be mąstymo. „Didelis skirtumas, – sakai, – ar koks nors dalykas yra tikslas, ar tikslo priedas." Skirtumas iš tiesų didelis, tačiau vieno be kito nebūna: nei anas mąsto neveikdamas, nei šis veikia nemąstydamas, nei tas tretysis, apie kurį visi nekaip galvojame, giria ištižusį malonumą, o tik tokį, kurį sąmoningai pasidaro tvirtą. Taigi, ir malonumų siekėjų grupuotė yra gana veikli. Kaipgi neveikli? Kai pats Epikūras sako, jog kada nors jis pasitrauks nuo malonumo ir sieks skausmo, gal arba malonumui grės graužatis, arba mažesnis skausmas bus pasirink-

tas vietoj sunkesnio. Kur suku taip kalbėdamas? Noriu parodyti, kad mąstymas patinka visiems. Kiti jo siekia; mums jis – galutinė stotis, o ne pakeleivingas uostas.

Pridėk dar, kad pagal Chrisipo nuostatą galima gyventi atsisakius veiklos. Nesakau, kad jis tik pakenčia poilsį, sakau, kad pasirenka. Mūsiškiai neleidžia išminčiui užsiimti jokiais valstybės reikalais. Ar svarbu, kokiu keliu išminčius ateis į poilsį: ar todėl, kad jam trūksta valstybės, ar todėl, kad valstybei jo trūksta, jei valstybė bus ne bet kur? Pasipūtus ieškantiems visada jos trūks. Klausiu: kokios valstybės reikalų imsis išminčius? Ar atėniečių, kurioje pasmerkiamas myriop Sokratas[6], o Aristotelis pabėga[7], idant nebūtų pasmerktas? Kurioje pavydas prislegia dorybes? Neleisi išminčiui imtis šios valstybės reikalų. Ar išminčius imsis kartaginiečių valstybės, kur nuolatiniai maištai, kur laisvė pavojinga kiekvienam geriausiajam, teisingumas ir gėris laikomi per nieką, klesti nežmoniška kraugerystė priešų atžvilgiu, o savųjų – priešiškumas? Ir šios valstybės jis vengs.

[6] 399 m. pr. Kr. Atėnų teismas pasmerkė mirti Sokratą, neteisingai ir nepagrįstai apkaltintą tradicinių dievų negerbimu ir jaunuomenės tvirkinimu. Tuoj po Sokrato mirties buvo patraukti į teismą ir nubausti jo kaltintojai.

[7] Po Aleksandro Didžiojo mirties 323 m. pr. Kr. Atėnuose kilo antimakedoniškas judėjimas ir Aristoteliui, kaip buvusiam Aleksandro mokytojui, Atėnuose pasidarė nesaugu. Jis pasitraukė į Chalkidę.

Užsimojęs pereilioti visas, nerasiu tokios, kuri galėtų pakęsti išminčių ar išminčius ją. Jei nerandame savo vaizduotėje susikurtos valstybės, būtina visiems atsisakyti veiklos, nes niekur nėra to, ką galima būtų vertinti labiau už poilsį. Kai kas nors sako, jog plaukiojimas yra puikiausias dalykas žemėje, o paskui liepia neplaukioti ta jūra, kur paprastai sudūžta laivai ir dažnai staiga pakyla audros, priverčiančios vairininką apsigręžti į kitą pusę, suprantu: šis patarėjas draudžia man atrišti laivą, kad ir kaip girtų plaukiojimą.

APIE LAIMINGĄ GYVENIMĄ

Galionai[1], broli, visi trokšta laimingai gyventi, bet dauguma miglotai įsivaizduoja, kas sudaro laimingo gyvenimo esmę. Pasiekti laimę nėra lengva todėl, kad išklydęs iš kelio žmogus tuo greičiau nuo jos tolsta, kuo atkakliau į ją veržiasi; žengiant priešinga kryptimi pats skubėjimas kaltas dėl didėjančio atstumo. Taigi pirmiausia reikia numatyti sieksimą tikslą, paskui pasidairyti priemonių jam kuo greičiausiai įgyvendinti. Jau kelyje (jei tik pasirinksime teisingą) suprasime, kaip toli kasdien nudrožiame ir kiek priartėjame prie būsenos, į kurią šaukia įgimtas troškimas. Kai be vadovo šen bei ten klaidžiojame, atsiliepdami į balsus ir šauksmus, kviečiančius traukti į skirtingas puses, gyvenimas sudyla klajonėse, o juk jis būtų per trumpas net tada, jei dieną naktį rūpintumės vidinio pasaulio tobulinimu. Taigi turint patyrusį, pažįstantį tą sritį, į kurią žengiame, vedlį reikia nuspręsti, ko siekti ir kaip; mat čia ne tokios sąlygos kaip paprastose kelionėse, kur galima rasti kokį takelį ar nenuklysti, pasiklausus gyventojų. Čia dažniausiai apgauna visų pamėgtas arba labiausiai išvažinėtas vieškelis. Turime tvirtai užsibrėžti nesekti tarsi avių banda paskui kitus ir žingsniuoti ten, kur reikia, o ne ten, kur jie eina.

[1] Galionas – Senekos brolis. Istorijoje pagarsėjo tuo, kad būdamas Achajos provincijos vietininku atsisakė teisti Korinte apaštalavusį žydų apkaltintą skelbiant netikrą tikėjimą Šv. Paulių.

Didžiausios nesėkmės ištinka todėl, kad derinamės prie kitų nuomonės, nusprendę, jog geriausias yra tas daiktas, kuriam visi pritaria. Matydami daugybę pavyzdžių gyvename ne protingai, o panašiai į kitus. Štai iš kur toji vienas kitam ant galvos lipančių žmonių kamšalynė. Kaip grūdantis ir lamdantis baisiame sąmyšyje vienas griūdamas parverčia kitą, pirmasis pražudo paskesnįjį, taip ir gyvenime: žmogus ne tik pats klysta, bet ir klaidina kitus. Žalinga lygiuotis į žengiančius priekyje. Kiekvienas labiau linkęs patikėti, negu svarstyti, niekuomet nesamprotauja apie gyvenimą pats, bet visada tiki kitais, todėl iš kitų pasiimtos klaidos išmuša mus iš vėžių ir parbloškia. Žūvame vadovaudamiesi svetimais pavyzdžiais. Išsigelbėsime tik atsiskyrę nuo bandos. Dabar žmonės patys puoselėja savo nelaimes nepakęsdami protingų minčių. Panašiai esti rinkimuose, kai išrinkę ką nors pretoriais[2], kurių populiarumas paskui krinta, visi patys stebisi galėję taip daryti. Tą patį giriame, tą patį peikiame. Tokia kiekvieno balsų dauguma priimto sprendimo dalia.

Kai kalbame apie laimingą gyvenimą, neturi man sakyti kaip balsavimuose: „Atrodo, dauguma šioje pusėje." Vadinasi, toji pusė blogesnė. Žmonija dar nesitvarko taip, kad dau-

[2] Pretoriai – aukšti Romos pareigūnai, tvarkę teisėtvarkos reikalus.

guma būtų už gėrį. Liaudies pritarimas – blogio įrodymas. Ieškokime to, kas geriausia, o ne to, kas įprasta, to, kas suteiktų mums amžiną laimę, o ne to, ką giria prastuomenė, nevykusi teisybės aiškintoja. Prastuomene vadinu ne tik pilkasermėgius, bet ir karūnuotuosius. Mat nežiūriu kūną dengiančių drabužių spalvos, spręsdamas apie žmogų nepasitikiu akimis, tiesai nuo apgaulės atskirti turiu geresnę, tikresnę žvalguonę: sielos gėrio tegu ieškos siela. Jei ji kada nors atsigaus, sugrįš į save, tai pripažins kraipiusi tiesą ir žmogus pasakys: „Geriau būčiau nedaręs to, ką dariau lig šiolei. Prisiminęs savo kalbas pavydžiu nebyliams tylėjimo, buvusius troškimus vadinu priešų prakeiksmu, tai, ko bijojau, (o gerieji dievai!) buvo daug vertingiau už tai, ko siekiau. Su daug kuo buvau susipykęs ir neapykantą iškeičiau į santaiką (jei tik su niekšais galima gyventi santaikoje), o pats su savimi dar nesusidraugavau. Visomis jėgomis stengiausi išsiskirti iš kitų ir pagarsėti kokioje nors srityje. Taip elgdamasis aš tik atsidengiau ginklų smūgiams ir leidausi kandžiojamas piktavalių. Pažvelk į tuos, kurie giria iškalbą, kurie prisiriša prie turtų, kurie padlaižiauja siekdami malonės, kurie aukština galią. Visi jie arba priešai, arba gali jais pasidaryti (o tai visiškai tas pats). Kiek garbintojų, tiek pavyduolių. Todėl aš verčiau ieškau tikrojo, vidinio, o ne išorinio gėrio. Kas traukia akį, prie ko žmonės sustoja, ką apstulbę rodo vieni kitiems, iš išorės žiba, o viduje – apgailėtinas šlamštas."

Ieškokime ne paviršutiniško, o tvirto ir pastovaus gėrio, nematomosios pusės grožio; ryžkimės kasti šį lobį. Jis netoli. Rasime. Tik reikia žinoti, kur link tiesti rankas. Dabar lyg patamsyje praeiname pro šalį prasilenkdami su trokštama laime. Nenorėdamas tampyti tavęs aplinkui neminėsiu kitų vyrų nuomonių, nes jas išdėstydami ir atmesdami sugaištume daug laiko. Klausyk manosios. „Manosios" sakau todėl, kad nepriskiriu savęs vieno kurio nors žymaus stoiko mokyklai: pasilieku teisę turėti savo supratimą. Taigi vienu seksiu, kito mintis perimsiu tik dalinai, o pateikęs visų ankstesnių filosofų teiginius galbūt nė vieno nepeikdamas tarsiu: „Norėčiau pridurti štai ką." Kolei kas skelbiu gyvenimo pagal daiktų gimties dėsnius nuostatą (jai pritaria visi stoikai); nenuklysti nuo jos, būti ugdomam jos dėsnių ir pavyzdžių – išmintis.Taigi laimingas gyvenimas turi atitikti prigimtį. Taip esti tada, kai žmogus pirmiausia yra sveiko proto ir sugeba tą sveikatą išlaikyti; antra, kai jis stiprus ir veržlus, trečia, stebėtinai ištvermingas, viskam pasiruošęs, savo kūnu ir tuo, kas su juo susiję, rūpinasi be nerimastingo blaškymosi, stropiai tvarko naudingas gėrybes visai jomis nesižavėdamas, moka naudotis likimo dovanomis netapdamas jų vergu. Ir be mano pastabos supranti, kad tokio žmogaus sieloje viešpatauja nuolatinė ramybė, laisvė, nėra nieko, kas ją erzintų ar baugintų. Mat malonu-

mams ir <...>[3] vietoje menkų, trumpų ir pačioms begėdystėms žalingų smagumų iškyla didžiulis, neužtemdomas ir pastovus džiaugsmas, sielos ramybė ir santarvė bei kukli didystė. Silpnybė visada gimdo žiaurumą.

Galima ir kitaip apibrėžti mūsų gėrio supratimą, tą pačią mintį išsakant kitais žodžiais. Ta pati kariuomenė čia plačiau išsiskleidžia, čia į krūvą susitelkia arba viduriui atsitraukus išsilenkia sparnais, arba išsirikiuoja tiesia linija, bet jos jėga ir norai stovėti po tomis pačiomis vėliavomis, kad ir kaip ji tvarkytųsi, lieka tie patys. Taip ir aukščiausiojo gėrio apibrėžimą galime ištęsti, plačiai išdėstyti arba sutraukti, sutrumpinti. Taigi bus tas pats, jei pasakysiu: „Didžiausias gėris – tai niekinanti likimo išdaigas ir besitenkinanti dorybėmis siela." Arba: „Nenugalima dvasios jėga, turinti gyvenimo patirtį, ramiai atliekanti savo darbus, žmogiška, rūpestinga tiems, su kuriais bendrauja." Galima ir taip apibrėžti: „Laimingu vadiname tokį žmogų, kuriam neegzistuoja joks gėris ir blogis, išskyrus dvasios gėrį ir blogį, kuris yra garbingas, tenkinasi dorybe, kurio likimo išdaigos nei išaukština, nei palaužia, kuris nežino didesnio už paties sau duotą gėrį, kuriam tikrasis malonumas yra malonumų niekinimas."

[3] Rankraščiuose neišlikusi vieta.

Jei nori išsiplėsti, tą pačią mintį galime apvilkti vis kitais ir kitais rūbais, palikdami sveiką ir nepaliestą esmę. Iš tiesų, kas mums trukdo laimingu gyvenimu pavadinti laisvą, tiesią, neįbauginamą ir tvirtą sielą, nepažįstančią nei baimės, nei aistros? Garbingumas yra vienintelis jos gėris, gėdingumas – vienintelis blogis. Visi kiti dalykai – menkaverčiai; jie nei prideda laimės, nei atima, pasirodydami ir išnykdami nei didina gėrio, nei naikina. Taigi ant šio pamato stovintis žmogus noromis nenoromis visą laiką jaus nuolatinį linksmumą ir gilų, iš širdies gelmių plaukiantį džiaugsmą, bus patenkintas savo vidumi ir nenorės nieko didesnio už jo turinį. Ar gali šis dalykas prilygti menkiems, niekingiems, trumpiems mūsų kūniūkščio pojūčiams?! Malonumų vergu tapęs žmogus tą pačią akimirką patenka ir į kančios vergiją. Pamatysi, kokią nelabą ir žalingą vergovę vilks tas, kurį pakaitomis valdys malonumai ir kančios, tie nepastoviausi, savivališkiausi viešpačiai. Taigi reikia išeiti į laisvę. Ją teikia ne kas kita, kaip abejingumas likimui. Tik tuomet atsiras tas neįkainojamas gėris, saugiai besijaučiančios dvasios ramybė bei didybė ir išvijus paklydimus iš tiesos pažinimo atsiradęs didingas nekintantis džiaugsmas, gerumas, sielos sklaida. Visa tai žmogų džiugins ne kaip gėrybės, bet kaip savojo gėrio padariniai.

Kad jau paleidau liežuvį, tai pasakysiu, jog laimingu gali būti pavadintas tas, kuris dėl teisingo protavimo nieko netrokšta ir nieko nebijo. Ir uolos, ir gyvuliai nejaučia baimės ir liūdesio, tačiau jų niekas nepavadins laimingais, nes jie nesuvokia laimės. Dėk į tą pačią vietą ir tuos žmo-

nes, kuriuos buka prigimtis bei savęs paties nesupratimas nubloškia tarp gyvulių ir negyvų daiktų. Nė per nago juodymą nesiskirs jie vieni nuo kitų: gyvuliai neturi proto, o tokių žmonių sąmonė – išklypusi, sau kenkianti, nepastovi. Negali būti laimingas tiesos neįžvelgiantis žmogus. Taigi laimingas gyvenimas remiasi teisingu, tikru sprendimu ir yra nekintamas. Juk tuomet neaptemusi, laisva nuo visų blogybių sąmonė sugeba išvengti ne tik kankynių, bet ir peštelėjimų. Visada ji stovės kur stovėjusi, net nirštant ir šėlstant likimui nesitrauks iš vietos. Nors malonumai apsupa mus iš visų pusių, skverbiasi visokiausiais keliais, lepina sielą, įvairiomis vilionėmis gundo visą mūsų asmenybę ar atskiras jos dalis, koks mirtingasis, turintis bent lašelį žmogiškosios savigarbos, norės per dienas ir naktis svaigti nuo geismų ir pamiršęs sielą atsiduos kūno įgeidžiams?!

„Bet ir siela, – tvirtina jis, – turės savo malonumų." Tegu turi, tegu tampa prabangos ir malonumų vertintoja, prisipildo viso to, kas teikia smagių pojūčių. Paskui tegu pagalvos apie praeitį ir prisiminusi senus pasismaginimus tedžiūgaus laukdama naujų, tesurikiuos į vietas savo norus ir kūnui auginant dabarties lašinius tesiųs mintis į ateitį. Tai man atrodo apgailėtina, nes kvaila rinktis blogį, užuot pasiėmus gėrį. Be sveiko proto niekas nebūna laimingas; žmogus,

siekiąs blogio vietoj gėrio, yra sutrikusio proto. Taigi laimingas yra sugebąs teisingai spręsti žmogus. Laimingas dėl dabarties, kad ir kokia būtų, jis patenkintas nesipriešina savo padėčiai. Laimingas tas, kuriam protas paveda visus reikalus.

Ir malonumus didžiausiu gėriu laikantys žmonės mato, į kokią bjaurią vietą jie nustūmė gėrį. Jie tvirtina, kad malonumai negali būti atskirti nuo dorybės, ir sako, jog garbingas gyvenimas yra malonus, o malonus gyvenimas – garbingas. Nesuprantu, kaip jie sujaukia į krūvą tokias skirtingybes. Kodėl, – klausiu jus, – kodėl malonumai negali būti atskirti nuo dorybės? Gal todėl, kad bet koks gėris kyla iš dorybės, iš jos šaknų išdygsta ir tai, ką jūs mėgstate, ko siekiate? Jei jie būtų neatskiriami, tai nematytume, jog kai kas yra malonu, bet negarbinga, o kai kas iš tiesų labai garbinga, bet atšiauru ir skausmingai pasiekiama.

Be to, nereikia pamiršti, kad malonumai veda į šlykščiausią gyvenimą, o dorybė neįsileidžia blogio. Kai kurių žmonių nelaimė – ne malonumų stoka, o patys malonumai. To nebūtų, jei dorybė galėtų susimaišyti su malonumais. Ji dažnai jų neturi, bet niekuomet nepasigenda. Kodėl gi tu derini skirtingus, netgi priešingus dalykus? Dorybė – tai didystė, aukštuma, karalienė, pergalė, stiprybė, o malonumas – purvas, vergovė, silpnybė, nepastovumas. Jo

vieta ir būstas – landynės ir smuklės. Dorybę rasi šventovėje, forume, kurijoje[4], ji pirmutinė miesto sienų gynėja, ji dulkėta, įdegusi, sudiržusiais delnais. Malonumas paprastai slapstosi, ieško patamsio, sukinėjasi apie pirtis ir maudykles, apie vietas, bijančias edilo žvilgsnio. Jis išglebęs, silpnas, dvokia vynu ir tepalais, išblyškęs ar pasirausvinęs skruostus, išsitepliojęs dažais. Didžiausias gėris yra nemirtingas, negali išnykti, nepažįsta persisotinimo ir gailėjimosi. Tiesi mintis juk niekad neiškrypsta, nesipiktina savimi, nieko tobulame gyvenime nekeičia. O malonumas pradeda blėsti dar beliepsnodamas. Jis užima nedaug vietos, taigi greitai ją užpildo, paskui kelia bjaurėjimąsi ir po pirmo protrūkio atslūgsta. Judrios prigimties dalykuose nėra nieko tikra. Taigi negali būti tvirto branduolio ten, kur viskas akimirksniu ateina ir išeina, toks daiktas išnyksta benaudojamas. Vis veržiasi į pabaigą ir dar nespėjęs gimti rieda į pražūtį.

Kaip čia yra? Juk malonumų turi ir gerieji, ir blogieji. Paleistuvius ištvirkavimas džiugina ne mažiau kaip garbingus žmones – pavyzdingas gyvenimo būdas. Todėl senoliai nurodė, kad reikia siekti doro gyvenimo, o ne malonaus. Malonumą turime padaryti ne tiesos ir geros valios

[4] Kurija – senato posėdžių patalpa.

vadu, o palydovu. Prigimtis turi būti vadas, o protas ją stebi, klausia jos patarimo. Taigi tarp gyvenimo pagal prigimties dėsnius ir laimingo gyvenimo reikia dėti lygybės ženklą. Parodysiu, kas tai yra. Stropiai ir drąsiai rūpinsimės atitinkančiais prigimtį kūno poreikiais kaip duotais tik šiai dienai ir pradingsiančiais, nevergausime jų įnoriams, neleisime, kad mus valdytų svetimi mūsų prigimčiai dalykai. Kūno smagybės ir mažareikšmiai reikalai užims tokią vietą, kokią stovykloje pagalbiniai būriai ir lengvai ginkluoti kariai. Tegu jie paklūsta, o ne įsakinėja. Tik tada jie naudingi protui. Tikrojo vyro tegu negadina išoriniai dalykai, neįveikiamas tesižavi jis tik savo dvasios turtais. Tegu pasitikėdamas savimi būna bet kam pasiruošęs, tebūna savo gyvenimo kūrėjas. Jo pasitikėjimas tegu remsis žinojimu, žinojimas – tvirtybe, jo sprendimai tebūna pastovūs, be jokių taisymų. Net jei nepridurčiau, savaime suprantama, kad toks vyras bus darnus, tvarkingas, visur elgsis kilniai ir atlaidžiai. Jo jausmuose tegu įsikurs tikrasis protas, nurodantis jausmams gyvenimo principus, nes nėra daugiau iš ko pradėti, semtis jėgų ir į ką sugrįžti. Juk visata taip pat yra viską aprėpianti, ir pasaulio vairininkas Dievas stengiasi išsilieti į išorę, tačiau iš visur grįžta į save. Tą patį tedaro mūsų sąmonė. Nors ji lydi jausmus, per juos siekia išorę, tegu lieka ir jų, ir savęs valdovė. Taigi pasidarys viena darni jėga ir galia, ir gims tikrasis protas, neskaidomas prieštaravimų, visada tvirtos nuomonės, sampratos ir įsitikinimų. Šitaip išsidėstęs jis susiderina, sakyčiau, susigieda su savo dalimis ir pasiekia aukščiausiąjį gėrį. Nėra jam kreivo, slidaus kelio, nėra kliūčių ar nuosmu-

kių. Jis viską darys pagal savo norą, neatsitiks nieko nelaukta. Visi darbai neš gėrį, bus lengvi, miklūs, darbininkas nesitrauks atgal. Nerangumas ir svyravimas yra kovos ir blaškymosi ženklas. Todėl drąsiai galima tvirtinti, jog didžiausias gėris yra sielos darna. Dorybės bus ten, kur sutarimas ir vienybė, o ydos neša prieštaravimus.

„Betgi tu pats, – sako jis, – dorybę gerbi todėl, kad lauki iš jos kokio nors malonumo." Pirmiausia, jei dorybė ir teikia malonumo, tai ne dėl jo siekiame dorybės, ne tik malonumus ji teikia. Ji stengiasi ne vien dėl to, bet jos pastangos, siekiant kitų tikslų, atneša ir malonumų. Javams išpurentoje dirvoje išdygsta ir viena kita gėlė, bet ne dėl šių akį džiuginančių piktžolių įdėta tiek darbo, sėjėjas turėjo kitą tikslą, o tai – papildomas prieduras. Taip ir malonumas yra ne mokestis už dorybę, ne jos priežastis, bet priedėlis. Džiaugsmas kyla ne iš malonumo, o priešingai – malonumas iš džiaugsmo. Didžiausias gėris glūdi pačiame vertinime ir proto tobulybėje. Kai baigęs kelią protas sudaro uždarą ratą, jis pasiekia aukščiausiąjį gėrį ir jam nebėra ko daugiau trokšti. Juk nieko nėra šalia visumos, už pabaigos. Taigi klysti klausdamas, ko dar, be dorybės, siekti. Ieškai kažko aukščiau viršūnės. Teiraujiesi, ko aš siekiu iš dorybės? Jos pačios. Juk ji nieko geresnio neturi, pati savimi apsidovanoja. Ar šito maža? Aukščiausias gėris yra

nepalaužiama sielos tvirtybė, įžvalgumas, iškilnumas, sveikata, laisvė, darna, grožis. Ar ir po šių žodžių reikalauji kažko didesnio už visa tai? Kam kiši malonumą? Juk aš ieškau gėrio žmogui, o ne pilvui. Gyvulių ir žvėrių pilvas talpesnis.

„Tu, – sako jis, – apsimeti nesuprantąs mano žodžių. Aš juk tvirtinu, kad niekas negali gyventi maloniai negyvendamas garbingai. Gyvuliai ir žmonės, matuojantys gėrį ėdalo kiekiu, su tuo neturi nieko bendra. Aiškiai ir atvirai pareiškiu, kad mano maloniu vadinamas gyvenimas pasiekiamas tik padedant dorybei." O kas nežino, kad jūsų malonumuose skęsta didžiausi kvailiai, kad jais smaguriauja ištižėliai, kad net pati siela sau teikia daugybę žemos rūšies malonumų. Pirmiausia – tai išdidumas ir nepaprastas savęs vertinimas, iki dangaus pasikėlusi puikybė, akla ir buka savimeilė, lengvapėdiškumas, vaikiškas džiūgavimas dėl niekų, paskui – kandumas, įžeidinėjimo smagybe besidžiaugiąs pasipūtimas, dykinėjimas, tingios, savo reikalus pramiegančios sielos išglebimas. Dorybė kratosi viso to, pirma įžvalgiai įvertina malonumus papurčiusi sau už peties, kad nesnaustų, paskui įsileidžia ir net pačios giriamus laikydama per nieką, džiaugiasi ne juos įsileidusi, bet pažabojusi. O juk, pasak jūsų, malonumų pažabojimas yra skriauda aukščiausiajam gėriui. Tu malo-

numu žaviesi, aš tramdau, tu juo mėgaujiesi, aš naudojuosi, tu laikai didžiausiu gėriu, aš – visai ne gėriu. Tu viską darai dėl malonumo, aš – nieko.

Sakydamas, kad nieko nedarau dėl malonumo, kalbu apie išminčių, žmogų, kuriam, mano nuomone, vienam prieinami malonumai. Nevadinu išminčiumi to, kurį kažkas valdo, net jei ir ne malonumai. Ar gali malonumų gerbėjas priešintis vargui, pavojui, skurdui ir daugybei kitų žmogui gresiančių negandų?! Kaip jis žvelgs mirčiai į akis, kaip iškęs skausmą? Ar jo, nugalėto tokio švelnaus priešininko, nenugalės pasaulio griausmai ir pačių žiauriausių priešų gauja? „Jis elgsis taip, kaip lieps malonumai." O ar nematai, kiek daug jie patars? Sakai: „Nieko negražaus negalės įsakyti, nes dorybė neleis." Ar ir vėl nematai, koks tas aukščiausias gėris, kuriam išlaikyti reikia sargo? Kaipgi dorybė valdys malonumus, sekdama paskui juos, jei sekimas yra paklūstančiojo savybė, o įsakinėjimas – valdančiojo? Kodėl valdančiąją galią jūs nustumiate į galą? Dorybei siūlote išties neprastas pareigas: ragauti malonumus. Bet žiūrėkime, ar išlieka dorybė žmonėse, kurie ją taip įžeidžiamai supranta. Juk praradusi esmę dorybė negali turėti to vardo. Taigi kalbėdamas apie tai parodysiu daugelį malonumo vergų, kuriuos likimas dosniai apdovanojo ir kurie tačiau vadintini blogais žmonėmis. Pažvelk į No-

mentaną ir Apicijų[5], verdančius žemių ir jūrų turtus (taip jie vadina), apžiūrinėjančius visokiausių rūšių gyvūnus, atgabentus ant jų stalo. Pažvelk į tuos, kurie nuo rožėmis apibertų guolių žvelgia į savo šunvaišes džiugindami ausis garsų skambesiu, akis reginiais, o gomurį gardėsiais. Švelnūs, minkšti apklotai glosto jų kūną, o kad ir nosis turėtų ką veikti, kvepalais apšlakstoma ūžavimų vieta. Sakysi juos skęstant malonumuose, tačiau jiems nebus gera, nes ne gėriu jie džiaugiasi.

„Jiems bus blogai, – sako jis, – daugybė įvykių drums sielą, o prieštaringos nuomonės neduos ramybės protui." Sutinku, kad taip yra, bet nors jie kvailiai ir lengvapėdžiai, nors juos graužia atgaila, jie patirs daug malonumų, nes jų tol neslegia joks sunkumas, kol jie neturi sveiko proto ir (tai daugeliui pasitaiko) dūksta beprotiškai linksmindamiesi, šėlsta kvatodami. O išminčiaus malonumai santūrūs ir saikingi, netgi menki, kuklūs ir vos pastebimi, bet kadangi jie ateina nekviesti, patys save išsikvietę, tai nėra nei liaupsinami, nei ypatingo džiugesio teikia. Malonumai įsiterpia į gyvenimą jį padažydami kaip išdaiga ar juokas rimtoje dramoje. Todėl anie

[5] Nomentanas – garsus I a. pr. Kr. plevėsa ir gurmanas. Celijus Apicijus – I a. po Kr. turtą praūžavęs gurmanas, kulinarijos žinovas. Jam priskiriamas iš 10 knygų susidedantis išlikęs kulinarijos receptų veikalas. Romoje jo vardas buvo tapęs bendriniu daiktavardžiu, apibūdinančiu mėgstantį skaniai pavalgyti žmogų.

tegu nejungia nesuderinamų dalykų, nededa dorybės prie malonumų, nes ši klaida patinka tik niekšams. Šis paskendęs malonumuose, nuolatos raugėjantis girtuoklis žino smagiai gyvenąs, bet mano, kad ir dorai, nes girdi malonumus esant neatskiriamus nuo dorybės; be to, savo ydas jis vadina išmintimi ir skelbia, kad jas reikia slėpti. Taigi jie ūžauja ne Epikūro[6] skatinami, bet apnikti ydų, savo palaidumą slepia filosofijos glėbyje ir susirenka ten, kur nugirsta giriant malonumus. Jie nežiūri, kad Epikūro malonumas blaivus ir rimtas (dievaži, nuoširdžiai kalbu), bet sulekia, vien išgirdę tą žodį, ieškodami savo geiduliams kokio nors prieglobsčio ir užuovėjos. Taip jie praranda vienintelę teigiamą nenaudėlių savybę – gėdą. Giria tai, dėl ko anksčiau rausdavo, ir didžiuojasi ydomis. Neįmanomas jaunuomenės atgimimas ten, kur gerbtini dalykai užleido vietą bjauriam ištižimui. Malonumų šlovinimas pražūtingas štai kuo: garbingi pamokymai lieka nepastebėti, o tai, kas gadina, – visiems kaip ant delno.

Aš pats esu tos nuomonės (pasakysiu, neįtikdamas savo bendraminčiams), jog Epikūro mokslas – gerbtinas, teikiąs teisingų patarimų ir geriau pažiūrėjus net griežtas. Iš tikrųjų

[6] Epikūras (341–270 m. pr. Kr.) – Atėnuose studijavęs ir vėliau savo mokyklą įkūręs filosofas. Buvo parašęs apie 40 veikalų gamtos mokslų, pažinimo teorijos, etikos, retorikos temomis. Liko 3 laiškai ir gamtos mokslų veikalo fragmentų.

malonumus jis sutraukia į kruopelytę ar dulkelę, mat malonumui taiko tas pačias taisykles kaip ir mes dorybei. Jis liepia malonumui paklusti prigimčiai. Bet palaidumas juk nesitenkina tuo, ko užtenka prigimčiai. Tai kaip čia išeina? Tas, kuris tinginystę, rajumą, ištvirkimą vadina laime, ieškodamas gero vardo blogam dalykui pridengti ateina į Epikūro mokyklą paviliotas dviprasmiškų jos šūkių ir atsiduoda ne tokiems malonumams, apie kuriuos ten kalbama, bet tokiems, kokių pats trokšdamas atsidangina. Toks ima išvedžioti, kad jo ydos neprieštarauja Epikūro mokymui, todėl jis ir nuolaidžiauja joms ne bailiai, ne paslapčiom, o ištvirkauja, nepanarindamas galvos. Taigi aš neteigiu, kaip daugelis mūsiškių, kad Epikūro teiginiai yra begėdysčių mokykla, tik sakau: nepelnytai jis turi blogą vardą. Šitaip galima tvirtinti tik gerai apžiūrėjus vidų, išorė duoda pamatą gandams ir skatina nekokią nuomonę. Atrodo taip, lyg narsus vyras būtų apsivilkęs moters drabužiais. Jam galima pasakyti: „Tavo dorovė tyra, garbė – nepažeista, tavo kūnas neatsidavęs jokiam bjauriam pasismaginimui, bet tavo rankose – timpanas." Reikia išsirinkti garbingą vėliavą bei raginantį sielą šūkį, o šis pataikauja kūnui ir kviečia ateiti beregint ateisiančias ydas. Dorybę pasiekęs žmogus teikia tobulo garbingumo vaizdą. Malonumų sekėjas atrodo silpnas, palaužtas, visai nevyriškas. Jis įkris į pamazgų duobę, jei kas nors nenumalšins jame malonumų, nepasakys, kuriuos riboja natūralus troškimas, kurie skrieja galvotrūkčiais ir niekada nesibaigia: kuo daugiau žmogus jų semia, tuo labiau jie neišsemiami. Tegu dorybė žengia priekyje, tada nepavojingas kiekvienas žingsnis. Nesaikingi malonumai kenkia, o

dorybei vedant nereikia bijoti, kad ko nebūtų per daug, nes saikas – joje pačioje. Gėris niekada nevargsta dėl didumo. Tu – protinga būtybė. Sakyk, kas gali būti geriau už protą? Jei tau patinka dorybės ir malonumo derinys, jei nori eiti į laimę lydint šiam dvejetui, tai dorybė tegu ves, o malonumas teseks iš paskos tarsi šešėlis, sėlinantis paskui kūną. Tik dvasios skurdžius gali paversti dorybę, tą didžiausią šventenybę, malonumo tarnaite.

Dorybė tegu eis pirma, ji teneš vėliavas. Turėkime malonumų, bet būkime jų šeimininkai ir tramdytojai. Šį tą jie išprašys iš mūsų, bet nieko teneprivers daryti. Žmonės, atidavę pirmenybę malonumams, netenka ir viena, ir kita. Mat praranda dorybę ir ne jie malonumus, o juos pačius malonumai valdo: tokie arba kamuojasi dėl jų stokos, arba dūsta nuo pertekliaus. Nelaimingi, kai malonumai juos palieka, dar nelaimingesni, kai užgriūva. Taip audra, užklupusi jūrininkus Sirčių[7] mariose, čia išmeta į seklumą, čia blaško šėlstančiose bangose. Visa tai įvyksta dėl per didelio nesusilaikymo ir aklos meilės kokiam nors dalykui. Žmogui, siekiančiam blogio vietoj gėrio, pasisekimas pavojingas. Kaip sunku ir pavojinga medžioti žvėris, net sugavus

[7] Sirtėmis buvo vadinamos dvi prie Afrikos esančios Viduržemio jūros įlankos.

laikyti rizikinga (mat jie dažnai sudrasko savininkus), taip pramogautojai įpuola į baisią nelaimę pasidarydami savo malonumų aukomis. Kuo daugiau malonumų, kuo jie didesni, tuo mažesnis ir nuolankesnis yra tas, kurį žmonės vadina laimingu. Norėčiau sustoti prie šio vaizdo. Medžiotojas, tykojantis žvėrių guolių ir ketinantis

spęst žabangas žvėrims

bei labai mėgstantis

su šunim apsupt kalnagūbrius[8],

sėlindamas jų pėdsakais palieka svarbesnius reikalus, atsisako daugelio pareigų. Taip ir malonumų sekėjai viską palieka antroje vietoje ir pirmiausia netenka laisvės, išmainydami ją į pilvo užgaidas. Jie ne perka malonumus, o parsiduoda jiems.

„Kas gi trukdo, – sako jis, – dorybę su malonumais sulieti į vieną vietą ir sukurti aukščiausiąjį gėrį taip, kad tas pats būtų ir garbinga, ir malonu?" Bet garbingumo dalis tegali būti tik garbingumas. Aukščiausias gėris nebus tyras matydamas savyje kai ką, kas nėra gėris. Netgi dorybės pagimdytas

[8] Abi citatos paimtos iš Vergilijaus poemos *Georgikos* (I. 139–140). Seneka, matyt, cituoja Vergilijų iš atminties, nes citatos nėra visiškai tikslios. Čia ir toliau cituojamas A. Dambrausko vertimas.

džiaugsmas, būdamas gėris, nėra absoliutaus gėrio dalis; linksmumas ir ramybė – irgi, nors jų atsiradimo priežastys ir labai gražios. Tai geri dalykai, bet jie – aukščiausiojo gėrio padariniai, jie neįeina į jį. Kas sieja malonumus su dorybe, ir dar nelygiomis dalimis, tas dėl vienos gėrybės trapumo pažaboja visa, kas gyva kitoje, ir pavergia laisvę, kurios negalima nugalėti tik tada, kai nieko už ją nėra vertingesnio. Tokiam žmogui prisireikia likimo, o tai – didžiausia vergystė. Prasideda neramus, kupinas įtarinėjimų, bailus, drebąs dėl atsitiktinumų, priklausantis nuo aplinkybių gyvenimas. Tu nebeduodi dorybei tvirto, nejudamo pamato, liepi jai stovėti liumpsinčioje pelkėje. Nėra didesnės liumpos už atsitiktinumo laukimą ir kūno poreikių bei su kūnu susijusių veiksnių kaitą. Kaip gali toks žmogus paklusti Dievui, ramiai pasitikti visa, kas jam atsitinka, nesiskųsti lemtimi, geraširdiškai teisinti savo negandas, jei jį sukrečia mažiausias malonumų ir skausmų dilgtelėjimas?! Nebus jis nei tėvynės gynėjas, nei gelbėtojas, nei draugų užtarėjas, jeigu jam malonumai terūpi. Taigi didžiausias gėris tegu užkopia ten, iš kur jo jokia jėga nenustums, kur neprieis nei skausmas, nei viltis, nei baimė – niekas, kas siekia sumažinti aukščiausiojo gėrio teisę. Ten užkopti gali tik dorybė, tik ji sugeba įveikti statų šlaitą, ji tvirtai ten stovės ir ne tiek kentėdama, kiek savo noru pakels viską, kad ir kas atsitiktų. Ji žinos, jog bet kokie laiko sunkumai yra gamtos dėsnis, ir kaip geras karys ištvers žaizdas, skaičiuos randus, o perverta ieties mirs mylėdama vadą, už kurį žūva su senu pamokymu širdyje: sek Dievu! Daugelis skundžiasi, verkia ir vaitoja jėga verčiami atlikti įsakytus darbus ir nenoromis pildo paliepimus. Kokia kvailys-

tė! Nejaugi geriau būti tempiamam, negu pačiam sekti?! Dievaži, tik bepročiai ir neišmanantys savo būties sąlygų žmonės, ko nors trūkstant ar užgriuvus negandai, stebisi, silpnadvasiškai pakelia vargus, kurių pasitaiko tiek geriesiems, tiek blogiesiems. Turiu galvoje ligas, mirtis, luošumą ir kitus aukštyn kojomis apverčiančius žmogaus gyvenimą dalykus. Narsiai pasitikime pasaulio dėsnių duotas kančias prisiekdami ištverti tai, kas tenka mirtingiesiems, ir neliūdėti dėl to, ko patys negalime išvengti. Esame gimę priklausomi. Laisvė yra klusnumas Dievui.

Taigi tikroji laimė glūdi dorybėje. Ką dorybė tau patars? Pirma: nei gėriu, nei blogiu nevadinti to, kas neišplaukia nei iš dorybės, nei iš blogybės. Antra: būti atspariam ir tam blogiui, kuris kyla iš gėrio, stengtis, kiek tai leista, būti panašiam į Dievą. Kas tau žadama už tai? Dideli, beveik dieviški dalykai. Niekas tavęs nieko nevers, nieko nestokosi, būsi laisvas, saugus, nebaudžiamas, nieko veltui nebandysi, niekas tau nieko nedraus. Viskas vyks taip, kaip pageidausi, nieko neatsitiks prieš tavo valią, nuomonę ir norą. „Tai kaip čia išeina? Ar laimingam gyvenimui užtenka dorybės?" O kodėl gi jos turėtų neužtekti, tokios tobulos ir dieviškos? Net per daug. Ko gali trūkti visus troškimus palikusiam vyrui? Ko reikia lauke tam, kurio turtas viduje? Tačiau dar tebesiekiančiam dorybės žmogui, net jei ir spėriai žengia pirmyn,

kol dar grumiasi su žemiškais reikalais nenusimetęs šių pančių ir kitokių mirtingiesiems skirtų grandinių, reikia kažkokio likimo atlaidumo. Kuo jie visi skiriasi? Vieni vos pririšti, kiti prirakinti, net prikaustyti už rankų ir kojų. Didesnių dalykų siekiantis žmogus pakyla aukščiau, atpalaiduoja grandines, jis dar ne laisvas, bet jau panašus į laisvąjį.

Tačiau koks nors filosofijos plūdikas, kaip paprastai, gali pasakyti: „Kodėl tu drąsiau šneki, negu gyveni? Kodėl ir nuolankesniais žodžiais kalbi su galingesniu, ir pinigus laikai būtinu daiktu, ir jaudiniesi dėl nuostolių, ir ašaroji išgirdęs apie žmonos ar draugo mirtį, ir saugai gerą vardą, nerimsti dėl šmeižtų? Kodėl tavo dvare daugiau ištaigos už būtiną natūraliems poreikiams? Kodėl pietaudamas nesilaikai savo taisyklių? Kodėl tavo indai labiau spindi, negu derėtų? Kodėl tavo svečiai geria už tave patį senesnį vyną? Kam toks namo suplanavimas? Kam sodini medžius, teikiančius vien šešėlį? Kodėl tavo žmonos auskarai verti prašmatniausių namų? Kodėl vergai vilki brangiais drabužiais? Kam tau reikia įmantraus patarnavimo? Kodėl indai išdėstomi ne bet kaip, o pagal taisykles? Kam laikai mėsos pjaustymo meistrą?" Jei nori, gali dar pridurti: „Kodėl turi valdų užjūryje, ir dar tiek daug, kad net ir pats nesusigaudai? Kodėl taip begėdiškai esi apsileidęs, kad nepažįsti keleto savo vergų, o gal esi toks turtingas, kad turi jų daugiau, negu gali įsidėmėti?" Paskui aš dar pridėsiu radęs daugiau priekaištų sau, negu tu tikiesi. Dabar tik šitaip atsakysiu. Aš nesu išminčius ir, pasotindamas tavo piktą džiaugsmą, sakau, jog juo ir nebūsiu. Reikalauk iš manęs, kad būčiau ne lygus su geriausiais, bet geresnis už bloguosius. Man užtenka, kad kasdien atsisakau kokios nors

ydos ir peikiu savo klaidas. Aš dar neišgijau ir neišsigydysiu, aš ruošiu lengvinančias priemones nuo savo podagros, o ne tikrus vaistus. Esu patenkintas, jei priepuoliai retesni ir mažiau kamuoja. Nors aš ir raišas, bet, palyginti su jumis, esu greitakojis. Aš čia neginu savęs. Esu nugrimzdęs visokių ydų gelmėn. Ginu tą žmogų, kuris yra šį tą pasiekęs.

Sakai: „Vienaip kalbi, kitaip darai." Didžiausi niekšai, kiekvieno doro žmogaus priešai priekaištavo Platonui, Epikūrui, Zenonui[9]. O juk visi šie dėstė ne kaip jie patys gyvena, bet kaip reikia gyventi. Aš kalbu apie dorybę, o ne apie save, ir kai prikišu ydas, pirmiausia prikišu sau. Kai galėsiu, gyvensiu taip, kaip reikia. Jūsų nuodingas, piktas džiūgavimas neatbaidys manęs nuo gėrio ir tas užkratas, kuriuo šlakstote kitus ir žudotės patys, man nekliudys be perstojo girti ne tokį gyvenimą, kokį gyvenu, o tokį, kokį reikia gyventi, nesutrukdys garbinti dorybę ir iš tolo šliaužti jai iš paskos. Nejau galiu laukti, kad nieko neįžeis piktada-

[9] Platonas (428–347 m. pr. Kr.) – žymus graikų filosofas, Sokrato mokinys, vėliau Atėnuose įkūręs savo mokyklą, pavadintą Akademija. Platonas sukūrė savo valstybės teoriją, idėjų teoriją, sprendė etikos ir gnoseologijos problemas. Liko visi jo sukurti ir jam priskiriami veikalai. Jų esama apie 40.
Zenonas (333–264 m. pr. Kr.) – stoicizmo filosofijos pradininkas. Buvo parašęs apie 20 veikalų valstybės teorijos, gamtos mokslų ir etikos temomis. Liko tik nedidelių fragmentų.

rys, nepagailėjęs nei Rutilijaus, nei Katono[10]? Visi jiems atrodys per daug turtingi, jei kinikas Demetrijas[11] neatrodo per didelis skurdžius. Beje, šis tvirtas vyras, kovojąs su visais prigimties poreikiais, yra daug vargingesnis už kitus kinikus, nes anie draudė turėti, o jis – ir trokšti. Na, o šie sako, kad jis nėra visiškas elgeta. Tačiau tu juk matai: jis paskelbė ne dorybės, o neturto pažinimą.

Jie tvirtina, jog epikūrininkas filosofas Diodoras, kuris prieš keletą dienų nusižudė persipjaudamas gerklę, pasielgė ne pagal Epikūro nuostatas. Vieni tame jo poelgyje įžvelgia beprotybę, kiti – staigų būdą. O juk šis laimingas ir grynos sąžinės vyras išeidamas iš gyvenimo išsiteisino, pagyrė uoste atsidūrusio ir pritvirtinusio prie inkaro laivą keleivio ramybę, tardamas (šių žodžių nenorite klausytis, tarytum jums reikėtų tą patį daryti):

Nugyvenau ir likimo skirtąjį laiką praleidau[12].

Apie vieno gyvenimą, o kito mirtį samprotaujate, aplodami didžių, ypatingos šlovės nusipelniusių vyrų var-

[10] Žr. traktato *Apie sielos ramybę* 26 ir 49 paaiškinimus.
[11] Senekos laikų kinikų filosofijos atstovas. Žymiausias kinikas buvo IV a. pr. Kr. gyvenęs Diogenas iš Sinopės.
[12] Vergilijaus *Eneidos* citata (IV. 653). Čia ir toliau cituojamas A. Dambrausko vertimas.

dus lyg niekingi šuniūkščiai, sutikę nepažįstamus žmones. Jums apsimoka, kad niekas neatrodytų geras, tarsi svetima dorybė priekaištautų dėl visų jūsų klaidų. Pavydžiai lyginate taurios dvasios spindesį su savo purvu nesuprasdami, kokią žalą sau darote. Jei dorybės sekėjai yra gobšūs, gašlūs, garbėtroškos, tai kokie gi esate jūs, kurie nekenčiate vien dorybės vardo? Sakote, jog niekas nesielgia taip, kaip kalba, ir negyvena pagal savo pamokymų pavyzdį. Kas čia nuostabaus, kad jie kalba apie stiprius, milžiniškus, išvengiančius bet kokių gyvenimo audrų dalykus? Kad jie bando nulipti nuo kryžių, prie kurių kiekvienas iš jūsų pats prisikala? Pasmerktas nusikaltėlis kybo ant tik dviejų sukryžiuotų mietų, o tie, kurie savanoriškai prisikala, – ant tiek kryžių, kiek turi aistrų. Jie žavingai plūsta ir dygiai įžeidinėja kitus. Manyčiau, kad nereikėtų skirti jiems dėmesio, jeigu kai kurie nuo savo kryžiaus neapspjaudytų praeivių.

„Filosofai nedaro taip, kaip kalba." Tačiau jie daug padaro tuo, kad kalba, kad nužymi garbingo gyvenimo gaires. Jei jie ir elgtųsi pagal savo žodžius, kas būtų už juos laimingesnis?! O kolei kas nereikia niekinti gerų žodžių ir gerų minčių sklidinų širdžių. Reikia girti žmones, užsiiminėjančius sveikais dalykais, net jei tie užsiėmimai nedaro poveikio. Kas čia nuostabaus, kad jie, priėję prie

aukštikalnės, neužkopia į viršūnę? Bet jei esi vyras, vertink bandančius užkopti, net jei jie ir paslysta. Gerbtinas tas žmogus, kuris matuodamas ne savo, bet apskritai gimties duotas jėgas dvasios pastangomis bando siekti aukštų tikslų, mėgina ir svajoja apie didesnius už milžinų darbus. Tas žmogus sau prisiekė: „Aš į mirtį žvelgsiu tokiomis pat akimis, kaip ir į komediją. Aš paklusiu vargams, kad ir kokie sunkūs jie būtų, kūną sustiprinęs dvasios jėgomis. Aš vienodai niekinsiu ir esamą, ir nesamą turtą, neliūdėsiu, jei jis atsidurs kitur, nesididžiuosiu, jei žėrės šalia manęs. Aš abejingai žvelgsiu ir į besiartinantį, ir į tolstantį likimą. Aš į visas žemes žiūrėsiu kaip į savo, o į savo – kaip į visų. Aš gyvensiu galvodamas, jog esu gimęs dėl kitų, ir už tai dėkosiu gimčiai. Ar galėjo ji ką dar geriau nuveikti mano labui?! Mane vieną padovanojo visiems, man vienam – visus. Ką turėsiu, nei saugosiu, nei švaistysiu manydamas, jog didžiausias mano turtas – tai deramai išdovanotos dovanos. Jas vertinsiu ne skaičiumi ir svoriu, bet gaunančiojo kokybe. Nusipelniusiam žmogui niekada nebūsiu davęs per daug. Kiekvienas darbas man bus sąžinės, o ne garbės reikalas. Ką bedaryčiau, darysiu taip, lyg žiūrėtų visa tauta.

Valgymo ir gėrimo tikslas bus prigimties poreikių patenkinimas, o ne pilvo prikimšimas ir ištuštinimas. Draugams būsiu malonus, priešams atlaidus ir kuklus, paslaugą atliksiu nemaldautas, garbingų prašymų visada palankiai išklausysiu. Savo tėvyne laikysiu visą pasaulį. Jį valdo dievai, jie yra virš manęs, aplink mane, jie – mano darbų ir žodžių vertintojai. O jei kada gamta vėl panorės atsiimti gyvybę

arba protas prabils apie tai, išeisiu parodęs, kad mylėjau gryną sąžinę, taurius užsiėmimus, neribojau niekieno, pirmiausia savo laisvės." Kas numatys sau tokį tikslą, norės ir sieks, tas prasiskins kelią pas dievus. O anas gal jo ir nepasieks, bet bus

kritęs dėl užmojo didžio[13].

Jūs, kurie nekenčiate dorybės ir jos puoselėtojų, nedarote nieko nauja. Taip vengia saulės ligotos akys, taip vengia žibančios dienos nakties gyviai: akinami pirmųjų spindulių, jie skuodžia į savo landynes ar, bijodami šviesos, slepiasi plyšiuose. Maurokite, mankštinkite nelaimingą liežuvį, šmeiždami doruosius pulkite, kąskite; greičiau dantis išsilaužysite, negu įkąsite.

„Kodėl tas filosofijos mylėtojas gyvena taip turtingai? Kodėl sako, jog turtus reikia niekinti, bet jų turi? Kodėl mano, kad gyvybę reikia niekinti, bet gyvena? Kodėl niekina sveikatą, bet kruopščiausiai ją saugo ir trokšta kuo geriausios? Muilo burbulu laiko ištrėmimą, pareikšdamas: „Kas čia bloga persikelti?" Tačiau jei gali, nusensta tėvynėje. Tvirtina nesant jokio skirtumo tarp ilgesnio ir trumpesnio lai-

[13] Ovidijaus *Metamorfozių* citata (II. 328). Čia ir toliau cituojamas A. Dambrausko vertimas.

ko, tačiau, jei niekas netrukdo, stengiasi pailginti amžių ir gerokai nukaršęs mėgautis nesukriošusia senatve." Betgi išminčius sako, kad šituos dalykus reikia niekinti ne tam, kad jų neturėtume, o kad nesijaudintume dėl jų. Jis nevisiškai jų atsisako, bet neliūdi jų netekęs. O likimui juk daug saugiau padėti turtą ten, iš kur jis gali atsiimti be valdytojo dejonių. Markas Katonas gyrė Kurijų, Korunkanijų[14] ir tuos laikus, kai pilietis, turėdamas keletą sidabro gabaliūkščių, gaudavo cenzoriaus[15] pastabą, o juk pats Markas Katonas turėjo keturiasdešimt milijonų sestercijų. Be abejo, mažiau už Krasą[16], bet daugiau už cenzorių Katoną. Juos palyginus išeis, kad Katono Jaunesniojo ir Katono Vyresniojo[17]

[14] Manlijus Kurijus Dentatas (III a. pr. Kr.) – žymus romėnų valstybės veikėjas, kukliai gyvenęs žmogus.
Tiberijus Korunkanijus – III a. pr. Kr. valstybės veikėjas, vyriausiasis žynys, garsėjęs kukliu gyvenimo būdu.

[15] Cenzorius – romėnų magistratas, iš buvusių konsulų renkamas kas penkeri metai aštuoniolikai mėnesių. Jis organizavo piliečių ir jų mokesčiais apkraunamo turto surašymą, perrašydavo raitelių ir senatorių sąrašus, galėdavo savo nuožiūra pašalinti iš senato nedorovingai pasielgusį senatorių. Cenzorius buvo ir piliečių moralės sargas: nedorovingai pasielgusiems padarydavo pastabą.

[16] Turtinguoju pramintas Markas Licinijus Krasas (115–53 m. pr. Kr.) garsėjo kaip sukilusių Spartako vadovaujamų vergų nugalėtojas. 60 m. pr. Kr. su Pompėjumi ir Cezariu sudarė triumviratu vadinamą sąjungą ir pasiskirstė įtakos sferas. Žuvo kovodamas Rytuose su partais.

[17] Markas Porcijus Katonas Vyresnysis (234–149 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys, valstybės veikėjas, rašytojas. Ypač išgarsėjo 184 m. pr. Kr. eidamas cenzoriaus pareigas. Jis pašalino iš senato ir raitelių luomo amoraliai gyvenusius vyrus, pasiūlė ir pasiekė, kad būtų priimtas įstatymas prieš prabangą, siekė išlaikyti tradicinę paprastą ir kuklią gyvenseną. Pats gyveno kukliai: vykdamas valdyti Ispanijos gabenosi tik tris vergus. Buvo parašęs istorijos, teisės, retorikos veikalų. Išliko tik veikalas apie žemės ūkį.

turto skirtumas buvo didesnis negu Katono Jaunesniojo ir Kraso. Ir jei jam būtų tekę didesni lobiai, nebūtų atstūmęs. Mat išminčius nemano esąs nevertas likimo dovanų. Nemėgsta turtų, bet vertina juos labiau už skurdą, ne į širdį, o į savo namus įsileidžia, neišmeta atėjusių, o saugo, norėdamas didesnes lėšas skirti įgyti dorybei.

Nėra abejonių, kad turėdamas daugiau lėšų išmintingas vyras turi daugiau galimybių tobulinti savo sielą negu skursdamas. Skurdžiui būdinga viena dorybės rūšis: nepasiduoti klaidoms ir priespaudai, o turtuoliui plačiai atsiveria vartai į susivaldymą, dosnumą, uolumą, mokėjimą tvarkytis, didžiadvasiškumą. Išminčius nepeiks savęs dėl žemo ūgio, tačiau norėtų būti aukštas ir tiesus. Jis jausis sveikas ir su negalios prispaustu kūnu, be vienos akies, tačiau labiau norėtų kūno tvirtybės. Žinodamas, kad jo siela sveikesnė už kūną, pakęs prastą sveikatą, bet trokš kuo geriausios. Nors jis teigia, jog kai kurie dalykai iš esmės nėra svarbūs, tačiau jie šį tą prideda prie nuolatinio iš dorybės kylančio pasitenkinimo. Turtai išminčiui kelia nuotaiką ir džiugina taip, kaip jūrininką – palankus ir stiprus vėjas, kaip visus – geras oras ar atokaita žiemą. Nė vienas išminčius (turiu galvoje mūsiškius, kuriems vienintelis gėris yra dorybė) neteigs, jog net tie dalykai, kuriuos vadiname beskirčiais, turi šiek tiek svarbos, o kai kurie yra už kitus svarbesni. Vieni jų

užsitarnauja šiek tiek pagarbos, kiti – daug. Turėk galvoje: turtai yra tarp svarbesnių. Prikiši: „Kodėl iš manęs tyčiojiesi, jei jie tau tą patį reiškia kaip ir man?" Žinok, ne tą patį. Jei mano turtai pradings, tai be jų pačių aš nieko neprarasiu, o tu apstulbtum, atrodytum pats savęs netekęs, jei jie tave paliktų. Man turtai tik šį tą reiškia, tau jie – esmė. Pagaliau aš – turtų valdovas, tu – jų vergas.

Liaukis draudęs filosofams turėti pinigų, nes niekas dar nenubaudė išminčiaus skurdu. Teturi filosofas lobių krūvas, bet jie iš niekieno neatimti, neapšlakstyti svetimu krauju, o įgyti be skriaudos, ne šlykščiais būdais. Jie garbingai ateina ir garbingai išeina, dėl jų niekas nedūsauja, nebent pavyduolis. Didink juos kiek nori, liks garbingi. Kas nors norėtų, kad tie turtai būtų jo, bet niekas negalės pasakyti, kad jie jo yra. Išminčius neatstums likimo dosnumo ir garbingai įgytu labu nei girsis, nei raus dėl jo. Tačiau turės kuo pasigirti, jei atidaręs duris ir įleidęs piliečius galės ištarti: „Kas atpažins savo daiktą, teišsineša." Didis ir nepaprastai turtingas tas vyras, jei po šių žodžių jam liks tiek pat, kiek turėjo! Dar kartą kartoju: jei jis ramiai, nenuogąstaudamas leis žmonėms daryti kratą, jei niekas pas jį nieko savo neras, drąsiai ir viešai tesivadins turtuoliu.

Išminčius nė vienai nedorai įgytai dešimtinei neleis peržengti savo slenksčio, bet neniekins, nevarys lauk didelių

lobių, likimo dovanos ir dorybės vaisiaus. Kodėl jis turėtų neleisti jų į gerą vietą? Tegu ateina, apsigyvena. Nei girsis jais, nei slėps. Pagyros yra buko pasipūtėlio savybė, o slapstymas – baikštaus menkystos, kuris dedasi turįs užantyje kažin kokių gėrybių. Ne, kaip sakiau, neišmes jų iš namų. Ką kalbės, taip darydamas? „Turtai nenaudingi?" Ar: „Nemoku jais naudotis?" Kaip, galėdamas ir pėsčias nukeliauti, jis geriau važiuos važiuotas, taip galėdamas būti skurdžius norės būti turtingas. Valdys lobius lyg lengvus ir beregint nuskrisiančius daiktus taip, kad nei kitiems, nei jam pačiam nebūtų sunkenybė. Jis dovanos... Ko pastatėte ausis? Ko ištiesėte rieškučias? Dovanos arba doriesiems, arba tiems, kuriuos galės padaryti dorus. Dovanos labai atidžiai išrinkdamas vertingiausius ir prisimindamas, jog turi sau duoti išlaidų ir pajamų sąskaitą. Dovanos tik dėl teisingų ir girtinų priežasčių, nes nesėkmingas dovanojimas yra gėdingas praradimas. Jo kišenė bus pasiekiama, bet neskylėta, iš jos daug išeis, bet nieko neiškris nejučiomis.

Jei kas mano, jog dovanoti lengva, klysta. Šis dalykas yra nepaprastai sunkus, jei žmogus skirsto sąmoningai, o ne staigaus postūmio pagautas švaisto šen bei ten. Šiam duodu, idant pelnyčiau palankumą, anam grąžinu skolą, šitam padedu, to pasigailiu. Kai kam pataisau piniginius reikalus,

idant skurdas nepaklaidintų ar nepasiglemžtų vertingo žmogaus. Vieniems neduosiu, nors jiems trūksta, nes jei ir duočiau, jiems vis tiek trūks, antriems pasiūlysiu, tretiems primygtinai įsprausiu. Čia negaliu būti aplaidus ir niekada taip stropiai neužsirašau į skolos knygas, kaip dovanodamas. „Nejaugi, – klausi tu, – dovanoji tam, kad atsiimtum?" Kad nežūtų. Dovana tegu bus ten, iš kur ji neprivalo, bet gali būti susigrąžinta. Geradarystė tegu bus panaši į giliai paslėptą lobį, kurį išsikasi tik tuomet, kai būtinai prisireiks. Turtingas vyras ir namuose turi dideles galimybes geradarystei. Kas rodys dosnumą tik vilkintiems togomis? Gimtis man liepia būti naudingam žmonėms. Vergams ir laisviesiems, kilmingiems ir atleistiniams, turintiems tikrąją laisvę ar tik draugų akivaizdoje duotą. Nejaugi tai svarbu? Proga geradarystei atsiras visur, kur tik sutiksi žmogų. Taigi išminčius gali leisti savo pinigus ir namuose rodydamas dosnumą, nes dosnumą vadiname *liberalitas* ne todėl, kad apdovanojami laisvieji, bet todėl, kad plaukia iš laisvos sielos[18]. Išminčius niekada neduoda piktadariams ir nedorėliams, bet radęs vertą žmogų jo dosnumas niekada neišsenka ir liejasi upeliu.

Taigi neiškreipkite garbingai, drąsiai, įkvėptai išminties mylėtojų sakomų žodžių prasmės. Įsidėmėkite: vienas dalykas yra išminties mylėtojas, kitas – išminčius. Pirmasis tau pasakys: „Kalbu apie kilnius dalykus, bet kol kas skęstu aibėje ydų. Netaikyk man mano taisyklių. Save tobulindamas ir formuodamas išsikeliu aukštą idealą; jei pasieksiu,

[18] Žodį *liberalitas* (dosnumas) Seneka kildina iš žodžio *liber* (laisvas).

ką užsibrėžęs, reikalauk, kad darbai atitiktų žodžius." Pasiekęs žmogui skirtą aukščiausiąjį gėrį su tavimi kalbės kitaip. Jis pasakys: „Pirmiausia neturi sau leisti vertinti geresnius už save. Aš jau esu nepatikęs niekšams, o tai – teisumo įrodymas. Bet tau pateiksiu ataskaitą, kad neatstumiu jokio mirtingojo. Klausyk, ką žadu, kaip ką vertinu. Neigiu, kad turtai yra gėris. Jei jie būtų gėris, darytų žmones gerus. Kadangi daiktas, kurį turi ir nedorėliai, negali būti pavadintas gėriu, aš jų taip ir nevadinu, tačiau pripažįstu, jog jie turėtini ir teikia daug gyvenimo patogumų.

Taigi, klausykite, kaip čia išeina, kodėl turtų nepriskiriu prie gėrio ir ką kita juose įžvelgiu negu jūs, nors abeji sutariame, kad jų reikia. Apgyvendink mane visko pertekusiuose namuose, padėk sočiai aukso ir sidabro, aš nepradėsiu žavėtis savimi, nes, būdami pas mane, jie nėra manyje. Perkelk mane ant Rąstinio tilto[19], nusviesk tarp elgetų, neniekinsiu savęs, sėdėdamas šalia ištiesusių ranką išmaldai pavargėlių. Nesvarbu, kad trūks duonos riekės, jei netrūks galimybės numirti. Tai kaip? Žinoma, aš labiau norėčiau anų spindinčių namų, negu tilto. Padėk mane tarp puikių baldų, skoningoje aplinkoje, nemanysiu esąs laimingesnis, dėvėdamas minkštą apsiaustą ar guldydamas svečius ant purpurinių užtiesalų. Pakeisk patalus, nebūsiu nelaimingesnis dėdamas pavargusią galvą ant šieno pagalvės, gulėdamas ant čiužinio iš cirko nendrių[20], kyšančių pro suplyšu-

[19] Rąstiniu tiltu buvo vadinamas pirmasis tiltas per Tiberio upę. Senekos laikais jis jau seniai buvo mūrinis, bet pavadinimas išliko.

[20] Nelabai aišku, ką rašytojas turi galvoje: ar prie cirko augančias nendres, ar nendrių prikimštus cirko žirgų varžybų vadeliotojų čiužinius.

sią drobę. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau pasirodyti žmonėms apsivilkęs pretekstą[21] ir <...> nurodinėjąs priežastis, negu nuogais pečiais arba <...> Tegu visos dienos eina įkūnydamos mano troškimus, tegu nauji džiūgavimai susipina su senaisiais, ne dėl to sau patiksiu. Pakeisk malonius laikus priešingais, tegu sielą iš ten į čia blaško nuostoliai, gedulas, antpuoliai, tegu kiekviena valanda bus sklidina aimanų, nesakysiu esąs varguose atsidūręs vargšas, nekeiksiu kurios nors dienos; juk esu numatęs, kad nė viena man nebus juoda. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau tramdyti džiaugsmus, negu malšinti skausmus."

Tasai Sokratas[22] tau kalbės taip: „Padaryk mane visų genčių nugalėtoju, tegu malonus Liberio[23] vežimas veža triumfuojantį mane nuo kraštų, kur pateka saulė, iki Tėbų, tegul karaliai manęs klausia penatų teisių[24], tvirtai būsiu įsitikinęs, jog esu žmogus, visų lyg Dievas klausiamas patarimo. Šalia šios tokios aukštos viršūnės padėk staigų kritimą į

[21] Preteksta – toga su raudonais apvadais. Ją dėvėjo konsulai, pretoriai ir kiti magistratais vadinami pareigūnai.

[22] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – Atėnuose gyvenęs graikų filosofas, nepalikęs rašytinių darbų. Apie jį težinoma iš Platono, Ksenofonto ir kitų jo mokinių veikalų. Sokratas buvo įsitikinęs, kad filosofija turi tobulinti žmogų, kad teisingus veiksmus lemia tikrasis žinojimas, o tikrojo žinojimo prielaida yra savęs pažinimas. Sokratas nieko sistemingai nedėstė, bet turėjo daug mokinių ir klausytojų, su kuriais kalbėdamasis ieškojo teisingo atsakymo į rūpimą klausimą.

[23] Savo vyno ir vynuogininkystės dievą Liberį romėnai sutapatino su graikų Dionisu. Anot mito, pastarasis buvo kilęs iš Tėbų, bet užaugo Rytuose ir į gimtinę grįžo žvėrių traukiamu vežimu. Dievas visur buvo džiaugsmingai sutinkamas.

[24] Penatai – namų dievai, maisto atsargų globėjai. Penatų teisės – šeimos galvos (*pater familias*) ir kitų šeimos narių teisės.

bedugnę: svetimame krašte tempdamas neštuvus su pavergėjų grobiu, didinsiu išdidaus ir žiauraus nugalėtojo šlovę. Varomas paskui triumfo vežimą nesijausiu menkesnis kaip pats jame važiuodamas. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau nugalėti, negu patekti į nelaisvę.

Niekinsiu visą likimo karalystę, bet jei bus galima pasirinkti, imsiu iš jos tai, kas geriau. Kad ir kas man tektų, taps gėriu, bet norėčiau, kad ateitų lengvesni, malonesni, mažiau kamuojantys dalykai. Nesitikėk, kad dorybes galima kaip nors pasiekti be vargo, tačiau vienoms reikia botago, kitoms – žąslų. Kaip kopiantis į statų kalną žmogus išsilaiko tik palinkęs, taip kai kurios dorybės jau yra ant šlaito, kai kurios tik pradeda lipti. Be abejo, ropščiasi, stengiasi, braunasi kantrybė, stiprybė, ištvermė ir kitos sunkumams besipriešinančios ir likimą pajungiančios dorybės. Kaip čia išeina? Ar neaišku, jog nuokalne eina dosnumas, saikingumas, švelnumas? Jie apsaugo sielą nuo nuosmukio, o anos anksčiau minėtos dorybės ją smarkiai ragina ir skatina. Taigi skurde pasitelksime mokančias kautis, stipresnes, o turtuose – atidesnes, galinčias žengti su našta ir nelygioje vietoje. Taip padalijęs labiau norėčiau naudotis ramesnėmis, o ne tomis, kurios sunkia kraują ir prakaitą. „Taigi, – sako išminčius, – ne aš kitaip gyvenu negu kalbu, bet jūs kitaip girdite, jūsų ausis pasiekia tik žodžių garsas, neieškote jų prasmės."

„Tai koks skirtumas tarp manęs kvailio ir tavęs išminčiaus, jei abu norime turėti?" Didžiausias. Išmintingam vyrui turtai tarnauja, kvailį – valdo; išminčius turtams nieko neleidžia, o jums turtai leidžia viską. Tarytum kas juos būtų jums pažadėjęs amžiams, priprantate prie savo lobių ir prisirišate, o išminčius tada daugiausia mąsto apie skurdą, kai skęsta turtuose. Karvedys niekuomet nepasitiki taika taip smarkiai, kad nesiruoštų karui: jis paskelbtas, net jei mūšiai nevyksta. O jus verčia ragu dangų rėžti gražūs namai, tarytum jie negalėtų nei sudegti, nei sugriūti, jūs stulbstate prieš visokias gėrybes, tarytum jų neištiks joks pavojus, lyg jos bus stipresnės už visa kita, ką sunaikinti likimas turi jėgų. Dykinėdami žaidžiate su turtais, nenumatydami jų keliamų pavojų. Panašiai apsupti svetimų kraštų žmonės nepažindami karo prietaisų tingiai stebi apgulėjų darbą ir nesupranta, kam reikia tų tolėliau renčiamų statinių. Tas pats išeina ir jums: apkerpėjate tarp savo reikalų ir negalvojate, kiek pasiruošusių pasičiupti vertingą grobį negandų gresia iš visų pusių. Kad ir kas nusineštų išminčiaus turtus, jam paliks visą lobį, nes jis gyvena, džiaugdamasis dabartimi ir ramus dėl ateities. „Nieko tvirčiau, – sako tasai Sokratas ar kas nors kitas, turintis tokią pat teisę ir galią į žmonių reikalus, – sau neįsikaliau kaip įsitikinimo nepakreipti savo gyvenimo pa-

gal jūsų nuomonę. Surinkite visus savo įprastus žodžius, man atrodys, jog ne burnojate, o zirziate lyg apgailėtini kūdikiai." Šitaip kalbės tas, kuriam teko išmintis, kuriam nepažįstanti ydų širdis įsako barti kitus ne iš neapykantos, bet norint pagydyti.

Jis dar pridurs: „Tai, kad manęs nevertinate, yra bloga ne man, bet jums, nes žmogus, šaukiąs, jog nekenčia dorybės ir puoląs ją, neteikia jokios vilties. Neįžeisite manęs, kaip dievų neįžeidžia aukurų griovėjai. Bet blogas tikslas ir sumanymas atsiskleidžia ir ten, kur negali pakenkti. Jūsų zaunijimai man rūpi tiek, kiek Maloningajam Didžiajam Jupiteriui poetų paikystės. Vienas jam sparnus pritaisė, kitas ragus, trečias nupiešė jį svetimoteriaujantį ir namie nenakvojantį, ketvirtas – žiaurų dievams, penktas – neteisingą žmonėms, šeštas – kilmingųjų ir net giminaičių grobiką, septintas – tėvažudį, iš tėvo paveržusį karaliaus valdžią. Tokie jų veikalai padarė, kad žmonės, patikėjusieji dievus esant tokius, prarado nuodėmės gėdą. Nors manęs ir nepaliečia šie jūsų užgauliojimai, tačiau jūsų labui raginu: gerbkite dorybę, patikėkite tais, kurie šaukia ilgai ėję paskui ją kaip kažką didinga, kurie kviečia sekti kaip paskui kasdien vis didingiau atrodantį dalyką, ir garbinkite ją kaip dievus, o jos skelbėjus – kaip pranašus. Kam nors užsiminus apie tuos šventuosius raštus, pagarbiai tylėkite. Šis žodis nėra kilęs iš žodžio „pagarba", kaip daugelis mano; jis įsako tylėti, kad būtų galima deramai atlikti apeigas, kad niekas nepašnibždėtų kokio netinkamo žodžio; daug svarbiau jums įsakyti, kad tuomet, kai skelbiama toji pranašystė, atidžiai klausytumėte prikandę liežuvius. Kai koks nors purtantis

sistrą[25] žmogėnas meluoja įsakytas, kai kitas, susimanęs nukirsti savo dilbius, kadaruojančia rankos dalimi susikruvina žastus ir pečius, kai kokia nors keliais šliaužiojanti moteris urzgia, kai drobiniais marškiniais apsivilkęs lauru vainikuotas senis viduryje dienos nešdamasis deglą sušunka, kad koks nors dievas yra supykęs, jūs visi subėgate, klausotės jų ir tuo pačiu maitindami buką siauraprotystę tvirtinate, jog jis yra Dievo siųstas.

Štai Sokratas iš kalėjimo, kurį įeidamas apvalė ir padarė garbingesnį už visas kurijas, šaukia: „Kokia beprotybė, kokia priešiška dievams ir žmonėms prigimtis yra polinkis šmeižti dorybes ir piktais žodžiais įžeidinėti šventenybes! Jei galite, girkite geruosius, jei ne, eikite toliau. Jei norite lavinti savo šlykštų savivaliavimą, pulkite vieni kitus. Nesakau, kad šventvagiškai elgiatės, užgauliodami dangų, bet bergždžiai stengiatės. Kadaise Aristofanas[26] iš manęs šaipėsi, visa komedijų rašytojų gauja laidė nuodų pertvinkusius sąmojus, bet mano dorybė žėrėte sužėrėjo dėl to, kad buvo puolama. Jai apsimoka būti visiems rodomai ir ban-

[25] Sistras – tarškynė (metalo gabaliukų pripiltas būgnelis), ypač naudojama Egipto deivės Izidės apeigose. Irstant tradicinei romėnų religijai, Senekos laikais buvo daug įvairių tikėjimų ir religijų pranašų ir skelbėjų.
[26] Aristofanas (445–386 m. pr. Kr.) – graikų komedijų rašytojas, kūriniuose išjuokęs Sokratą.

domai, nes žmonės geriau suvokia jos didystę, kai smogę pajunta jos jėgas. Akmens tvirtybę žino tik jo skaldytojai. Aš stūksau kaip iš jūros seklumos kyšanti uola, kurią be perstojo plaka iš visur suplaukusios bangos, tačiau nei nustumia, nei per amžius daužydamos sunaikina. Šokinėkite į akis, puldinėkite, nugalėsiu kantrybe. Trenkdamas tvirtai ir nenugalimai kliūčiai kiekvienas pats sau duobę kasasi. Todėl pasiieškokite kokios nors minkštos ir paslankios medžiagos savo ietims įsmeigti. Jūs turite laiko išsniukštinėti kitų trūkumus ir bet ką teisti: „Kodėl šio filosofo prabangūs namai? Kodėl prašmatnūs jo pietūs?" Ant kito pastebite šiaudą, o ant savęs ir vežimo nematote. Panašiai išeitų, jei koks nors bjaurus raupsuotasis juoktųsi iš puikaus kūno apgamų ar intapų. Prikiškite Platonui, kad prašė pinigų, Aristoteliui, kad ėmė, Demokritui, kad jų nepaisė, Epikūrui, kad išleido, man primeskite Alkibiadą ir Fedrą[27], jūs, kurie būtumėte labai laimingi, jei kada tektų pakartoti mano ydas. Kodėl verčiau nepažvelgiate į iš visų pusių apsiautusias savąsias blogybes, vienas – gadinančias odą, kitas – spirginančias pačią širdį? Žmogui nėra duota tiek daug (net

[27] Gal autorius turi galvoje, kad nuvykusį į Sirakūzus Platoną valdovas Dionisijas pardavė į vergiją. Filosofas buvo išpirktas Anikerido.
Graikų filosofas Aristotelis buvo Aleksandro Didžiojo auklėtojas ir, žinoma, gaudavo atlyginimą ir dovanų.
Filosofas Demokritas pasiėmė mažiausią tėvo trims broliams palikto turto dalį.
Epikūras gyveno kukliai, net skurdokai.
Alkibiadas ir Fedras – Sokrato mokiniai. Alkibiadas buvo nuteistas už tėvynės išdavimą, o Fedras ištremtas už Eleusino misterijų paslapties atskleidimą. Tuo abu užtraukė nešlovę mokytojui.

jei nesuvokiate savo padėties), kad turėtumėte marias laisvo laiko plakti liežuviais geresniuosius.

Šito nesuprasdami savo likimui pritaikote svetimą veidą, kaip tie, kuriems pramogaujant cirke ar teatre namuose kas nors numiršta, bet jie dar to nežino. O aš, žvelgdamas iš aukščiau, matau, kokios audros gresia jums veikiai pratrūksiant debesiui arba jau visai arti prisėlino, pasiruošusios pasigrobti jus ir visa, ką turite. Nejau tai dar tik bus? Ar ne dabar, net jei dar nejaučiate, kažkoks viesulas sukioja ir ritinėja vienu sykiu tų pačių dalykų ir vengiančias, ir siekiančias jūsų sielas, tai aukštai pakeldamas, tai į bedugnę nublokšdamas?!"

APIE GYVENIMO TRUMPUMĄ

Paulinai[1], dauguma mirtingųjų skundžiasi gamtos šykštumu, nes gimstame trumpaamžiai, nes mums duotas laikas prabėga taip spėriai, taip veržliai, kad gyvybė apleidžia vos spėjus susitvarkyti gyvenimą, tik keliems tepadaroma išimtis. Dėl šios visuotine laikomos blogybės aimanuoja ne tik minia bei neišmintinga liaudis, apimti tokio pat jausmo dejuoja ir žymūs vyrai. Todėl garsiausias gydytojas sušunka: „Gyvenimas yra trumpas, o gydymo menas – ilgalaikis!"[2] Todėl Aristotelis įsivelia į pagal daiktų prigimtį gyvenančiam išminčiui nepriderantį ginčą: „Ji nepagailėjo amžiaus tik gyvūnams, kurie gali prabūti po penkias ar dešimtį kartų, o žmogui, gimusiam tokiai gausybei didelių darbų, užbrėžta daug artesnė riba."[3] Mes ne mažai laiko turime, bet daug prarandame. Gyvenimas yra ganėtinai ilgas, sočiai užtenka jo didžiausiems žygiams, jei jis visas gerai panaudojamas. Tačiau kai praplaukia palaidai ir be rūpesčių, kai nepaskiriamas jokiam tauriam reikalui, artėjant paskutiniajai valandai pajuntame, kad jis jau

[1] Pompėjus Paulinas – I a. po Kr. Romos valstybės veikėjas (Germanijos provincijos vietininkas, konsulas), atsakingas už javų tiekimą Romos miestui valdininkas, Senekos svainis (žmonos brolis).

[2] V a. pr. Kr. graikų gydytojas Hipokratas (Hipp. Aph. I.1).

[3] Neaišku, iš kurio Aristotelio veikalo ši citata. Ciceronas šią mintį priskiria ne Aristoteliui, o Teofrastui.

praėjo, o kada ėjo – nepastebėjome. Štai kaip yra: ne gauname trumpą gyvenimą, bet padarome jį tokį; ne skurdžiai, o švaistūnai esame. Kaip pas blogą šeimininką patekę gausūs karališki turtai beregint išsimėto, o nedideli, bet gerai saugomi auga, taip žmogaus amžius daug duoda mokančiam tinkamai tvarkytis.

Ko skundžiamės gamta? Ji mums dosni: mokantiems pasinaudoti gyvenimas yra ilgas. Bet vienas – nepasotinamas šykštuolis, kitas uoliai vargsta dirbdamas beprasmį darbą, trečias mirksta vyne, ketvirtas suragėjo nieko neveikdamas, penktą alina visuomet svetimų nuomonių valdomas garbės troškimas, šeštą karštas noras prekiauti viliodamas pelnu veda per visas šalis, per visas jūras. Kai kas kankinasi, trokšdamas kariauti, ir nuolatos įsitempęs rezga pavojus kitiems arba nerimauja dėl jam iškilusiųjų, kai kas savanoriškai vergauja slegiančiam viršesnių už save gyvenimo būdui. Daugelis leidžia laiką kišdamiesi į kitų likimą arba skųsdamiesi savuoju, daugybę jokio tikslo nesiekiančių žmonių blaško vis naujus sumanymus siūląs, nepastovus, pats savęs nemėgstąs klajoklis lengvabūdiškumas. Kai kurie neapsisprendžia, kur pasukti, ir paskutinioji valanda pasičiumpa juos snaudžiančius bei žiovaujančius. Todėl neabejoju, jog teisingas yra didžiausio poeto tarytum pranašo pasakymas: „Gyvenimo tik trumpą

dalį mes gyvename."[4] O kita dalis yra laiko leidimas, ne gyvenimas. Iš visų šonų apsupusios ydos slegia, neleidžia prisikelti ar pakelti akis į tiesą, spaudžia skęstančiuosius ir prirakintuosius prie geismų. Niekuomet nevalia nuo jų sugrįžti prie savęs, o jei kada pasitaiko ramybė, tokie niekada nepasiilsintys nuo geismų žmonės plakasi lyg po vėtrų dar tebevilnijanti gili jūra. Ar manai, kad kalbu apie neabejotinus nedorėlius? Pažvelk į tuos, kurių laimę visi garbsto. Jie dūsta nuo savo gėrybių. Kaip daugeliui žmonių turtai yra našta! Kaip daugeliui sekina kraują iškalba ir kasdieninis siekimas parodyti gabumus! Kokia daugybė vaikšto išblyškusi nuo pasismaginimų! Kaip daugeliui nepalieka laisvos akimirkos apspitusi klientų minia! Pagaliau pereiliok visus nuo žemiausių iki aukščiausių: šitas teisme šaukiasi patikėtinio, šitas ateina, anas vaikšto ant bedugnės krašto, anas gina, anas teisia – niekas neapsisaugo, visi vienas kitą išnaudoja. Pasiteirauk apie įžymybes, pamatysi, kad jas galima įsidėmėti pagal štai ką: šis tarnauja anam, anas anam, niekas nepriklauso sau.

Kai kurie labai paikai piktinasi skųsdamiesi galingųjų pasipūtimu, kad neturėjo laiko jų priimti. Kaip pats sau niekuomet neturintis laiko žmogus gali išdrįsti skųstis kito išdidumu?! Tačiau anas į tave, kad ir kas tu būtum, nors nepatenkintu veidu, bet retkarčiais pažvelgia, ausį tavo žodžiams atsuka, prie šalies tave pasistato, o tu pats į save

[4] Vieni mano, jog tai kažkokios neišlikusios graikų rašytojo Menandro komedijos citata. Kiti tvirtindami, kad Seneka negalėjo Menandro vadinti didžiausiu poetu, teigia, jog citata yra iš neišlikusios žymaus graikų dramaturgo Euripido tragedijos.

niekados nepasižiūri, nesiteiki savęs išklausyti. Taigi neverta kitam versti bėdą dėl savo pareigų, nes jas atlikdamas parodai, jog ne su kitu nori būti, bet negali būti su savimi.

Nors visų laikų spindulingiausieji gabūnai sutaria dėl šio vienintelio dalyko, jie niekuomet iki soties neatsistebės žmonių tamsumu: šie niekam neduoda grobti savo žemės valdų ir kilus menkiausiam ginčui dėl ežių griebiasi akmenų ar ginklų, o į savo gyvenimą leidžia įsibrauti kitiems ir net patys atsiveda būsimus jo tvarkytojus. Nerasi norinčio išdalyti savo pinigus, o gyvenimą kiekvienas išskirsto daugybei kitų. Žmonės prisirišę prie tėvonijų turtų, o kai reikia prarasti laiką, tampa švaistūnais, nors tik laiko šykštauti yra garbinga. Maga pasičiupti bet kurį iš senių būrio ir pasakyti: „Matome tave atėjus prie žmogaus gyvenimo galo, slegia šimtas ar daugiau metų, nagi, suskaičiuok visą savo amžių. Pateik, kiek iš to laiko atėmė kreditorius, kiek meilužė, kiek valdovas, kiek klientas, kiek barniai su žmona, kiek vergų priežiūra, kiek lakstymas po miestą atliekant pareigas, dar pridėk dėl paties kaltės įgytas ligas, pridėk niekam nepanaudotą laiką, pamatysi, jog turi mažiau metų, negu priskaičiuoji. Prisimink, kada tiksliai įvykdei savo užmojus, kiek dienų praėjo taip, kaip buvai numatęs, kada galėjai atsidėti sau, kada veidas buvo ramus, kada siela nedrebėjo, koks per tokį ilgą amžių padarytas darbas

tikrai priklauso tau, ir pagalvok, kokia daugybė žmonių apiplėšinėjo tavo gyvenimą tau nejaučiant praradimo, kiek nusinešė beprasmis sielvartas, paika linksmybė, godi aistra, viliojantis bendravimo noras ir kaip mažai tau beliko – suprasi, jog miršti nesubrendęs."

Kodėl taip išeina? Todėl, kad jūs gyvenate vis ruošdamiesi gyventi ateityje, niekuomet netopteli mintis apie būties trapumą, nesekate, kiek jau laiko praėjo, švaistote lyg turėtumėte dar nepraimtą gausybę, kai gal toji diena, kuri dovanojama ar kokiam žmogui, ar reikalui, yra paskutinė. Visko bijote kaip mirtingi, visko trokštate kaip nemirtingi. Daugelį žmonių išgirsi sakant: „Nuo penkiasdešimties metų mesiu veiklą." „Šešiasdešimtmetis mane išlaisvins nuo pareigų." O kas tau užtikrina ilgą gyvenimą? Kas tau leis eiti taip, kaip numatai? Ar tau ne gėda sau išsaugoti tik gyvenimo likučius ir vertingiems apmąstymams paskirti tą vienintelį laiką, kurio niekam kitam nebegali panaudoti? Ar ne per vėlu pradėti gyventi tada, kai jau reikia baigti? Kaip kvaila užmiršus, kad esame mirtingi, protingus užmojus nukelti į penkiasdešimtuosius ar šešiasdešimtuosius metus ir norėti pradėti gyvenimą nuo ten, kur tik nedaugelis tenueina!

Gali pastebėti, jog galingiausieji, aukštai iškilę žmonės prasitaria trokštą poilsio, šlovina jį, vertina labiau už visas savo gėrybes. Jie trokšta saugiai nusileisti nuo tos savo viršū-

nės, jei tai įmanoma, nes neturėdamas ką erzinti ar purtyti likimas užgriūna pats save. Dieviškasis Augustas, kuriam dievai davė daugiau negu kam kitam, niekuomet nenustojo maldauti ramybės ir siekė atsisakyti valstybės reikalų. Kiekviena jo kalba krypdavo prie to, kad jis trokštų poilsio; šia tegul ir apgaulinga paguoda, kad jis kada nors atkovos save sau, pasilengvindavo vargus. Viename senatui atsiųstame laiške, žadančiame, kad ramus jo atilsis bus orus ir toks pat šlovingas, kaip ir veikla, radau tokius žodžius: „Tikrovė būtų įspūdingesnė už pažadus. Nepaprastai geidžiamo laiko troškimas padarė, kad vėluojant tikrajam džiaugsmui tam tikro malonumo gaunu iš kalbėjimo apie jį." Pasirodė, jog poilsis yra toks didelis dalykas, kad negalėdamas juo naudotis regėjo jį vaizduotėje. Tas, kuris matė viską priklausant nuo jo vieno, kuris skirstė ir žmonių, ir tautų likimus, džiaugsmingai mąstė apie tą dieną, kai nusimes savo didybę. Jis buvo patyręs, kiek tos visuose kraštuose žėrinčios gėrybės išsunkia prakaito, kiek slepia nerodomo nerimo. Priverstas iš pradžių su piliečiais, paskui su bendražygiais ir galų gale su giminaičiais ginklais spręsti ginčus, liejo kraują sausumoje ir jūroje. Karų gainiotas po Makedoniją, Siciliją, Egiptą, Siriją, Aziją ir visus kaimyninius pakraščius romėnų žudynių nuvargintas kariuomenes nukreipė į išorės karus. Kol malšino Alpes ir tramdė seniau užkariautose žemėse atsiradusius priešus, kol nukėlė sienas už Reino, Eufrato ir Dunojaus, pačioje Romoje prieš jį galando kardus Murena, Cepionas, Lepidas, Egnacijus ir kiti. Vos spėjo išvengti šių spąstų, kai duktė ir šitiek kilmingų jaunikaičių tarytum užkeikti pradėję paleistuvauti

gąsdino jį, jau senyvą, paskui – Paulas, ir su Antonijumi kelianti baimę moteris[5]. Šias votis jis nuplėšė su gyva mėsa, kitos vėl iškildavo; lyg nuo kraujo gausos apsunkęs kūnas nuolatos kur nors plyšinėjo. Taigi jis troško poilsio, vargo, jo vildamasis, galvodamas apie jį. Tokia buvo svajonė žmogaus, galinčio įvykdyti kitų svajones.

Markas Ciceronas, blaškomas tarp katilinų, klodijų, pompėjų ir krasų[6], atvirų priešų ir abejotinų draugų, audringų bangų mėtomas kartu su respublika, sulaikydamas jos žlugimą, galų gale nušalintas, nerasdamas ramybės nei sėkmėje, nei kęsdamas nelaimes, kiek kartų keikė savo konsulatą, išgirtą ne be priežasties, bet be galo! Kaip verkšlena

[5] Augusto dukraitės Julijos Jaunesniosios vyras Lucijus Emilijus Paulas ruošė sąmokslą prieš Augustą.
Jaunystėje Augustui buvo pavojinga Egipto karalienė Kleopatra, patraukusi į savo pusę buvusį jo bendražygį Marką Antonijų. Jam pasenus Antonijaus sūnus buvo apkaltintas jo dukters Julijos suvedžiojimu.

[6] Lucijus Sergijus Katilina (108–62 m. pr. Kr.) – romėnų aristokratas, 63 m. pr. Kr. ruošęs sąmokslą prieš konsulą Ciceroną ir kitus valstybės vyrus. Sąmokslas buvo atskleistas, Katilina žuvo mūšyje su prieš sąmokslininkus pasiųsta senato kariuomene.
Publijus Klodijus Pulchras (92–52 m. pr. Kr.) – dorovės nuostatų nepaisęs Cicerono priešininkas. Jis organizavo Cicerono ištrėmimą, sugriovė jo namus.
Ir Cezaris, ir Pompėjus, ir Krasas bandė palenkti į savo pusę garsų politiką Ciceroną.

jis viename laiške Atikui[7], jau esant nugalėtam Pompėjui tėvui, bet sūnui Ispanijoje vėl taisant sulaužytą kardą: „Klausi, ką čia veikiu. Pusiau laisvas lūkuriuoju savo Tuskulo dvare." Toliau priduria daugiau panašių žodžių, apverkdamas praėjusius laikus, skųsdamasis dabartimi ir nebesitikėdamas ateities. Ciceronas pasivadino pusiau laisvu, o išminčius, dievaži, niekuomet nenusileis taip žemai, niekuomet nebus pusiau laisvas, jo laisvė visuomet bus nepažeista ir tvirta, jis bus nepriklausomas, nepavaldus, aukštesnis už kitus. Kas gali būti virš to, kuris iškilęs virš likimo?

Aštrus ir karštas vyras Livijus Druzas[8] įvedinėjo naujus įstatymus ir kėlė panašias į Grakchų[9] nelaimes, sutelkęs iš

[7] Titas Pomponijus Atikas (110–32 m. pr. Kr.) – turtingas ir įtakingas raitelių luomo vyras, Cicerono ir kitų žymių romėnų draugas, knygų leidėjas, bankininkas. Liko jam adresuotų Cicerono laiškų, bet Senekos cituojamo sakinio juose nėra.

[8] Livijus Druzas – I a. pr. Kr. valstybės veikėjas, 91 m. pr. Kr. pasiūlęs atlikti žemės reformą ir išplėsti italikų teises, dėl to tapęs labai populiarus.

[9] Buvo du broliai Grakchai. Tiberijus Sempronijus Grakchas (162–133 m. pr. Kr.) būdamas liaudies tribūnu pasiūlė žemės reformos įstatymą, pagal kurį turėjo būti sumažinti stambūs žemvaldžių plotai ir atiduoti nuomoti neturtingiesiems už nedidelę kainą. Priešininkai pasiekė, kad būtų pašalintas iš pareigų. Jis siekė liaudies tribūno posto antrą kartą, bet senatui nutarus buvo nužudytas. Gajus Sempronijus Grakchas (153–121 m. pr. Kr.) planavo tęsti brolio sumanymus ir iš pradžių norėjo reformuoti teismus, siekė sukurti iš raitelių senatą kontroliuojantį organą, suteikti Romos pilietybę italikams. Pamatęs, jog pralaimės, nusižudė.

visos Italijos suplūdusias minias neįžvelgdamas, kuo viskas baigsis. Paskui nebeįstengė nei įvykių paveikti, nei užmojų laisvai palikti; keikdamas nuo pat pradžių neramų gyvenimą, sakoma, kalbėjęs, esą jis tik vienas net vaikas būdamas neturėjęs atostogų. Mat ir kūdikystėje, ir dėvėdamas pretekstą[10] drįso teisėjams teikti kaltinamuosius ir savo įtaką forume naudoti taip veiksmingai, kad žinoma, jog kai kurie sprendimai jo yra plėšte išplėšti. Kur tik neprasiveržia toks nesubrendęs garbės troškimas?! Žinok, kad toks žalias įžūlumas virsta milžiniška ir privačia, ir valstybine blogybe. Taigi per vėlai jis skundėsi neturėjęs atostogų, nuo vaikystės būdamas maištingas ir nepakeliamas forumui. Ginčijamasi, ar pats užsimojo prieš save; mat staiga parkrito nuo didelės žaizdos kirkšnyje. Kai kas abejoja, ar jo mirtis savanoriška, bet visi įsitikinę, kad pribrendusi. Neverta minėti daugelio, kurie kitiems atrodydami labai laimingi patys tiesą kalbėjo sakydami nekenčią savo gyvenimo kelio, bet tomis aimanomis nepakeitė nei kitų, nei savęs pačių, nes žodžiams ištrūkus jausmai grįžta prie senųjų įpročių. Po paraliais, jūsų gyvenimas, nors tęstųsi daugiau kaip tūkstantį metų, susitrauks į dulkelę. Tokios ydos praris bet kokį amžių; būtinai akimirksniu prabėgs ši gamtos skubinama, bet protu įmanoma pailginti laiko atkarpa. Juk jūs negaudote, nesulaikote, nestabdote šio paties greičiausio daikto, bet leidžiate išeiti jam kaip nereikalingam ir sugrąžinamam.

[10] Pretekstą (togą su raudonais apvadais) dėvėjo ne tik Romos pareigūnai, bet ir visi berniukai iki pilnametystės kaip būsimieji pareigūnai.

Pirmiausia vardiju tuos, kurie neturi laiko niekam, išskyrus vyną ir geismus. Šių žmonių užsiėmimai šlykščiausi. Kiti, net pasiduodantys tuščiai šlovės regimybei, klysta bent jau dailiau. Ar išvardysi šykštuolius ar pikčiurnas, ar neteisėtos neapykantos bei karų kurstytojus – šie visi nusideda vyriškiau, o pilvui ir geismams atsidavusių žmonių pagedimas yra negarbingiausias. Išpurtyk visas jų dienas, pažiūrėk, kiek laiko jie skiria apskaičiavimams, kiek laiko tykoja, kiek laiko bijo, kiek laiko pataikauja, kiek laiko klauso pataikavimų, kiek laiko praleidžia savo ir kitų byloms, kiek puotoms, tapusioms pareigomis, – pamatysi, kaip jiems neleidžia atsikvėpti nei nelaimės, nei pasisekimai. Pagaliau visi sutaria, kad užsiėmęs žmogus dorai negali užsiimti jokiu daiktu: nei iškalba, nei laisvaisiais menais, nes išblaškyta siela nepriima jokio aukštesnio siekio, bet viską išspjauna kaip prievarta įbruktą maistą. Užsiėmęs žmogus visai nesugeba gyventi, nes tai sunkiausiai išmokstamas daiktas. Kitų menų mokytojų visur pilna, kai ką, atrodo, net vaikai išmoksta taip, kad gali kitus mokyti, o gyventi reikia mokytis visą gyvenimą ir (tuo tu gal dar labiau stebėsiesi) visą gyvenimą reikia mokytis mirti. Tiek didžių vyrų, atsikračiusių visų kliūčių, atsisveikinusių su turtais, pareigomis malonumais, iki pat amžiaus galo darė tą vieną: mokėsi gyventi, tačiau daugelis jų iš-

ėjo iš šio pasaulio, prisipažinę dar nemoką, o tuo labiau to nemoka anksčiau minėti žmonės.

Patikėk, didžio, iškylančio virš žmonių paklydimų vyro savybė yra neleisti nieko iš savo laiko nuliežti ir jo gyvenimas nepaprastai ilgas todėl, kad visą, kiek tik truko, jis skyrė sau. Ten nebuvo nenaudojamų, dykų, kitiems pavaldžių dalykų, tas nepaprastai taupus sargas nerado prekės, vertos iškeisti į savo laiką. Taigi jam užteko. Mat iš tiesų būtinai pritrūks tiems, iš kurių gyvenimo daug nusinešė kiti. Nėra pagrindo manyti, kad jie niekuomet nesuvokia savo nuostolių, daugelį tų, kuriuos slegia aukšta padėtis, tikrai išgirsi klientų bandoje ar teisme, ar kitose pasigailėjimo vertose garbingose vietose sušunkant: „Neduoda man gyventi!" Kaipgi duos? Visi į tave besikreipiantieji apvagia tave. Kiek dienų nusinešė anas kaltinamasis? Kiek anas kandidatas? Kiek toji senė, nuvarginta taip pat, kaip ir ji, mirsiančių paveldėtojų? Kiek anas, apsimetęs ligoniu, idant pakurstytų laukiančiųjų jo galo godumą? Kiek tas galingesnis draugas, laikantis jus ne draugais, o palydovais? Kartoju: išskirstyk ir peržiūrėk savo gyvenimo dienas, pamatysi, kad tau liko tik kelios ir tos netikusiai praleistos.

Gavęs taip geistus fascius vyras trokšta padėti atgal ir šneka: „Kada dar praeis šie metai!"[11] Anas ruošia pramoginius reginius ir, nors labai vertina jam tekusią dalią, kartoja: „Kada jų atsikratysiu?" Anas gynėjas plėšosi forume ir

[11] Pareigūnai (konsulai, pretoriai, kvestoriai, edilai, liaudies tribūnai) Romoje buvo renkami vieniems metams.

plyšoja didžiulei, nebeįstengiančiai išgirsti miniai: „Kada gi baigsis reikalai?" Kiekvienas strimgalviais gena savo gyvenimą ir vargsta trokšdamas ateities, bodėdamasis dabartimi. O tas, kuris sau sunaudoja visą laiką, kuris kiekvieną dieną tvarko kaip paskutinę, nei trokšta rytdienos, nei bijo. Kaip yra, ar kokia nors valanda gali atnešti nepatirto malonumo? Viskas žinoma, viskuo persisotinta. Visa kita tegu kaip nori tvarko atsitiktinumas ir likimas; gyvenimas yra saugus. Gali būti jo pridėta, bet negali būti atimta. O ir pridedama kaip jau sočiam ir prisikimšusiam pilvą žmogui. Tą kąsnelį jis ima nevarvindamas seilės. Negalvok, kad žilo plauko ar raukšlėto veido žmogus ilgai gyveno. Jis ne ilgai gyveno, bet ilgai prabuvo. Kaip, ar laikytumei daug plaukiojusiu tą, kurį išplėšusi iš uosto baisi audra blaško šen bei ten ir vėjams pakaitomis nirštant iš priešingos pusės varo ratu per tas pačias erdves? Jis ne daug plaukiojo, bet buvo daug blaškomas.

Negaliu atsistebėti matydamas prašantį laiko ir tą, kurio maldaujama, lengvai paskiriantį. Abu žiūri priežasties, dėl kurios prašoma, bet nė vienas nepažvelgia į patį laiką, tarsi nieko neprašoma, nieko neduodama. Tyčiojamasi iš visų vertingiausio daikto. Jis suklaidina tuo, kad yra bekūnis, kad nematomas, ir todėl vertinamas labai pigiai, o išties – jam neteikiama beveik jokios vertės. Žmonės labai mielai ima metines išmokas, pašalpas; kad jas gautų, padeda vargo, darbo, uolumo, bet niekas neįvertina laiko, eikvoja jį kaip nieko nekainuojantį daiktą. Tačiau pažvelk į susirgusius: kai priartėja mirties pavojus, puola į kojas gydytojams; o kai bijo aukščiausios bausmės, pasi-

ruošę atiduoti viską, kad tik liktų gyvi. Tokia baisi yra jų troškimų nedermė. Jeigu būtų galima kaip nors kiekvienam parodyti praėjusių ir būsimų metų skaičių, kaip drebėtų žmonės matydami, jog nebedaug beliko, kaip juos taupytų! O juk mažą, bet tikrą daiktą lengva yra tvarkyti. Stropiau reikia saugoti tai, ką nežinai kada pasibaigsiant. Nemanyk, kad jie nežino, kaip tas dalykas yra brangus, paprastai sako esą pasiryžę atiduoti mylimiausiems asmenims dalį savo gyvenimo. Jie ir atiduoda, tik nesuvokia šito, atiduoda nuo savęs nutraukdami, bet nepadidindami anų žmonių metų skaičiaus. Tačiau jie nesupranta, nuo ko nutraukia, todėl nesipriešina nematomiems nuostoliams. Niekas neatstatys metų į senąją vietą, niekas tau jų negrąžins. Tavo amžius eis ten, iš kur prasidėjo, ir savo bėgimo nei atšauks, nei sulėtins. Jis nekels sąmyšio, neprimins tau savo skriejimo, praslys tylomis. Nei karaliaus valdžia, nei tautos garbstymas jo nepailgins. Kaip buvo paleistas nuo pirmosios dienos, taip ir bėgs, niekados negrįš, niekados negaiš. Kas bus? Tu užsiėmęs, gyvenimas skuba, o tuo metu ateis mirtis, jai noromis nenoromis reikės rasti laiko.

Ar gali būti kas <...> turiu galvoje įžvalgumu besigiriančių žmonių mąstyseną. Jie labai užsiėmę ir smarkiai darbuojasi. Idant galėtų tobuliau gyventi, gyvenimą pertvar-

ko gyvenimo sąskaita! Veiklos metmenis nukelia į tolybes, o juk buvimui šiame pasaulyje didžiausią nuostolį daro atidėliojimas: jis iš mūsų ištraukia kiekvieną dieną, žadėdamas ateitį išplėšia dabartį. Didžiausia gyvenimo kliūtis yra laukimas. Jis priklauso nuo rytojaus ir žudo šiandieną. Tu tvarkai tai, kas yra likimo rankose, atmesdamas tai, kas tavo rankose. Ko lauki? Kur suki? Visa, kas ateis, yra neaišku, gyvenk tuojau pat. Štai didžiausias poetas, įkvėptas pranašas tarytum Dievo lūpomis giedodamas išganingą giesmę šaukia:

> *Amžiaus geroji diena mirtingiems vargšams šioj žemėj*
> *Pralekia greit*[12].

„Ko delsi? – sako jis. – Ko svyruoji? Prabėga, jei nepasiimi." Net jei ir pasiimtum, vis tiek prabėgs. Taigi su laiko sparta reikia grumtis žaibiškai juo naudojantis, turime greitai gerti iš šio ne visuomet plauksiančio veržlaus srauto. Sakydamas ne „gerasis amžius", o „geroji diena" poetas puikiausiai išpeikia begalinį delsimą. Kodėl tu toks nerūpestingas? Kodėl šitaip lekiant laikui klausydamas godumo balso nerangiai ištempi mėnesius ir metus į ilgą virtinę? Su tavimi kalbama tik apie dieną, ir tą pačią bėgančią. Ar kyla abejonių, kad pirmoji ir geroji diena prabėga vargšams mirtingiesiems, tai yra užsiėmusiems? Jų dar vaikiškas sielas prispaudžia senatvė, kurią jie pasiekia nepasiruošę ir beginkliai, nes niekas nenumatyta, jie netikėtai staiga joje atsidūrė, nejuto kasdien ją artinantis. Kaip ar

[12] Vergilijaus *Eneida*. III. 66.

pašnekesys, ar skaitymas, ar koks įtemptesnis galvojimas atitraukia keleivių dėmesį ir jie išvysta pasiekę tikslą, nespėję pastebėti, kad artėja prie jo, taip nepertraukiamą ir nepaprastai greitą gyvenimo kelią, kurį tuo pačiu žingsniu einame ir būdraudami, ir miegodami, užsiėmusieji pamato tik pabaigoje.

Norėdamas išdėstytuosius teiginius aptarti dalimis ir pateikti argumentų rasčiau daugelį įrodymų, kad trumpiausias yra užsiėmusių žmonių gyvenimas. Fabianas[13], ne filosofijos dėstytojas, bet tikras senovinis filosofas, mėgdavo sakyti, jog su aistromis reikia kovoti ne švelniomis priemonėmis, o smogiant, jų rikiuotę priversti bėgti ne po truputį puldinėjant, o veržiantis. Išvedžiojimai čia netinka, mat priešą turime sutriuškinti, o ne peštelėti. Tačiau kad žmonės gėdintųsi paklydimo, reikia ne tik apverkti juos, bet ir mokyti.

Gyvenimas skirstomas į tris laiko sandus: kas buvo, kas yra, kas bus. Tai, ką dabar veikiame, yra trumpa, ką veiksime, – netvirta, o ką nuveikėme, – užtikrinta. Į šią sritį likimas prarado teises, ji nebegali priklausyti nuo kieno nors sprendimo. Užsiėmusieji šito netenka, jie neturi lai-

[13] Papirijus Fabianas – iškalbingas Senekos laikų oratorius ir filosofas stoikas. Rašė valstybės teorijos ir gamtos mokslų veikalus, kurių liko tik pavadinimai.

ko atsigręžti į praeitį, o jei ir turi, prisiminimai esti nemalonūs ir graužiantys. Nenoromis mintyse sugrįžta prie blogai praleistų laikų, nedrįsta jų vėl čiupinėti tie, kurių ydos, kadaise dangstytos malonumo vardu, dabar akyse stojasi visu gražumu. Į praeitį mielai atsisuka tik griežtu, niekados neapsirinkančiu žvilgsniu sekęs savo poelgius vyras. Būtinai bijos savo atminties daug ko garbėtroškiškai panoręs, išdidžiai paniekinęs, nevaržomai nugalėjęs, pavojingai apgavęs, godžiai čiupęs, išlaidžiai švaistęs žmogus. O juk ši mūsų laiko dalis yra šventa ir nepažeidžiama, aplenkianti visus žmogui skirtus atsitiktinius atvejus, iškilusi virš karališkos likimo valdžios. Jos neišjudina nei skurdas, nei baimė, nei ligų puolimai, joje negalima sukelti sąmyšio, jos neįmanoma išplėšti, jos turėjimas amžinas ir bebaimis. Tik kai kurios dienos, ir tos tik akimirksniais, yra dabartis, o iš praėjusių laikų tau paliepus ateis visos, leisis tavo nuožiūra tyrinėjamos ir sulaikomos. Užsiėmusieji neturi laiko tą daryti. Ramios ir nurimusios sąmonės žymė yra ėjimas per visas savo gyvenimo dalis, o užsiėmusiųjų sielos tarsi iš po jungo negali atsigręžti ir žvelgti atgal. Taigi jų gyvenimas grimzta į bedugnę, ir kaip nieko nebus, kad ir kažin kiek piltum į neturintį dugno prakiurusį indą, taip nesvarbu, kiek laiko duota. Neradęs kur pasidėti, jis išsilieja per suaižėjusias ir skylėtas sielas. Dabartinis laikas yra nepaprastai trumpas, toks trumpas, kad kai kuriems atrodo, jog jo nėra; mat jis nuolatos bėga, plaukia, ritasi; baigiasi nespėjęs pasirodyti, nepakenčia gaišaties kaip pasaulis bei neramūs, amžinai skriejantys, niekuomet vienoje vietoje nestovintys žvaigždynai.

Užsiėmusius domina tik dabartis, kuri yra tokia trumpa, kad neįmanoma sugauti, o dar padalijus ją į daugelį reikalų nebelieka nieko.

Ar tu pagaliau nori sužinoti, kaip neilgai jie gyvena? Pasižiūrėk, kaip jie trokšta ilgai gyventi, ir suprasi. Nukaršę seniai meldžia pridėti keletą metų, apsimeta esą jaunesni, patys sau melu nori įsiteikti ir mielai apgaudinėja save, tarsi kartu galėtų apmulkinti ir likimą. O kai kokia nors negalia primena mirtingųjų būklę, miršta persigandę, lyg ne eitų iš gyvenimo, o būtų traukiami. Rėkia buvę kvaili, kad negyveno, ir jei išsiveržtų iš nesveikatos, gyventų nusikratę tarnybų. Tik tada pagalvoja, jog veltui įgijo tai, kuo nepasinaudojo, jog visas vargas kaip į balą išmestas. Ar ne erdvesnis yra neturinčių jokių pareigybių žmonių gyvenimas? Nieko iš jo neatiduodama, nieko neiššvaistoma, nieko nedovanojama likimui, nieko nepražūva dėl nerūpestingumo, nieko neatima dosnumas, nieko nelieka nepanaudota, jis visas, sakyčiau, yra pelningas. Ir trupinėlio laiko sočiai užtenka, todėl atėjus paskutinei dienai išmintius negaišuodamas tvirtai žengia į mirtį.

Gal paklausi, ką vadinu užsiėmusiais? Nemanyk, kad jais laikau vien tuos, kuriuos iš bazilikos[14] įmanoma išvaryti tik užsiundžius šunimis, kuriuos matai išdidžiai kyšant iš savo klientų minios ar niekingai stirksant kito palydoje, kuriuos tarnybos pašaukia iš namų tam, kad stypsotų prie svetimų durų, kuriuos pretoriaus ietis[15] kviečia vaikytis negarbingos, kada nors vis tiek supūsiančios naudos. Kai kieno ir laisvalaikis labai užimtas: dvare, guolyje, vienatvėje, net nuo visų pasitraukę, jaučiasi patys sau esą našta – tai ne neveiklus gyvenimas, o veiklus dykinėjimas. Ar gali pavadinti neveikliu tą, kuris susirūpinęs įmantriai rikiuoja keleto kvailių paskelbtas labai vertingomis Korinto vazas ir didesnę dienų dalį praleidžia tarp tų surūdijusių skardinių[16]? Kuris prasėdi imtynių aikštelėje[17] (po paraliais, čia mus vargina net neromėniškos ydos!) žiopsodamas į besigrumiančius

[14] Bazilika – teismų ir kitų įstaigų (finansų, prekybos) patalpa. Senekos laikais Romos forume stovėjo dvi bazilikos.

[15] Pretorius įsmeigdavo ietį varžytynių vietoje. Varžytynėse buvo parduodamas ne tik privačių asmenų, bet ir valstybės turtas, taip pat ir konfiskuotas ir valstybinis tapęs į proskripcijos sąrašą įtrauktų ar kitaip pasmerktų asmenų turtas. Tokio turto įsigijimą Seneka laiko negarbingu dalyku.

[16] Senekos laikais labai buvo vertinamos kalinėtos ir raižytos Korinto mieste pagamintos brangiųjų metalų vazos.

[17] Imtynės Graikijoje nuo seniausių laikų buvo populiari sporto šaka. Romoje jos nebuvo paplitusios.

berniūkščius? Kuris savo jaučių bandas išveda vieno amžiaus ir spalvos? Kuris šeria nugalėtojus atletus? Kaip? Tu vadini neveikliais tuos, kurie daug valandų praleidžia pas kirpėją, kol tas nučerškina tai, kas ataugo per praėjusią naktį, tariasi dėl kiekvieno plauko, sudėlioja išsitaršiusias garbanas ar išsidraikiusias sustumia ant kaktos? Kaip jie pyksta, kai kirpėjas pasirodo nelabai rūpestingas! Tarytum jis kirptų vyrą. Kaip užsidega, jei nukerpa kokį karčių kuokštelį, jei kas truputėlį kyšo, jei vyturai krinta nelygiais žiedais! Kiek rasi tokių, kurie sutiktų, kad verčiau būtų išdraikytos jų garbanos, o ne valstybė?! Kas savo galvos išsaugojimu rūpinasi labiau negu grožiu? Kiek tokių, kurie nori būti ne dailiai sušukuoti, o garbingi? Ar vadini neveikliais užsiėmusius šukomis ir veidrodžiu žmones?

O ką pasakysi apie kuriančius dainas, jų klausančius ir besimokančius, įvairiais melodijos posūkiais tąsančius balsą, kuriam gamta padarė tiesų, puikų ir labai paprastą kelią? Apie tuos, kurių pirštai spragsi, kažką žymėdami dainuojant, kurie perėję prie rimtų ar net liūdnų dalykų tyliai murma? Jie mėgaujasi ne neveiklumu, o tinginių veikla. Po šimts pypkių, puotų rengėjų nepriskirčiau prie turinčių laiko matydamas, kaip jie susirūpinę tvarko stalo sidabrą, kaip stropiai sujuosia patarnaujančių jaunikaičių tunikas, kaip jaudinasi, su kokiomis apeigomis atkeliaus iš virtuvės šernas, ar davus ženklą bebarzdžiai tarnai spėriai išbėgioja vykdyti užduočių, ar meniškai mažais gabalėliais kapojami paukščiai, ar rūpestingai vargšai berniukai valo girtų spjaudalus. Taip siekiama prašmatnų skonį turinčio žmogaus šlovės. Jų blogybės taip persmelkusios visas jų

gyvenimo smulkmenas, kad be garbės troškimo neįstengia nei valgyti, nei gerti. Nepalaikysi poilsiaujančiais ir tų, kurie iš vieno galo į kitą tampomi nešiojamomis kėdėmis ar lektikomis ir atskuba nustatytą tų išvykų (lyg jų nebūtų galima atsisakyti) valandą, kuriems kitas žmogus primena, kada praustis, kada plaukioti, kada pietauti, – nuo per didelio išglebimo išlepusios sielos taip ištyžta, kad pačios net nebegali žinoti, ar yra ištroškusios. Girdėjau, jog vienas prašmatnusis (jei tik prašmatnybe vadintinas nebemokėjimas žmoniškai gyventi ir elgtis), iš pirties ant rankų išneštas ir pasodintas į kėdę, paklausė: „Ar jau sėdžiu?" Ar tu manai, kad klausiantis, ar jis sėdi, žino, ar jis gyvena, ar mato, ar poilsiauja? Nelengva pasakyti, katras didesnis vargšas: ar tas, kuris nežino, ar tas, kuris apsimeta nežinąs. Daugelį dalykų jie užmiršo, bet daug ir vaidina; kai kuriomis ydomis džiaugiasi kaip laimės įrodymais, pernelyg žemas ir paniekinto žmogaus vardo vertas jiems atrodo žinojimas, ką darai. Štai dabar ir galvok, kad peikdami prabangą mimai daug ką išlaužia iš piršto. Dievaži, jie daugiau nutyli nei prasimano. Vien tik ydas garbinti sugebančiais laikais atsirado tokia neįtikimiausių kliaudų sankaupa, kad galėtume mimams prikišti per mažai kreipiant į jas dėmesio. Juk esama tokių, kurie taip toli nuėjo ištaigaudami, kad kitam patiki atsakymą į klausimą, ar jie sėdi. Taigi šis žmogus nėra neveiklus, apibūdink jį kitaip: jis ligonis ar net numirėlis. Neveiklus yra tas, kuris junta savo neveiklumą. O kaipgi gali būti kokio nors laiko šeimininkas šis pusgyvis, kuriam reikia nurodymo, kad suvoktų savo kūno padėtį?!

Ilgai reikėtų kalbėti, norint aprėpti tuos, kurių gyvenimą suėdė žaidimai plėšikėliais ar svediniu, ar kūnui skirtas kepinimasis saulėje. Leidžiantys malonumams smarkiai veikti žmonės nepoilsiauja. Mat niekas neabejoja, kad netriūsia užsiimantieji nenaudingais mokslais, jų jau ir Romoje nemažai esama. Graikų liga buvo tyrinėjimai, kiek irkluotojų turėjo Uliksas, ar pirma buvo parašyta „Iliada", ar „Odisėja", be to, ar jos abi sukurtos to paties autoriaus, ir panašių dalykų nagrinėjimas. Jei tai žinosi, sąžinė nebus ramesnė, o jei platinsi, neatrodysi mokytesnis, tik nepakenčiamesnis. Jau ir į romėnų sielas įsiveržė beprasmis noras dėmėtis nereikalingus dalykus. Šiomis dienomis girdėjau vieną dėstant, ką koks romėnų vadas padarė pirmas: jūrų mūšyje pirmasis nugalėjo Dujilijus[18], Kurijus Dentatas pirmasis triumfo eisenoje vedė dramblius. Nors tokios žinios ir neteikia tikrosios garbės, tačiau primena piliečių darbų pavyzdžius; toks žinojimas nėra naudingas, bet mus sulaiko nuo parodomosios tuštybės. Atleisime ir ieškantiems, kas pirmasis romėnams patarė įkopti

[18] Gajus Dujilijus – III a. pr. Kr. romėnų karvedys, valstybės veikėjas. Romėnai buvo ką tik pasistatę laivyną ir dar nemokėjo kautis jūrų mūšiuose. 260 m. pr. Kr. Dujilijus sugalvojo pritvirtinti laivuose permetamus tiltus, kuriais kariai galėtų perbėgti į priešo laivą ir kautis kaip sausumoje. Taip romėnai nugalėjo kartaginiečių laivyną. Dujilijaus garbei Romoje buvo pastatyta iš priešų paimtų laivų snapais papuošta Rostrų kolona.

į laivą (tai buvęs Klaudijus, anuomet pramintas Kaudeksu dėl to, kad daugelio lentelių rinkinį senovės žmonės vadino *caudex*, todėl įstatymų rinkiniai turį kodeksų vardą. Esą laivai, ir dabar Tiberiu atvežantys maisto, senovės papročiu vadinami kodikarijais). Prie to paties priskirsime žinią, kad Valerijus Korvinas pirmas užkariavo Mesaną ir pirmasis iš Valerijų giminės pasivadino užgrobto miesto vardu Mesana, o vėliau žmonėms sukeitus raides buvo šaukiamas Mesala. Gal duosi kai kam rūpintis ir tuo, kad Lucijus Sula[19] pirmasis cirke paleido liūtus, o iki tol jie buvo laikomi pririšti, idant nusmeigtų karaliaus Bokcho[20] atsiųsti ietininkai? Šis galvosūkis iš tiesų atleistinas, bet ar prie dorų dalykų galima priskirti tai, kad Pompėjus pirmasis į areną išleido aštuoniolika dramblių kautis su nusikaltėliais? Pirmasis valstybės asmuo, tarp senovės pirmųjų vyrų garsėjęs, kaip skelbia gandas, ypatingu gerumu, sugalvojo, kad įsimintina reginio rūšis bus žmonių žudymas nauju būdu. Jie kaunasi? Maža. Draskomi? Maža. Tegul milžiniški gyvūnai juos sutrypia. Verčiau tai būtų užmiršta, idant vėliau koks nors galiūnas nesimokytų ir nepavydėtų nežmoniško daikto. Kiek daug tamsos mūsų sąmonei teikia didelė sėkmė! Tas žmogus patikėjo esąs

[19] Lucijus Kornelijus Sula (138–78 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas. 88 m. pr. Kr. buvo konsulas ir kovojo Rytuose su Mitridatu. Marijaus šalininkams užėmus Romą atšauktas iš karvedžio pareigų nepakluso ir pirmą sykį Romos istorijoje romėnas su kariuomene atžygiavo prie miesto vartų. Pirmą kartą Romos istorijoje Sula taip pat paskelbė proskripciją – sąrašą asmenų, paskelbtų už įstatymo ribos. Proskribuotieji buvo nužudyti, o jų turtas konfiskuotas. 79 m. pr. Kr. Sula atsisakė diktatūros ir mirė kaip privatus žmogus.

[20] II a. pr. Kr. Mauritanijos (Afrika) karalius.

iškilęs virš daiktų prigimties, įmesdamas žvėrims būrius po kitu dangumi gimusių vargšų žmonių, versdamas kautis tokius skirtingus gyvius, romėnų tautos akivaizdoje praliedamas marias kraujo. Netrukus jis vertė lieti ir pačią tautą, o vėliau, apgautas Aleksandrijos gyventojų išdavystės, liepė jį persmeigti paskučiausiam vergui, tik tuomet suvokęs savo prievardžio pagyrūniškumą[21].

Bet grįždamas ten, nuo kur pradėjau, pasinaudojęs ta pačia medžiaga parodysiu nereikalingą kai kurių uolumą. Tas pats žmogus pasakojo, kad triumfuodamas po pergalės Sicilijoje prieš pūnus Metelas[22] vienintelis iš visų romėnų varė prieš triumfo vežimą šimtą dvidešimt paimtų į nelaisvę dramblių, Sula paskutinis iš romėnų išplėtė sakralines miesto ribas, nes pagal senolių paprotį jas nukelti buvo galima tik prijungus daugiau Italijos sričių, o ne užėmus kitus kraštus. Iš tokio žinojimo daugiau naudos, negu iš to, kad Aventino kalnas[23] yra už tos ribos, kaip jis tvirtino, dėl vienos iš dviejų priežasčių: arba kad plebėjai buvo į jį pasitraukę, arba kad Remui buriant iš paukščių[24] toje vietoje ženklai nebuvo palankūs. Panašiai ir su žinojimu šimtų kitų dalykų, kurie yra arba prikimšti prasimanymų, arba panašūs į išgalvotus. Net jei tartume, kad jie kalba sąžiningai,

[21] Pompėjus turėjo prievardį Didysis. Anot Plutarcho pateiktos versijos, Pompėjų nužudė ne jo vergas, o egiptiečiai ir jų pakalikai romėnai.

[22] Lucijus Cecilijus Metelas 252 m. pr. Kr. nugalėjo Sicilijoje kartaginietį Hasdrubalą.

[23] Aventino kalnas – vienas iš septynių kalnų, ant kurių stovėjo Roma.

[24] Romulas su Remu būrė iš paukščių, katras turėtų duoti miestui vardą ir jį valdyti. Remui pasirodė šeši, o Romului – dvylika peslių, ir miestas buvo pavadintas Romulo vardu – Roma.

kaip tikina, kieno paklydimus tos žinios sumažins? Kieno aistras sutramdys? Ką padarys narsesnį, teisingesnį, dosnesnį? Mūsų Fabianas sakydavo abejojąs, gal geriau jokiais mokslais neužsiimti, užuot atsidėjus tokiems darbams.

Neužsiėmę yra tik tie, kurie turi laiko išminčiai, jie vieninteliai tegyvena; mat jie ne tik puikiai saugo savo amžių, bet ir prisijungia visus laikus. Kad ir kiek metų būtų prabėgę prieš jiems ateinant į šį pasaulį, visi jiems priklauso. Jei nesame nepaprastai nedėkingi, tai turime pripažinti tuos mums šventų mokymų kūrėjus esant gimus dėl mūsų, jie parengė mums gyvenimo dėsnius. Esame vedami prie gražiausių dalykų, kitų vargo iškeltų iš tamsybių į šviesą; jokie laikai mums neuždrausti, visi mus įsileidžia ir norėdami pasirėmę sielos didybe išeiti iš žmogaus silpnumo ankštumos turime daug laiko, per kurio erdves leista keliauti. Galime ginčytis su Sokratu, abejoti su Karneadu[25], ramiai ilsėtis su Epikūru, su stoikais nugalėti žmogaus prigimtį, su kinikais – nuo jos nutolti. Daiktų gimtis leidžia mums bendrauti su bet kuriuo amžiumi. Tai kodėl gi iš šios menkos ir slidžios laiko atkarpos visa širdimi netrokšti pasiekti begalybės, amžinybės, geresnių už mus būtybių srities?

[25] Karneadas (214–129 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, Naujosios Akademijos atstovas, skepticizmo propaguotojas.

Ką gali matyti milžiniškame, įvairių aistrų tampomame mieste tie, kurie blaškosi atlikdami pareigas, kurie patys sau ir kitiems neduoda ramybės, kai jie jau tampa gerokai kvaištelėję, kai būna kasdien numindžioję visų slenksčius, nepraėję nė pro vienas atviras duris skirtinguose miesto kampuose skubėdami atlikti privalomą sveikinimo apeigą? Kaip daug bus tokių, kuriems jų neleis pastebėti ar miegas, ar palaidumas, ar nežmoniškumas! Kaip daug tokių, kurie, ilgai kankinę, prabėgs pro šalį, apsimetę skubą! Kaip daugelis vengs eiti per sausakimšą klientų atrijų[26] ir išsmuks pro tamsųjį išėjimą, tarsi žmoniškiau būtų apgauti, negu visai nepriimti! Kaip daugelis, apsnūdę nuo vakarykščio girtavimo ir nirštą ant vargšų, anksti kėlusių tam, kad sulauktų, kol atsikels tie puotautojai, į vos krutančiomis lūpomis bailiai tūkstantį kartų šnabždėtą vardą atsako išdidžiai žiovaudami!

Mes pasakysime esą įsitikinę, jog tikrąsias pareigas atlikdami gaišta tie, kurie Zenoną, Pitagorą[27], Demokritą ir kitus kilniųjų menų atstovus – Aristotelį ir Teofrastą[28] –

[26] Atrijus – svarbiausia ir švenčiausia romėnų namo menė. Joje stovėjo aukuras, namų židinio dievų statulėlės, protėvių kaukės ir atvaizdai. Atrijuje susirinkdavo rytą atėjusieji pasveikinti šeimininko žmonės.

[27] Pitagoras – VI a. pr. Kr. graikų filosofas, matematikas, muzikos teoretikas, pitagorininkų mokyklos ir draugijos įkūrėjas Krotone (Pietų Italija).

[28] Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) iš Stageiros (todėl vadinamas Stageiriečiu) – graikų filosofas, mokslininkas, peripatetikų mokyklos įkūrėjas, Platono mokinys, Aleksandro Makedoniečio auklėtojas. Buvo parašęs apie 400 veikalų, išliko 47 ir daug fragmentų.
Teofrastas (372–288 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, Aristotelio mokinys, perėmęs peripatetikų mokyklą. Liko vienas gamtos mokslų ir vienas psichologijos veikalas.

kasdien nori matyti šalia kaip artimiausius šeimynykščius. Kiekvienas jų turės laiko, kiekvienas neatsisakys priimti atėjusio pas jį, laimingesnį ir labiau mylintį, kiekvienas niekam neleis išeiti tuščiomis rankomis; žmonės gali su jais susitikti ir naktį, ir dieną.

Nė vienas nevers tavęs mirti; visi mokys tai daryti. Nė vienas nesudildys tavo metų, dar savuosius tau paskirs; nė su vienu nebus pavojinga šnekučiuotis, nė vieno draugystė negrės gyvybei, nė vienam reiškiama pagarba nereikalaus išlaidų. Iš jų išsineši, ką norėsi, ne jų kaltė, kad nepakelsi tiek, kiek užsimojai. Kokia laimė, kokia graži senatvė lydi jų klientu tapusį žmogų! Jis turės su kuo apsvarstyti smulkmenas ir stambmenas, turės su kuo kasdien pasitarti, kas pasakys tiesą neįžeisdamas, kas pagirs nepataikaudamas, turės kieno panašumo siekti. Paprastai sakome negalėję pasirinkti tėvų, tenkančių žmonėms atsitiktinai, tačiau juk mums patiems leista užgimti ten, kur norime. Štai kilmingiausių talentų šeimynos, rinkis, kuriai norėtumei priklausyti, įsūnytas gausi ne tik vardą, bet ir turtus. Šių lobių nereikės niekingai pavydžiai saugoti: kuo daugiau išdalysi, tuo jie didės. Tie vyrai parodys kelią į amžinybę ir tave nukels ten, iš kur niekas neišmetamas. Yra tik ši viena priemonė pratęsti mirtingojo buvimą, net pakeisti jį nemirtingumu. Aukštos pareigos, paminklai, visa, ką garbės troški-

mas išreiškia dekretais ar statiniais, greitai sugriūna, slenkant ilgiems metams dūlėja ir trūnija, bet dienų bėgimas negali pakenkti išminties pašventintiems kūriniams. Laikas jų neištrins, nesumažins, kitas ir vėlesni būsimi amžiai vis pridės pagarbos, nes pavydas graužia šalimais esančius daiktus, o toliau padėtais žavimės nuoširdžiau. Taigi išminčiaus kelias tęsiasi labai toli, jo ribos kitokios negu visų kitų, jis vienintelis nepavaldus žmonių giminės dėsniams, jam tarsi Dievui tarnauja visi amžiai. Praėjo laiko atkarpa. Jis ją apima prisiminimu. Ji čia. Jis ja naudojasi. Ji ateis. Jis pasičiumpa ją iš anksto. Į viena sudėti visi laikai daro jo gyvenimą ilgą.

Trumpiausias ir neramiausias gyvenimas tų, kurie pamiršta praeitį, nepaiso dabarties, bijo ateities; atėję prie gyvenimo krašto šie vargšai per vėlai supranta taip ilgai užsiėmę nieko neveikimu. Nemanyk, kad čia įrodinėjama, jog ilgai gyvena nuolatos besišaukiantys mirties; nesugebėjimas įžvelgti esmės juos dirgina neaiškiais jausmais, atsitrenkiančiais į tai, dėl ko nuogąstauja – mirties jie taip dažnai trokšta todėl, kad bijo. Nevertėtų manyti ilgai gyvenant tuos, kuriems diena dažnai atrodo be galo ištįsusi: jie skundžiasi lėtai slenkant valandas, kol ateina nustatytas pietų metas. Jei kada neturi įprastinių užsiėmimų, tai blaškosi nieko nedarydami, nemokėdami poilsio tvarkyti

ir panaudoti. Jie siekia kažkuo užsiimti, atsiradęs laisvo laiko plyšys juos slegia, panašiai, dievaži, kaip ir paskelbus gladiatorių varžybų bei kokio nors kito reginio ar malonumo tikslų laiką jie siekia peršokti likusias iki pramogos dienas. Bet koks trokštamo daikto nukėlimas jiems per ilgas, o jų mėgstamas laikas – trumpas, lekia galvotrūkčiais ir sutrumpėja dėl jų pačių ydos: juk perbėginėja iš vienur į kitur, negalėdami sustoti prie vieno geismo. Ne ilgos jų dienos, bet nekenčiamos; o naktys, praleidžiamos paleistuvių glėbyje arba girtaujant, priešingai, jiems atrodo striukiausios. Iš čia ir žmones prasimanymais maitinančių poetų proto aptemimas: jie įsivaizdavo nuo sueities malonumo išglebusį Jupiterį dvigubai pailginus naktį. Kas kita gali labiau kurstyti mūsų ydas, kaip teiginys, jog jų pradininkai yra dievai ir dėl dievybės duoto pavyzdžio pagedimas atleistinas bei nedraudžiamas? Ar gali atrodyti ne trumputėlaitės naktys, kai taip brangiai už jas mokama? Juk dieną jie praleidžia, belaukdami nakties, o naktį – bijodami, kad neišauštų.

Net jų malonumai kupini drebėjimo, neramūs dėl įvairių gąsčiojimųsi. Mat ir labiausiai bedžiūgaujant staiga topteli mintis: „Ar tai ilgam?" Dėl to karaliai apverkia savo galybę, jų nelinksmina padėties didingumas, o baugina kada nors ateisiantis galas. Nepaprastai išdidus persų karalius,

išskleidęs kariuomenę per begalines laukų platybes ir teįstengęs aprėpti ne jos skaičių, o metmenis, liejo ašaras, kad iš tokios daugybės jaunų vyrų po šimto metų niekas nebegyvens[29], o juk jis pats, tas virkautojas, siuntė juos į mirtį, pražudė vienus jūroje, kitus sausumoje, trečius mūšyje, ketvirtus besitraukiant, per akimirką pragaišino tuos, dėl kurių šimto metų nerimavo. Kaip čia išeina, kad jų net džiaugsmai neramūs? Mat jie neturi tvirto pamato: sąmyšį kelia toji pati tuštybė, iš kurios jie kilę. Kaip manai, kokius laikus jie pripažins esant vargingus, jei nėra giedri net tie, kurie juos iškelia ir padaro antžmogiais?

Visoms didelėms gėrybėms būdinga nerimastis, nepasitikima jokia padėtimi, o tuo labiau aukšta; saugoti sėkmei reikia kitos sėkmės, išklausytos maldos reikalauja naujų maldų. Netvirta yra visa, kas pasitaiko atsitiktinai; aukščiau iškilus lengviau nukristi. Būsimo žlugimo nuojauta niekam neleidžia džiaugtis, taigi ne tik trumpiausiu, bet ir labiausiai apgailėtinu turime laikyti gyvenimą tų žmonių, kurie baisiausiai vargdami įgyja tai, ką valdo dar labiau kamuodamiesi. Sunkiai pasiekia, ko nori, susirūpinę turi, ką įgiję, visai neskaičiuoja niekuomet nebesugrįšiančio laiko: nauji rūpesčiai keičia senuosius, viltis kursto viltį, garbės troškimas garbės troškimą. Ne vargų galo siekiama, o tik keičiama jų medžiaga. Ar mus iškankino aukštos mūsų pareigos? Daugiau laiko atima svetimos. Pabaigėme kandidato vargus? Pradėjome rinkimų veikėjo. Nu-

[29] V a. pr. Kr. pradžioje ruošdamasis pulti Graikiją persų karalius Kserksas surinko milžinišką kariuomenę. Jos apžiūrą ir turi galvoje Seneka.

simetėme kaltintojo naštą? Imamės teisėjauti. Jis jau nebe teisėjas? Betgi jis – tardytojas. Nuseno tvarkydamas kito turtą? Dabar plėšosi dėl savo. Marijus nusiavė kareivio batus? Jį tampo konsulo pareigos[30]. Kvintijus skuba pabaigti diktatoriaus darbus? Jis vėl bus pašauktas nuo arklo[31]. Žygiuos prieš pūnus dar nesubrendęs tokiam žygiui Scipionas, Hanibalo nugalėtojas, Antiocho nugalėtojas, pats šlovingai ėjęs konsulo pareigas ir parūpinęs jas broliui, galėjęs lygintis su Jupiteriu, jei pats tam nebūtų trukdęs. Šį valstybės išgelbėtoją tampys piliečių maištai, jaunystėje atmetęs dievams prilygstančios pagarbos ženklus senatvėje džiaugsis išdidaus ištrėmimo šlove[32]. Ir laimėje, ir varge netruks nerimasties, gyvenimą sumals rūpesčių girnos, veiklos atsisakymas visados bus tik geidžiamas, o ne įvykdomas.

[30] Gajus Marijus (156–86 m. pr. Kr.) buvo kilęs iš neturtingos ir nekilmingos giminės. Populiarus tapo dėl pergalių prieš kimbrus ir teutonus ir dėl to 105 m. pr. Kr. buvo išrinktas konsulu.

[31] Lucijus Kvintijus Cincinatas 458 m. pr. Kr. iškilus pavojui valstybei buvo išrinktas diktatoriumi. Tautos pasiuntiniai, atvykę pranešti apie senato nutarimą, rado jį ariant lauką. Per keletą dienų nugalėjęs priešus Cincinatas vėl grįžo prie arklo.

[32] Publijus Kornelijus Scipionas Afrikietis Vyresnysis (235–183 m. pr. Kr.) būdamas visiškai jaunutis išgelbėjo tėvo gyvybę mūšyje prie Ticino. Narsiai kovėsi prie Kanų ir žuvus tėvui su dėde turėdamas tik dvidešimt ketverius metus buvo išrinktas vyriausiuoju kariuomenės vadu žygyje į Ispaniją. Čia jis sėkmingai kariavo su pūnais, paskui persikėlęs į Afriką savo kariniais veiksmais privertė kartaginiečius atšaukti iš Italijos Hanibalą. 202 m. pr. Kr. jis sumušė Hanibalo kariuomenę prie Zamos. 190 m. pr. Kr. su broliu sėkmingai kovojo su Sirijos karaliumi Antiochu, bet priešininkų buvo apkaltinti, kad paliko per daug nepriklausomybės užkariautiems kraštams. Įsižeidęs Scipionas apsigyveno savo dvare ir į valstybės reikalus nebesikišo.

Brangiausias Paulinai, išsiskirk iš minios ir ne pagal amžių šitiek blaškytas pagaliau patrauk į ramesnį uostą. Pagalvok, kiek bangų esi atrėmęs, kiek asmeninių audrų atlaikęs, kiek visuomeninių į save nukreipęs; vargai ir neramumai pakankamai atskleidė tavo dorybę, pabandyk, ką ji galėtų nuveikti atsisakiusi veiklos. Didesnė ir geresnė amžiaus dalis atiduota valstybei, nors trupinėlį savojo laiko pasiimk ir sau. Kviečiu ne į išglebusią ir nerangią ramybę, ne miege ir minios vertinamuose malonumuose skandinti guvios prigimties duotybes. Tai ne poilsis. Rasi didesnių už visus ligi šiol uoliai vykdytus darbus; juos galėsi atlikti atsisakęs pareigų ir rūpesčių. Viso pasaulio sąskaitas tu tvarkai abejingai kaip svetimas, stropiai – kaip savas, sąžiningai – kaip valstybės. Meilę pelnai pareigomis, kurias einant sunku išvengti neapykantos, tačiau tikėk manimi, verčiau žinoti savo gyvenimo, o ne valstybės grūdų sąskaitą. Šauk didžiausius žygius atlikti gebantį sielos gyvastingumą atgal nuo garbingos, bet netinkamos laimingam gyvenimui tarnybos ir galvok, kad ne tam nuo jaunystės atsisakei visų laisvųjų mokslų, kad tau būtų patikėta daug tūkstančių svarų javų; esi žadėjęs šį tą didesnio ir aukštesnio. Netrūks itin saikingų ir darbščių žmonių; naštai nešti labiau tinka lėtaeigiai jaučiai, negu taurūs žirgai; kas kuomet nebandė prislėgti jų kilnaus agnumo nešulio svoriu?!

Be to, pagalvok, kaip baisiai neramu užsikrovus šitokią

milžinišką sunkenybę: tau tenka rūpintis žmogaus pilvu; išalkusieji nepakenčia įrodymų, nesušvelnėja nuo teisingumo, nepalenkiami prašymais. Tik kelios dienos prieš žūtį (jei esama kokios požemio pasaulio nuojautos) Gajus Cezaris baisiai niršo žinodamas Romos gyventojams likus maisto septynioms ar aštuonioms dienoms. Kol jis iš laivų statė tiltus ir žaidė su imperijos jėgomis, atėjo tik apgultuosius ištinkanti paskutinė nelaimė – maisto stygius. Pragaištį, badą ir badą lydinčią suirutę atnešė noras mėgdžioti pamišusį svetimšalį, taip prakeiktai išdidų karalių[33]. Kaip tuomet jautėsi tie, kuriems buvo pavesta rūpintis duona, žinodami, kad ant jų užgrius akmenys, kardas, ugnis, Gajus? Nepaprastai apsimetinėdami jie slėpė nuo visuomenės dar neiškilusią į paviršių nelaimę ir, žinoma, toks elgesys buvo protingas: kai ką reikia gydyti ligoniui nežinant, kad jis serga; juk daugybė žmonių mirė sužinoję apie savo nelaimę.

Pasitrauk prie ramesnių, saugesnių, didesnių dalykų. Nejau manai, jog bus tas pats, ar rūpinsiesi, kad į klėtis supilti grū-

[33] Kaligula buvo pastatęs pasivaikščioti skirtą 3 600 žingsnių pontoninį tiltą tarp Bajų ir Puteolų. Tam jis paėmė visus laivus ir grūdų tiekimas Romai nutrūko. Panašų tiltą per Helespontą V a. pr. Kr. pradžioje buvo pastatęs persų karalius Kserksas. Pirmąjį Kserkso pastatytą tiltą audra išardė. Už tai jis įsakė išplakti rykštėmis bangas ir įmesti į jūrą grandines, tuo parodydamas, kad ji yra jo vergė. Senovės žmonių nuomone, toks poelgis liudijo besaikį karaliaus išdidumą.

dai būtų nenukentėję dėl vežėjų klastos ir nerūpestingumo, kad nesudrėktų ar nesukaistų, kad atitiktų saikus ir svorį, ar pereisi prie to, kas šventa ir iškilnu: kas yra Dievo medžiaga, kas – malonumas, kas – sąlyga, kas – forma, kas laukia tavo sielos, kur gamta padeda mus išėjusius iš kūno, kas sunkiausius šio pasaulio sandus išlaiko viduryje, o lengvus pakabina viršuje, nuneša prie aukštutinės ugnies, išjudina suktis žvaigždynus, ir kitų nepaprastai stebinančių dalykų? Palikęs žemę tu juk nori tai regėti. Dabar, kol kraujas dar neatvėsęs, gyviems reikia eiti į geresnį tikslą. Šis gyvenimo būdas žada tau daug taurių užsiėmimų, tobulybės meilę ir naudojimąsi ja, geismų užmiršimą, mokėjimą gyventi ir mirti, gilią ramybę.

Visų užsiėmusiųjų būklė apgailėtina, tačiau labiausiai pasigailėjimo verta tų, kurie vargsta ne dėl savo rūpesčių. Jie sapnuoja svetimus sapnus, vaikšto svetimais žingsniais, jiems įsakomi labiausiai laisvę mėgstantys daiktai: ką mylėti ir ko neapkęsti. Norėdami žinoti, koks trumpas jų gyvenimas, tegu pagalvoja kelinta jo dalis jiems tepriklauso.

Pamatęs dažnai užsivelkantį pretekstą vyrą, išgirdęs forume kartojant jo vardą, nepavydėk: tai gyvenimo nuostoliai. Tam, kad vieni metai būtų pavadinti jų vardais[34], tie

[34] Romoje metai buvo žymimi konsulų vardais. Pvz., Marko Tulijaus Cicerono ir Gajaus Antonijaus metai.

žmonės sudildys visus savo metus. Kai kurių dienos baigėsi vos pradėjus grumtis dėl siekiamų garbės troškimo aukštumų, kai kuriems, per tūkstančius negarbių užropojusiems į mėgavimosi garbe būseną, staiga išnyra apgailėtina mintis, kad jie vargo dėl užrašo ant kapo, kai kurie karšinčiai seniai lyg jaunuoliai rikiuodami vis naujas viltis, užsimoję didžiulius nelabus darbus pasijunta visiškai nusibaigę. Šlykštus tas senyvas žmogus, kuris pristinga kvapo teisme gindamas nepažįstamus ginčininkus ir siekdamas neišmanėlių klausytojų plojimų. Bjaurus tas, kuris gyvenimo nuvargintas greičiau negu darbo parkrito eidamas pareigas, bjaurus tas, iš kurio mirštančio ant būsimo pelno sąskaitų kvatojosi ilgai nepaskirtas paveldėtojas. Negaliu nepateikti atėjusio į galvą pavyzdžio. Sekstas Turanijus buvo itin stropus seniokas. Turėdamas per devyniasdešimt Gajaus Cezario atleistas iš vietininko pareigų liepė jį paguldyti lyg negyvą ir šeimynai raudoti apstojus guolį. Visi namai apverkė seno šeimininko poilsį ir nesiliovė liūdėję tol, kol jam buvo sugrąžintas buvęs vargas. Ar taip malonu mirti užsiėmusiam?

Daugelio nuostata vienoda: noras vargti išlieka ilgiau už pajėgumą. Jie kovoja su kūno silpnumu, senatvę sunkia laiko todėl, kad atima galimybę eiti pareigas. Pagal įstatymus nuo penkiasdešimties metų nebeimama į karo tarnybą, nuo šešiasdešimties nebešaukiama į senatą – žmonėms lengviau išprašyti poilsį iš įstatymo negu iš savęs. Kol jie apiplėšiami ir plėšia, kol drasko vienas kito ramybę, kol vieni kitus daro nelaimingus, gyvenimas bėga be vaisiaus, be malonumo, be sielos pažangos. Visi neregi mirties, visi tem-

pia tolyn vilčių siūlus, kai kas tvarko net anapusinio gyvenimo reikalus: milžiniškas kapavietes, visuomenei skirtus statinius, gladiatorių varžybas prie laužo ir didžiules gedulingas eisenas. Kadangi jie beveik negyveno, jų laidotuvėms, dievaži, reikėtų tik deglų ir vaško žvakių[35].

[35] Vaikų laidotuvių atributai.

APIE APVAIZDĄ

Lucilijau[1], tu manęs klausi: jei pasaulį valdo Apvaizda, kodėl geriesiems vyrams[2] atsitinka daug nelaimių? Tai patogiau būtų išdėstyti platesniame darbe, įrodinėjant, kad Apvaizda vadovauja visatai ir Dievas glūdi mumyse, bet kadangi tu nori išplėšti visumos dalelę ir išspręsti vieną prieštaravimą, palikęs neliestą visą ginčą, atliksiu tą nesunkų darbą, vesiu dievų bylą.

Neverta dabar įrodinėti, kad tokia didinga kūrinija negali būti be sargo ar kad žvaigždynų suartėjimai ir išsiskyrimai nėra atsitiktiniai protrūkiai, kad dažnai susimaišo ir beregint susibado tai, ką gena atsitiktinumas, kad tas nekliudomas skriejimas, nešąs šitiek sausumos ir jūros daiktų, šitiek skaisčių, šitiek tvarkingai spindinčių šviesulių, gali vykti tik vadovaujant amžinajam dėsniui; kad ši tvarka nebūdinga klajoklei materijai, kad neatsitiktinai susijungė visa, kas priklauso nuo tokio sutvarkymo: nepaprastai sunki žemės masė tūno nejudėdama ir stebi aplink ją skubančio dangaus bėgimą, duburiuose pasklidusios jūros drėkina žemynus ir nedidėja, įtekėjus upėms, milžiniški dalykai gimsta iš mažutėlaičių sėk-

[1] Lucilijus – I a. pr. Kr. Sicilijos vietininkas, Senekos draugas. Jam skirtas ir didelis Senekos laiškų rinkinys. Iš kitų šaltinių nežinomas.

[2] Gerasis vyras – (lot. *vir bonus*) visais atžvilgiais padorus, atliekąs privalomas pareigas, pavyzdingas žmogus. Stoikų požiūriu, išminčius, nes, jų nuomone, tik išminčius gali būti tobulas žmogus.

lelių. Net tai, kas atrodo sumiša ir netvirta (turiu galvoje liūtis, debesis, sviestų žaibų pliūpsnius ir sprogus kalnų viršūnėms išsiveržusias ugnis, svyruojančio žemės paviršiaus drebėjimus ir kitokius nerimastingosios pasaulio dalies sukeliamus reiškinius), nevyksta gaivališkai, nors ir atrodo nelaukta; turi priežastis, kaip ir svetimuose kraštuose matyti stebuklai: karštas vanduo tarp bangų ar plačioje jūroje iššokantys naujų salų plotai. Žmogus, stebintis, kaip atslūgdama jūra nuplauna krantus ir netrukus vėl užneša, pamanys, kad aklai besirisdamos bangos tai sutankėja ir susitraukia, tai sprogsta ir sparčiai bėgdamos vėl siekia užimti savąją vietą, o iš tiesų jos auga dalimis ir pagal valandas bei dienas tampa platesnės ar mažesnės, destis, kaip jas kilsuoti ragina šviesulys, pagal kurio valią tvinsta Okeanas. Tai paliksime kitam kartui, tuo labiau kad tu dėl Apvaizdos ne abejoji, bet tik klausi. Sutaikinsiu tave su dievais kaip taurų su tauriaisiais. Daiktų prigimtis neleidžia, kad gėris kenktų geriems. Gerųjų vyrų ir dievų draugystė klesti suartinant dorybei. Pasakiau „draugystė"? Tai glaudumas ir panašumas, nes kartais gerasis žmogus nuo Dievo tik laiku tesiskiria, jis jo mokinys, varžovas ir tikrasis vaikas, kurį tas didingasis gimdytojas, veiklus dorybių sargas, kaip ir visi griežti tėvai, auklėja griežčiau. Taigi kai pamatysi puikius dievų mylimus vyrus vargstant, prakaituojant, į statumas kopiant, o bloguosius tik išdykaujant ir malonumuose skęstant, prisimink, kad mums džiaugsmo teikia sūnų saikingumas, o vergiūkščių – palaidumas; pirmiesiems tenka kietoka drausmė, antrųjų laisvumą ugdome. Tegul tau tas pats būna aišku apie Dievą: gerojo vyro jis nelepina, bando, grūdina, sau jį ruošia.

Kodėl geruosius vyrus ištinka daug negandų? Gerajam vyrui negali atsitikti nieko bloga: priešybės nesantykiauja. Kaip šitiek upių, tiek iš aukštybių užgriūvančių liūčių, tokia gydomųjų šaltinių galia nepakeičia jūros skonio, net neatskiedžia, taip negandų puolimas nepakeičia narsaus vyro sielos, ji lieka tokia pat, kad ir kas atsitiktų, viską nudažo savo spalva, mat ji yra galingesnė už visus išorinius dalykus. Ne taip pasakiau: siela ne bando juos pajusti, o nugali ir iš viso rami, maloni pakyla prieš besiveržiančius. Visas negandas laiko pratybomis. Koks gi garbingų nuostatų vyras netrokšta teisingo vargo ir nepasiryžęs vykdyti pavojingų pareigų?! Kokiam veiklūnui poilsis nėra bausmė?! Besirūpinančius jėgomis atletus matome grumiantis su kiekvienu stipriausiuoju ir reikalaujant, kad mankštintojai eitų prieš juos iš visų jėgų, jie leidžiasi daužomi ir mėtomi, o jei neranda vieno sau lygaus, iš karto puolami daugelio. Gerosios savybės be priešininko vysta; jų dydis ir jėga atsiskleidžia tada, kai kantrybė parodo, ką jos gali. Žinok, tą patį reikia daryti geriesiems vyrams, kad neišsigąstų grublų ir sunkumų, nesiskųstų likimu, kad visa, kas atsitinka, priskirtų gėriui.

Svarbu, ne ką, o kaip pakeli. Ar nematai, kaip nevienoda tėvų ir motinų globa? Pirmieji liepia, kad vaikai būtų skatinami laiku lavintis, nepakenčia jų dykinėjimo net per šventes, verčia prakaituoti, o kartais ir ašaroti. O motinos nori

glausti glėbyje, laikyti paunksnėje, kad jie niekuomet neliūdėtų, niekuomet neverktų, niekuomet nevargtų. Dievas gerųjų atžvilgiu yra tėviško nusistatymo, juos stipriai myli ir sako: „Tegul darbai, skausmai ir nuostoliai juos kamuos, kad įgytų tikrąją tvirtybę." Nejudėdami, netekę ne tik vargo, bet ir galimybės krutėti ar net įprasto svorio, peniukšliai silpsta. Nepažeidžiama laimė nepakelia jokio smūgio, o to, kuris be perstojo kirtosi su nesėkmėmis, oda nuo skriaudų surambėjo, toks nenusileido jokiai nesėkmei, toks ir parkritęs kaunasi keliaklupsčias. Tu stebiesi, kad nepaprastai mylįs geruosius Dievas, norėdamas, kad jie būtų puikiausi ir žymiausi, skiria jiems dalią, su kuria grumdamiesi jie galėtų mankštintis? O aš išties nesistebiu, jei dievai kada nors panori pasižiūrėti į didžius vyrus, kaktomuša einančius prieš kokią nors nelabystę. Mums juk kartais smagu, kai tvirtabūdis jaunikaitis pataiko iš laidynės į beužgriūvantį žvėrį, kai neišsigąsta liūto puolimo, ir tas reginys tuo malonesnis, kuo garbingesnio žmogaus tai darbas. Tokie dalykai negali atkreipti dievų akių, tai vaikiškos žmonių lengvabūdiškumo pramogos.

Štai vertas užsiėmusio savo darbu Dievo žvilgsnio reginys, štai kas verta Dievo: narsus vyras, susidūręs su nelabu likimu, net jei pats jį prisišaukė. Sakau, nematau, ką žemėje gražesnio galėtų turėti Jupiteris, jei norėtų į ten atkreipti dėmesį, už Katoną, jau ne kartą palūžus šalininkams, vis tiek tiesiai stovintį tarp valstybės griuvėsių. Jis taria: „Lai viskas pereis vieno valdžion, lai legionai saugos sausumą, laivynas – jūras, Cezario kariai apguls vartus, Katonas turi kur išeiti. Viena ranka jis atvers platų kelią laisvei. Ši net pilietiniame kare švari ir nekalta geležis atliks gerą ir kilnų darbą: laisvę, kurios

negalėjo suteikti tėvynei, atiduos Katonui. Siela, stverkis seniai apmąstyto darbo, išsiveržk iš žmonių reikalų! Jau susitiko Petrėjus su Juba[3] ir guli vienas kito rankos nužudyti. Narsi ir nepaprasta yra mirties sutartis, bet ji netinka mano didybei. Katonui taip pat šlykštu prašyti ką nors kitą mirties, kaip ir gyvybės." Man aišku, kad dievai nepaprastai smagūs žiūrėjo, kaip tas vyras, ryžtingas keršytojas už save, gelbsti kitus, tvarko išvykstančiųjų atsitraukimą, kaip net paskutinę naktį skaito, kaip įsmeigia kardą į taurią krūtinę, kaip išplėšia širdį, ranka išleisdamas tą labai šventą sielą, nevertą tepti geležimi. Manau, jog toji žaizda buvo netaikli ir neveiksminga štai dėl ko: nemirtingieji dievai negalėjo atsižiūrėti į Katoną, todėl sulaikė ir dar kartą pašaukė narsą, idant ji atsiskleistų sunkesniu atveju. Jis vėl dar didžiadvasiškiau ėmėsi mirties, negu buvo pradėjęs. Kodėl gi jie negalėjo mielai žiūrėti į savo augintinį, išeinantį taip garbingai ir įsidėmėtinai?! Mirtis pašventina tuos, kurių pasitraukimą šlovina net jų bijantys.

Toliau kalbėdamas parodysiu, kad nelaimės tik atrodo tokios esą, o dabar sakau, jog tai, ką tu vadini grublais, negandomis ir bjaurastimi, pirma, yra naudinga tiems, kuriems

[3] Markas Petrėjus – Gnėjaus Pompėjaus karininkas. Juba – prie pompėjininkų prisidėjęs Numidijos (Afrika) karalius. Cezariui 46 m. pr. Kr. sumušus Pompėjaus armijos likučius, jie susitarė vienas kitą nužudyti dvikovoje.

tenka, antra, naudinga visiems žmonėms, nes jais dievai labiau rūpinasi negu pavieniais asmenimis, trečia, tai atsitinka to norintiems, ir jie verti nelaimės, net jei ir nenorėtų. Pridursiu, kad taip yra lemta, ir gerųjų atžvilgiu veikia tas pats dėsnis, pagal kurį jie yra gerieji. Patarsiu tau niekada negailėti gerojo vyro, mat jis gali būti vadinamas apgailėtinu, bet negali toks būti.

Sunkiausia iš visų išvardytųjų paaiškinti pirmąjį dalyką: tai, dėl ko šiurpstame ir drebame, yra naudinga tiems, kuriems tenka. „Tu sakai naudinga esant būti išvarytam į tremtį, nuskurdintam, palaidoti vaikus, žmoną, būti apjuodintam, sužalotam?" Jei stebiesi tai esant kam nors naudinga, stebėsiesi išgirdęs, kad kai kuriais žmonėmis dievai rūpinasi pasitelkę kardą ir ugnį, badą ir troškulį. Bet jei vienas sau pagalvosi, kad kai kam gydant skutami kaulai, ištraukiamos ir išplėšiamos gyslos, nupjaunamos pavojingai gadinusios visą kūną rankos ar kojos, sutiksi su įrodymu, kad nemalonumai naudingi tiems, kuriems tenka, taip pat, dievaži, kaip kai kurie giriami ir siekiami dalykai yra žalingi jais besidžiaugiantiems; pavyzdžiui, apsirijimas, girtuokliavimas ir panašūs dalykai žudo prisidengę malonumo šydu.

Tarp daugybės didingų mūsų Demetrijo pasakymų yra ir toks, mano neseniai išgirstas, jis dar tebeaidi ir tebeskamba ausyse: „Nėra nelaimingesnio žmogaus už tą, kuriam niekada neatsitinka jokių negandų." Mat jam neleista savęs išbandyti. Ar pagal jo norą jam viskas plūsta, ar prieš norą, tačiau dievai apie jį mano nekaip: jis pasirodė nevertas nugalėti likimą, kuris vengia ištižėlių tarytum sakydamas: „Kam man toks priešininkas? Jis tuojau sudės gin-

klus, nereikės prieš jį visos mano galybės, menkas grasinimėlis jį nublokš, jis neįstengs atlaikyti mano žvilgsnio. Reikia dairytis kito, su kuriuo galėčiau susidurti, gėda kirstis su pralaimėti pasiruošusiu žmogumi." Gladiatorius laiko nešlove poruotis su silpnesniu ir žino, jog pergalė be pavojų yra pergalė be šlovės. Tą patį daro likimas: ieškodamas sau prilygstančių stipruolių, pro kai ką niekinamai praeina. Puola priešgynas ir nenuolaidas, prieš juos gali įtempti jėgas: ugnį panaudoja prieš Mucijų[4], skurdą prieš Fabricijų[5], tremtį prieš Rutilijų, kankinimus prieš Regulą, nuodus prieš Sokratą, mirtį prieš Katoną. Didžius pavyzdžius pateikia tik blogas likimas.

Ar nelaimingas Mucijus, kad dešine prigesino priešų ugnį ir pats save nubaudė dėl apsirikimo? Kad nudeginta ranka prispyrė atsitraukti karalių, kurio neįstengė priversti ginkluota? Kaip čia išeina? Ar jis būtų buvęs laimingesnis, ta ranka glamonėdamas meilužės krūtinę?

Ar nelaimingas Fabricijus, kad turėdamas nuo valstybės reikalų atliekamo laiko rausė savo sklypą? Kad kariavo ir su Piru, ir su turtais? Kad tas buvęs triumfatorius pasenęs

[4] Romėnų karys Gajus Mucijus prasiskverbė į V a. pr. Kr. Romą puolusio etruskų karaliaus Porsenos stovyklą, pasiryžęs užmušti karalių. Jis nepažino Porsenos ir nužudė jo raštininką. Tada atsistojo prie židinio ir laikydamas dešinę ranką virš ugnies leido jai sudegti, tarytum bausdamas už apsirikimą. Karalius suprato, kad tokių ištvermingų vyrų miesto nepaims, paleido Mucijų ir pasitraukė nuo Romos. Po to įvykio Mucijus gavo pravardę Scevola (lot. kairiarankis). Romėnai šlovino jį kaip nacionalinį didvyrį.

[5] Gajus Fabricijus – III a. pr. Kr. romėnų valstybės veikėjas ir karvedys. Garsėjo teisingumu, nepaperkamu ir skurdžiu gyvenimo būdu.

prie židinio valgė lauke išsirautas šaknis ir žoles? Kaipgi čia išeina? Ar jis būtų buvęs laimingesnis, kimšdamas į pilvą tolimų pakrančių žuvis ir svetimų kraštų paukščius, Viršutinės ir Žemutinės jūrų[6] moliuskais bakštindamas neveiklų, viską išvemiantį skrandį, milžiniškomis vaisių krūvomis apdėliodamas dailiausius laukinius žvėris, pagautus paaukojant daugelio medžiotojų gyvybes?

Ar nelaimingas Rutilijus, kad jį pasmerkusius amžinai teis visų laikų teismas? Kad jis sutiko, jog geriau tegu tėvynė bus be jo, negu kad jis nebus ištremtas?! Kad vienintelis pasipriešino diktatoriui Sulai ir šaukiamas atgal negrįžo, o dar toliau pasitraukė? „Tepažiūri, – tarė jis, – tie, kuriuos Romoje sučiupo tavo laimė[7]. Teišvysta forume kraujo valkas ir iš Servilijaus ežero[8] (jis buvo Sulos proskripcijų lavoninė) kyšančias senatorių galvas, ir po miestą pasklidusias skerdikų gaujas, ir tūkstančius Romos piliečių vienoje vietoje nugalabytų, pamiršus duotąjį žodį, o tiksliau – dėl duotojo žodžio. Teišvysta tai tie, kurie negali gyventi tremtyje."

Tai kaip čia išeina? Ar laimingas Lucijus Sula, kad jam leidžiantis į forumą kardu skinamas kelias, kad rodomos buvusių konsulų galvos, kad žudynių vertę jis skaičiuoja pasitelkęs kvestorių ir valstybės finansų sąrašus? O juk visa tai išdarinėjo tas, kuris įvedė Kornelijaus įstatymą[9].

[6] Viršutinė jūra – Adrijos jūra; Žemutinė jūra – Tirėnų jūra.

[7] Užuomina į Sulos sau pasiskirtą prievardį Laimingasis (lot. *Felix*).

[8] Servilijaus ežeras – didelė vandens saugykla, Servilijaus įrengta prie forumo.

[9] 81 m. pr. Kr. Lucijaus Kornelijaus Sulos iniciatyva įvestas ir jo vardu pavadintas įstatymas numatė mirties bausmę už nužudymus ir bandymus nužudyti Romos pilietį.

Pereikime prie Regulo. Ar likimas jam pakenkė, padarydamas jį priesaikos ir kantrybės pavyzdžiu? Vinys sminga į jo odą, kad ir kaip kreiptų nukamuotą kūną, visur užgauna žaizdą, akys negali užsimerkti... Kuo daugiau kankynių, tuo daugiau šlovės. Nori žinoti, kodėl ne gėda šitaip vertinti jo narsumą? Atgaivink jį ir nusiųsk į senatą, jis kalbės tą patį!

Ar tu manai laimingesnį esant Mecenatą[10], kuris susikrimtęs dėl meilių ir apverkdamas kasdienines skyrybas su irzlia žmona griebiasi iš tolo švelniai skambančių muzikos palydimų dainų, kad užsnūstų? Nors migdosi vynu, raminasi vandens čiurlenimu ir tūkstančiais malonumų bando apgauti susikrimtusią sąmonę, tačiau jis labiau būdraus pūkų pataluose, negu anas ant kryžiaus. Bet anam paguoda, kad negandą kenčia dėl garbingo dalyko, nuo kantrybės aukštumų jis žvelgia į savo būklę. O šį, vystantį dėl malonumų ir dėl per didelės laimės, labiau už kankynes vargina kankynių priežastis. Ydos dar taip neužkariavo žmonių giminės, kad kiltų abejonių, ar visi norėtų, jei lemtis leistų pasirinkti, gimti regulais, o ne mecenatais. O jei atsirastų žmogus, išdrįsęs pasakyti labiau trokštąs gimti Mecenatu negu Regulu, tai toks, nors ir neprasitaria, labiau norėtų gimti Terencija[11]. Ar, tavo nuomone, Sokratas pasielgė blogai, kad visuomenės sumaišytą gėralą nurijo kaip nemirtingumo vaistą, iki pat mirties samprotaudamas apie mirtį?!

[10] Gajus Cilnijus Mecenatas (I a. pr. Kr.) – jokių valstybės pareigų nėjęs raitelių luomo žmogus, Augusto draugas ir patarėjas, menininkų globėjas. Rašė eilėraščius, iš kurių liko tik fragmentai. Seneka ne sykį peikia Mecenato lepumą.

[11] Terencija – Mecenato žmona.

Ar jam bloga, kad stingo kraujas, pamažu šliaužiant šalčiui nustojo pulsuoti gyslos? Jam pavydėti reikia labiau, negu tiems, kuriems padedamos brangakmenių taurės, kuriems viską iškęsti įpratęs išpjauto ar abejotino vyriškumo berniokėlis aukso inde tirpdo sniegą. Šie susisukę vėmalais matuos išgertą kiekį ir ragaus savo tulžį, o anas smagus noriai gurkštelės nuodų. Apie Katoną pasakyta pakankamai, visuotinė nuomonė pripažins, kad jam teko didžiausia laimė, jį daiktų prigimtis pasirinko sumušti baimei. „Galingųjų nemeilė yra sunki; tegu bus iš karto supriešintas su Pompėjumi, Cezariu, Krasu. Sunku yra būti aplenktam garbe blogesniųjų? Tegul Vatinijus[12] bus labiau vertinamas už jį. Sunku dalyvauti pilietiniuose karuose? Tegu visame pasaulyje nesėkmingai ir atkakliai jis kovos už kilnų reikalą. Sunku pakelti prieš save ranką? Tegu jis tai padaro. Ką tuo pasieksiu? Visi žinos, kad ne blogybės yra tie dalykai, kurių esant vertą aš laikau Katoną."

Kaip iš pypkės viskas eina tik paprastiems, menkos prigimties žmogeliams, didžiavyrio klotis – paniekinti mirtingųjų nelaimes ir baubus. Troškimas visada būti laimingam, noras pereiti per gyvenimą su neapkandžiota siela

[12] Publijus Vatinijus – I a. pr. Kr. karvedys, valstybės veikėjas, Cezario šalininkas, Katono ir Cicerono priešininkas.

yra antrosios daiktų prigimties pusės neišmanymas. Tu – didžiavyris. Bet iš kur aš apie tai sužinosiu, jei likimas tau neduoda galimybės parodyti narsą? Tu dalyvavai olimpiadoje, bet nebuvo varžovų. Turi vainiką[13], neturi pergalės. Sveikinu tave ne kaip stiprų vyrą, bet kaip gavusį konsulatą ar pretūrą – bus daugiau garbės. Tą patį galiu pasakyti ir gerajam vyrui, jei atsitiktinumas jam nedavė sunkesnės progos parodyti dvasios jėgą: „Mano nuomone, tu vargšas, todėl kad niekuomet nebuvai vargšas. Tu ėjai per gyvenimą be priešininko, niekas nesužinos, ką gali, net tu pats." Reikia išbandymų, norint pažinti save. Kiekvienas suvokia savo galias tik išmėginęs. Todėl kai kurie savanoriškai stoja prieš delsiančias nelaimes ir šešėlyje tūnančią narsą, kviesdami, kad ji suspindėtų šviesoje.

Sakau: didžiavyriai džiaugiasi sankirta taip pat, kaip drąsūs kariai karu. Tiberijaus Cezario laikais gladiatorių Triumfą[14] girdėjau besiskundžiant, kad reta varžybų: „Kaip eina niekais geriausias laikas!" Narsumas trokšta pavojaus ir galvoja, kur pasukti, o ne ką kentės, kadangi kančios bus šlovės dalelė. Kariai didžiuojasi žaizdomis, smagūs dėl puikios progos rodo bėgantį kraują; nors tą patį nuveikė grįžtantys iš mūšio sveiki, visi labiau žiūri į pareinantį sužeistąjį.

Sakau: pats Dievas, pateikdamas sąlygas ką nors nuveikti didžiadvasiškai ir narsiai, globoja tuos, kuriuos no-

[13] Olimpiadų nugalėtojai būdavo apdovanojami alyvmedžio šakelių vainikais.

[14] Dauguma gladiatorių buvo belaisviai ir vergai. Kaip ir kiti vergai, jie būdavo vadinami pravardėmis. Triumfas yra tokia pravardė.

ri padaryti kuo garbingiausius. Tam reikia tam tikro aplinkybių sunkumo: vairininką pažinsi audroje, o karį – mūšio rikiuotėje. Iš kur galėčiau žinoti, kiek tavyje drąsos priešintis skurdui, jei skęsti turtuose? Iš kur galėčiau žinoti, kiek turi atkaklumo priešintis šmeižtui, nešlovei ir visuotinei neapykantai, jei sensti tarp liaupsių, jei tave lydi nepalaužiamas ir dėl kažkokio visų mąstysenos polinkio palankus susižavėjimas? Iš kur sužinoti, ar ramiai pakelsi vaikų netektį, jei tu dar regi savo palikuonis? Girdėjau tave guodžiant kitus, norėčiau pažiūrėti, ar save paguostumei, ar uždraustum sau sielvartauti. Maldauju neišsigąsti to, ką nemirtingieji dievai siunčia sieloms kaip akstinus. Nelaimė yra proga narsumui. Pamatuotai kas nors pavadins vargšais tuos, kurie sustingę pernelyg didelėje laimėje, kuriuos tarytum tykioje jūroje laiko apsupusi nejudri rimtis; kad ir kas jiems nutiktų, bus nauja. Žiaurumai labiau prislegia nepatyrėlius, jungas sunkesnis jaunam kaklui. Naujokas bąla tik įtardamas esąs sužeistas, veteranas drąsiai žvelgia į savo kraują, nes žino taip nugalintis save. Taigi Dievas grūdina, tikrina, mankština bandomus ir mylimus, o tuos, kuriuos atrodo globojąs ir gailįs, lepius saugo būsimoms nelaimėms. Klystate ką nors laikydami išimtimi, ir pas laimingąjį ateis sava skirtis. Visiems iš pažiūros paleistiesiems tik atidėta. Kodėl Dievas geriesiems įtaiso ligą, sielvartą, kitas negandas? Todėl kad ir kare pavojingos užduotys tenka drąsiausiems: vadas rinktinius siunčia naktį paspendus spąstus užpulti priešą, išžvalgyti kelią, nušluoti apsauginį būrį. Nė vienas iš ten einančių nesako: „Vadas man blogai padarė", bet „Jis pui-

kiai nusprendė." Tą patį tesako bailiai ir ištižėliai, kai jiems liepiama ištverti ašarų pakriūtę: „Dievui pasirodėme verti išmėginti, kiek gali ištverti žmogaus prigimtis."

Venkite pramogų, venkite bejausmės laimės, visiškai nusilpninančios sielas, nuolatos snaudžiančias tartum apgirtusias, jei neįsimaišo koks nors žmogaus dalios šauklys. Tą, kurį langai vis užstojo nuo oro gūsio, kurio kojos rėpso tučtuojau pakeičiamuose pašilduose, kurio valgomąjį kaitina iš po grindų ir sienomis plūstanti šiluma, parblokš net lengvas nepavojingas vėjelis. Nors kenkia visa, kas nesaikinga, pavojingiausias yra laimės perviršis, jis jaudina smegenis, tuščioje sąmonėje kelia vaizdinius, daug miglos paskleidžia tarp pramano ir tiesos. Ar ne verčiau, pasitelkus narsumą, išturėti nuolatinę nesėkmę, negu plyšti nuo amžino besaikio gerumo?! Bado mirtis lengvesnė, o anie sprogsta nuo nevirškinimo.

Taigi dievai žiūri į geruosius vyrus taip, kaip mokytojai į mokinius: daugiau vargo reikalauja iš tų, kurie teikia daugiau vilčių. Tu juk nemanai, kad lakedemoniečiai nekenčia savo vaikų, kai viešai plaka, bandydami jų prigimimą[15]. Tėvai patys ragina juos narsiai pakelti virbų smūgius, sučaižytus ir leisgyvius prašo, kad toliau leistųsi žaizdas žaizdoti. Kas čia nuostabaus, jei Dievas kietai bando kilnias sielas? Narsumo įrodymas niekuomet nebūna švelnus. Likimas mus plaka ir čaižo, – ištverkime! Tai ne žiaurumas, tai – kautynės, kuo dažniau jose dalyvausime, tuo stipresni bū-

[15] Spartiečiai plakdavo berniukus prie Artemidės šventyklos aukuro. Tai buvo auka Artemidei kaip augimo, brendimo, vaisingumo deivei.

sime. Tvirčiausia kūno dalis yra ta, kurią judina dažna mankšta. Reikia atsiduoti likimui, kad jis užgrūdintų kovai su juo pačiu; pamažu jis padarys mus sau lygius, nuolatiniai pavojai išmokys niekinti pavojus. Kieti jūrininkų kūnai atremia jūros smūgius, valstiečių delnai pūslėti, kario rankos turi jėgų paleisti ietį, bėgikų eiklios kojos, – kiekvieno tvirčiausia tai, kas išmankštinta. Kančios išmoko sielą niekinti nelaimių teikiamas kančias. Ką jos gali su mumis padaryti, sužinosi įsižiūrėjęs, kaip daug vargas duoda plikoms ir dėl skurdo stipresnėms tautoms. Prisimink gentis, kurioms negalioja romėnų taika (turiu omenyje germanus ir visas klajokles gentis aplink Histrą[16]): juos spaudžia nesibaigianti žiema, apniukęs dangus, menkos dirvos šykščiai maitina, nuo lietaus jie ginasi šiaudų ar lapų pastogėmis, šuoliuoja per užšalusius pelkynus, maistui gaudo žvėris. Ar jie tau atrodo vargšai? Nevarginga tai, ką įpratimas pavertė antruoju prigimimu, būtinybės darbai pamažu tampa malonumu. Jie neturi jokių namų, jokių būstų, išskyrus tuos, kuriuos pastato nuovargis, maistas kuklus, ranka pasiekiamas, orai siaubingai bjaurūs, kūnai nuogi. Tai, ką vadini nelaime, yra daugelio genčių gyvenimas. Ko stebiesi, kad gerieji vyrai talžomi, idant sustiprėtų? Tvirtas ir stiprus yra tik vėjų pagairės medis: lankstomas diržta ir tinkamiau leidžia šaknis; saulėtame slėnyje išauga tik trapūs. Taigi geriesiems vyrams naudinga, kad gali būti neįbauginami, sukinėtis klaikynėse ir ramiai ištverti tai, ką blogybėmis laiko tik blogai jas pakeliantieji.

[16] Žemupyje Dunojus buvo vadinamas Histru.

Pridurk dar tai, kad geriausieji eina tarytum karo tarnybą ir atlieka darbus visų naudai. Dievo, kaip ir išmintingo vyro, uždavinys yra rodyti, jog tai, ko žmonės siekia ar ko bijosi, nėra nei gėris, nei blogis; gėriu virs, jei jis paskirs tik geriesiems vyrams, ir blogiu, jei pasiūlys tik blogiesiems. Aklumas baisus, jei visi turi akis, išskyrus tą, kuriam jos išplėštos – tegu dienos šviesos neregi Apijus ir Metelas. Turtai nėra gėris – teturi jų ir sąvadautojas Elijus, kad žmonės, aukoję pinigus tik šventykloms, matytų juos ir landynėje. Dievas niekaip kitaip negali pajuokti geidžiamų dalykų, kaip tik paskirdamas juos bjaurybėms, nuginęs nuo geriausiųjų.

„Bet juk neteisinga, kai gerasis vyras žalojamas, badomas, supančiojamas, o blogieji vaikšto sveiki, laisvi, išlepę." O kas toliau? Ar nėra neteisinga, kad narsūs vyrai griebiasi ginklų, nakvoja stovyklose, stovi už pylimo su aprištomis žaizdomis tuomet, kai mieste išromytieji ramiai skelbia ištvirkimą? Kas toliau? Ar nėra neteisinga, kad kilmingiausios merginos žadinamos naktį atlikti aukojimų, o pasileidėlės giliai miega? Vargas gainioja geriausius: senatas dažnai ištisą dieną tariasi, o tuo metu koks pašlemėkas ar aikštyne poilsiauja, ar smuklėje lindi, ar dildo laiką kokiame nors būrelyje. Tas pats visoje didelėje valstybėje: gerieji vyrai vargsta, eikvoja jėgas ir ver-

čiami eikvoti. Beje, visa tai jie daro noriai, likimas jų netempia, jie seka paskui jį, žengia šalia. Jei būtų žinoję, būtų atėję anksčiau už jį. Prisimenu, esu girdėjęs tokį didžiadvasišką nepaprastai narsaus vyro Demetrijo posakį: „Nemirtingieji dievai, galiu tik vienu skųstis, kad anksčiau nepranešėte man savo valios, greičiau būčiau atėjęs ten, kur dabar esu pašauktas. Norite pasiimti vaikus? Aš jums juos auginau. Norite kurios nors kūno dalies? Imkite. Dabar siūlau nedidelę jo dalį, greitai paliksiu visą. Norite dvasios? Kodėl turėčiau gaišinti, kad atsiimtumėte tai, ką esate davę? Iš norinčio teikti gausite visa, ko prašote. Kodėl? Todėl, kad aš labiau trokštu dovanoti, negu atiduoti. Kam reikėjo atimti? Galėjote gauti. Bet ir dabar neatimsite, kadangi išplėšiama tik iš geidžiančio pasilaikyti sau." Nesu verčiamas, nesikaunu nenoromis, ne vergauju Dievui, o pritariu, tuo labiau kad žinau, jog viskas rieda pagal tvirtą, amžiams nustatytą dėsnį.

Lemtis mus veda, ir pirmoji gimimo akimirka patvarkė, kiek kam lieka laiko. Priežastis priklauso nuo priežasties, ilga nustatyta aplinkybių eilė tempia privačius ir visuomeninius dalykus; narsiai reikia ištverti, nes tai ne atsitinka, kaip kartais manome, o ateina. Jau kadaise nutarta, dėl ko džiaugsiesi, dėl ko verksi, ir nors atrodo, kad pavienių žmonių gyvenimas skiriasi, esmė viena: mes, pradingsiantieji, gauname tai, kas pradings. Tai ko piktinamės? Ko skundžiamės? Tam esame pagimdyti. Tegul gamta kaip nori naudojasi jai priklausančiais kūnais, mes visuomet linksmi ir narsūs galvokime, kad mūsų niekas nežūva. Kokia gerojo vyro ypatybė? Atsiduoti likimui. Di-

delė paguoda yra būti pagrobtam su visata. Kad ir kas būtų tai, kas liepė mums taip gyventi ir mirti, ta pačia būtinybe susiejo ir dievus. Nesugrąžinama tėkmė traukia dievų ir žmonių reikalus, o visa ko kūrėjas ir vadovas, nors pats surašė lemties nuostatus, bet laikosi jų, visuomet paklūsta tam, ką pats įsakė.

„Tačiau kodėl Dievas taip neteisingai padalijo lemtį, kad geriems vyrams užrašė skurdą, žaizdas, žiaurią mirtį?" Menininkas negali pakeisti medžiagos, ji tinkama. Kai ko nuo kai ko negalima atskirti, nes sukibę ir nedaloma. Tingios, į miegą ar miegą primenantį būdravimą linkusios prigimtys sudarytos iš neveiklių elementų. Kad išeitų vadintinas tikru vyru, reikia stipresnės lemties. Jo kelias nebus lygus, reikės eiti aukštyn ir žemyn, plūduriuoti ir vesti laivą per audrą. Teks traukti prieš likimą, pasitaikys daug akmenynų ir grublų, bet jis pats juos suminkštins ir išlygins. Ugnis išbando auksą, nedalia – narsius vyrus. Žiūrėk, kaip aukštai turi užkopti dorybė, žinosi, kad jai reikia žengti ne per nerūpestingas vietas:

Kelio pradžia stati, kurią po nakties pailsėję
Vos įkabina žirgai; vidurys – padangių aukštybėj,
Ir man pačiam ne sykį baisu į marias ir žemynus
Žvelgti iš ten, ir dreba širdis iš baimės niekingos.
Galas – pakalnėn tiesiog ir valdymo tvirto privalo.
Net Tetija, manęs laukdama į marias nusileidžiant,
Baiminas nuolat pati, kad aš stačia galva nekrisčiau[17].

[17] Ovidijus. *Metamorfozės*. II. 63 – 69.

Tai išgirdęs, anas taurus jaunikaitis[18] tarė: „Toks kelias man patinka. Kopsiu. Verta juo eiti, nors ir nukrisiu." Ryžtinga siela be paliovos gąsdinama:

Nors tu laikytumeis kelio, ir niekas tavęs neklaidintų,
Vis dėlto gausi keliaut pro Jaučio ragus atstatytus,
Taipgi pro Liūto nasrus ir Šaulio kilpinį stangrų[19].

Po šių žodžių anas pasakė: „Kinkyk žadėtąjį vežimą. Mane skatina tavo siekiančios atbaidyti kalbos. Malonu stovėti ten, kur pats Saulius sudreba." Menkystos ir ištižėliai ieško saugių takų, narsa žengia per aukštumas.

„Tačiau kodėl Dievas leidžia, kad geriesiems vyrams atsitiktų kas nors bloga?" Jis tikrai neleidžia. Jis atitolina nuo jų visas blogybes: nusikaltimus, begėdystes, nedoras mintis, godžius sumanymus, aklą geismą, kitam gresiantį šykštumą. Jis juos sergsti ir gina. Argi kas nors reikalauja, kad Dievas dar saugotų ir gerųjų vyrų mantą? Jie palieka šį rūpestį Dievui, nes niekina visa, kas išoriška. Demokritas išmetė turtus, laikydamas juos teisingai protaujančio žmogaus našta. Ko tu stebiesi, jog Dievas leidžia, kad gerajam vyrui atsitiktų tai, ko gerasis vyras nori, kad kada nors atsitiktų? Geri vyrai

[18] Faetontas.
[19] Ovidijus. *Metamorfozės*. II. 79 – 81.

praranda sūnus. Kodėl gi ne? Juk kartais jie juos ir nužudo[20]. Jie ištremiami. Kodėl gi ne? Juk kartais patys visam laikui palieka tėvynę. Jie žudomi. Kodėl gi ne? Juk kartais patys pakelia ranką prieš save. Kodėl jie kenčia sunkumus? Kad kitus pamokytų kęsti. Jie gimę būti pavyzdžiu. Manyk, jog Dievas taip sako: „Ar turite kuo manimi skųstis jūs, kuriems patinka teisingumas? Kitus apkroviau netikromis gėrybėmis, suvedžiodamas jomis tuščias jų sielas tarytum ilgu ir apgaulingu sapnu: išpuošiau auksu, sidabru, dramblio kaulu, o viduje nėra nieko gera. Tie, į kuriuos žvelgi kaip į laimingus (žiūrėk ne į kevalą, o į branduolį), yra vargšai, nusmurgėliai, bjaurybės, iš išorės pasidabinę kaip ir jų namų sienos; ta laimė nėra tvirta ar nuoširdi, tai tik plonas lukštas. Taigi kol jiems leista stovėti ir pagal savo norą rodytis, blizga ir vadovauja; pasitaikius visa sumaišančiam ir atidengiančiam įvykiui paaiškėja, kokią gilią ir tikrą šlykštynę slėpė nenuosavas blizgesys. Jums daviau tikrą, išliksiantį gėrį, kuo žmogus bus veiklesnis, tuo išvys puikesnį ir didesnį. Leidau jums pažeminti baugus, niekinti aistras, iš išorės jūs nežėrite, jūsų gėris nukreiptas į vidų. Taip visata paniekino išorinius dalykus, pasitenkindama savęs pačios reginiu; viduje padėjau visą gėrį. Jūsų laimė yra nestokoti laimės."

„Tačiau kiek užgriūna sielvarto, siaubo, sunkumų!" – „Kadangi negalėjau jūsų nuo jų atitolinti, apginklavau jūsų sielas prieš visas negandas, narsiai jas pakelkite. Tuo jūs pralenkiate Dievą, jis nepatiria nelaimių, jūs – jas ištveriate. Nie-

[20] Aliuzija į Brutą, nužudžiusį perversmą rengusius du sūnus, ir į Manlijų Torkvatą, nužudžiusį sūnų už tai, kad tas nukovė priešą nepaisydamas įsakymo nestoti į mūšį.

kinkite skurdą: niekas nėra toks skurdžius, koks buvo gimdamas. Niekinkite skausmą: jis arba išnyks, arba jus sunaikins. Niekinkite mirtį: ji arba jus užbaigia, arba perkelia kitur. Niekinkite likimą: jam nedaviau ginklo parblokšti sielai. Pirmiausia pasirūpinau, kad kas čia jūsų nelaikytų prievarta. Kelias atviras, jei nenorite kovoti, galima atsitraukti. Iš visų mano nutarimu jums būtinų dalykų mirtį padariau lengviausią. Gyvybę padėjau nuolaidžioje vietoje, lengva ištraukti. Tik atkreipkite dėmesį ir pamatysite, koks trumpas ir lengvas kelias veda į laisvę. Neverčiu taip ilgai gaišti išeinant, kaip įeinant. Priešingu atveju, jei žmogus taip lėtai mirtų kaip gimsta, likimas turėtų į jus didelę valdžią. Bet koks laikas, bet kokia vieta jus moko, kaip lengva atsisakyti gimties, priversti ją atlikti savo pareigą. Šalia aukurų ir aukotojų atliekamų iškilmingų apeigų, kur prašoma gyvybės, mokykitės mirties. Stambūs bulių kūnai parkrinta nuo mažytės žaizdos; žmogaus rankos smūgis parverčia didžiajėgius gyvūnus; plonyte geležimi perrėžiamos sprando slankstelių jungtys ir, nukirtus tą galvą ir kaklą laikantį sąnarį, žlegteli šitoks svoris.

Gyvybės kvėpsnis tūno negiliai, jį galima atkasti ne tik geležimi, nereikia vidine žaizda skrosti krūtinės, mirtis čia pat. Nepaskyriau šiems smūgiams nustatytos vietos, jiems visur pakeliui. Tai, kas kviečia mirti, dėl ko gyvybė išeina iš kūno, yra trumpiau, nei galima tą staigumą pajusti: ar mazgas gerklę užgniaužia, ar vanduo uždaro kvėpavimo takus, ar žemyn galva kritusius suknežina kieta žemė, ar ugnies gurkšnis gyvybės tėkmę perkerta – kad ir kas tai būtų, vyksta spėriai. Tai ko drovitės? Ilgai bijote to, kas taip trumpa."

APIE IŠMINČIAUS TVIRTYBĘ

Serėnai, visai pagrįstai būčiau linkęs tvirtinti, kad stoikai nuo kitų išminties skelbėjų skiriasi taip, kaip vyrai nuo moterų. Nors abeji tiek pat svarbūs gyvenimo bendrijai, bet vieni gimę paklusti, antri – valdyti. Kiti išminčiai, tarytum namų ar šeimos gydytojai, ligotus kūnus gydo švelniai ir maloniai; ne taip kaip geriausia ir greičiausia, o kaip jiems leidžiama. Vyrų keliu žengią stoikai nesirūpina, kad jis keleiviams atrodytų patrauklus, bet stengiasi kuo greičiau mus pačiupti ir nuvesti į aukštą viršūnę. Jos, iškilusios virš likimo, nepasiekia mestos ietys. „Tačiau esame šaukiami į pakriūtes ir gaugarus." O kaip? Ar įmanoma pasiekti aukštumas, einant lyguma? Bet ten ne vien kriaušiai, kaip kai kas mano. Tik iš pradžių uolos, akmenys, ir, rodos, jokio kelio nėra. Taip ir daugelis kitų iš toli stebimų dalykų atrodo statūs ir susipynę, nes atstumas apgauna akis, o arčiau priėjus lėtai prasiskiria visa, ką akių kliauda buvo suliejusi į viena, ir iš toli atrodę skardžiai pamažu virsta lėkštais šlaitais.

Kai neseniai užsiminėme apie Marką Katoną, tu piktinaisi (kadangi nepakenti neteisybės), kad Katono laikai jo nesuprato, nes vyrą, pralenkusį pompėjus ir cezarius, vertino prasčiau už vatinijus. Tau atrodė pikta, kad tuomet, kai jis nepritarė įstatymui, forume jam buvo nuplėšta toga ir, maištaujančios gaujos stumdomas nuo rostrų

iki Fabijaus arkos[1], turėjo iškęsti keiksmus, spjūvius ir kitokius beprotės minios įžeidimus.

Tuomet atsakiau, kad tau verta jaudintis tik dėl respublikos, kurią iš vienos pusės pardavinėjo Publijus Klodijus, iš kitos – Vatinijus bei kiekvienas kitas niekšas. Pagauti aklo godumo jie nesuprato, kad bepardavinėdami parsiduoda patys. O dėl paties Katono liepiau tau būti ramiam. Išminčius negali būti nei nuskriaustas, nei įžeistas. Mat Katoną nemirtingieji dievai mums tikriausiai davė kaip dar tikresnį išmintingo vyro pavyzdį negu Uliksą ar Herkulį ankstesniems amžiams. Neįveiktus vargų, paniekinusius malonumą, nugalėjusius visa, kas baugina, juos stoikai paskelbė išminčiais. O Katonas grūmėsi ne su žvėrimis (juos persekioti – medžiotojo ir kaimiečio darbas), su ugnimi ir kardu nesivaikė pabaisų, gyveno ne tais laikais, kai buvo tikima, jog vienas žmogus pečiais gali paremti dangų. Išbakštinus senąjį patiklumą ir laikams pasiekus paskutinę suktybių ribą, jis susikovė su daugiagalviu blogiu – tuščiagarbiškumu, milžinišku galybės troškimu, kurio nepajėgė pasotinti net visas į tris dalis padalytas pasaulis[2]. Vienas stojo

[1] 121 m. pr. Kr. Kvintas Fabijus Maksimas, nugalėjęs keltų gentį alobrogus, gavo teisę triumfuoti ir Šventojoje gatvėje pasistatė vieną pirmųjų Romoje specialiai tam žygiui skirtų triumfo arkų.

[2] Aliuzija į pirmąjį triumviratą. Cezaris, Pompėjus ir Krasas pasidalijo pasaulį: Cezariui teko Galija, Pompėjui – Ispanija, Krasui – Rytai.

prieš išsigimstančios ir apsunkusios, žemyn smengančios valstybės ydas ir laikė žlungančią respubliką, kiek buvo galima suturėti viena ranka, kol atplėštas parvirto kartu su taip ilgai ramstytais griuvėsiais ir drauge užgeso tai, kas neatskiriama: nei Katonas gyveno mirus laisvei, nei laisvė mirus Katonui. Manai, kad tamsuoliai galėjo jį nuskriausti atimdami pretūrą ar togą, aptaškydami šventą jo galvą skrepliais? Išminčius yra saugus, jo negalima nei nuskriausti, nei įžeisti.

Įsivaizduoju tavo užsidegusią ir įkaitusią sielą. Tu pasiruošęs sušukti: „Štai kas nubloškia šalin jūsų pamokymų patrauklumą: žadate tokius aukštus dalykus, kokių neįmanoma ne tik trokšti, bet ir tikėtis, o pasakę didingų minčių, tvirtinę išminčių nesant nuskurdėlį, teigiate, jog paprastai jam trūksta ir vergo, ir būsto, ir maisto. Tvirtinę išminčių nesikraustant iš proto, neneigiate, kad ir kuokteli, ir ne visai blaiviai šneka, ir išdrįsta visa, ką priverčia liga. Tvirtinę išminčių nesant vergą, neprieštaraujate, kad jis ir bus parduotas, ir darys, kas liepta, ir savo ponui patarnaus kaip vergas. Taigi nors ir užrietėte nosis, galop nusileidote prie to paties, ką sako ir kiti, tik kitaip pavadinate. Todėl nors iš pažiūros tai gražu ir didinga, abejoju, ar išminčiaus nepalies nei skriauda, nei įžeidimas. Juk toli gražu ne tas pats, ar išminčių pastatai už pasipiktinimo, ar už skriaudos ribų. Mat jei sakai jį išturėsiant, tada

jis neturi jokios pirmenybės, tai įprastas atvejis, to išmokstama dažnai pakenčiant skriaudas, o jei tvirtini, kad jo skriauda nepalies, nes niekas nieko nebandys jam daryti, pametęs visus darbus tampu stoiku."

Aš iš tiesų nusprendžiau ne papuošti išminčių išgalvotų žodžių šlove, bet padėti jį ten, kur neįmanoma jokia skriauda. „Tai kaip čia išeina? Ar niekas jo neįžeis? Niekas net nebandys?" Nėra pasaulyje tokios šventenybės, į kurią nesikėsintų šventvagis, bet dievybių nepažemina tokie, kurie siekia toli už pasiekiamos ribos esančios didybės neįstengdami jos paliesti. Nesužeidžiama ne tai, į ką nesmogiama, bet tai, kas neužgaunama. Išminčius priklauso pastarajai grupei. Ar kyla abejonių, kad tikresnė yra ne neužsipuolama, o nenugalima stiprybė? Juk pirmuoju atveju jėgos lieka neišbandytos. Ar verta abejoti, jog pagrįstai pačiu tikriausiu laikomas į visus puolimus spjaunantis patvarumas? Taigi žinok, kad išminčius yra geresnės prigimties būtybė, ar jam kenkia kokia skriauda, ar nėra jokios. Aš drąsiu vyru pavadinčiau veikiau tą, kurio nesugniuždo karai, nebaugina priartėjusio priešo jėga, negu tingiai leidžiantį laiką tarp ramių žmonių.

Taigi sakau, kad išminčius nepavaldus jokiai skriaudai. Vadinasi, nesvarbu, kiek į jį metama iečių, nes nė viena neįsminga. Kaip kai kurių kietų akmenų neįveikia geležis, kaip deimanto neįmanoma nei suskaldyti, nei sudaužyti, nei nudildyti, nes jis atbukina visus įrankius, kaip kai kurie daiktai nedega, o apsupti liepsnos išlieka standūs ir to paties pavidalo, kaip į jūrą išsikišusios uolos plėšo marias, o ant jų pačių, tiek per amžius trankytų, nematyti jokio įtū-

žusių vandenų pėdsako, taip išminčiaus siela yra patvari ir sutelkusi tiek kietumo, kad skriauda jos neliečia kaip ir anų minėtų daiktų.

„Tai kaip čia išeina? Ar niekas nebandys nuskriausti išminčiaus?" Bandys, bet skriauda iki jo nenueis: mat nuo visko, kas žemiau, jį skiria toks didelis atstumas, kad jokia kenksminga jėga savo galiomis jo nepasiekia. Net jei norės pakenkti galingieji, iškelti valdžios ir stiprūs dėl vergaujančių pritarimo, visi jų antpuoliai pristigs veržlumo žemiau išminties. Taip paleisti aukštyn lanko ar pabūklų šaudmenys dingsta iš akių, bet pradeda kristi žemyn nepasiekę dangaus. Kaip? Nejaugi tu manai, kad iečių debesimi užtemdęs dangų anas kvailys karalius[3] nors vieną akstį įsmeigė į saulę ar nuleidęs į gelmes grandines įstengė pasiekti Neptūną? Kaip žmogaus rankos nepaliečia to, kas dangiška, ir dievybei nepakenkia šventyklų griovikai ar statulų išlydytojai, taip bet koks į išminčių nukreiptas begėdiškumas, akiplėšiškumas, išdidumas yra bevaisis. „Bet verčiau nebūtų tokio, kuris norėtų taip elgtis." Tu trokšti nekaltybės, sunkaus žmonių giminei dalyko. Kad skriaudos nebūtų, svarbu besiruošiantiems ją įvykdyti, o ne tam, kuris jos net nejaus. Tarp kitko, nežinau, ar išminties jėgų labiau neat-

[3] Žr. *Apie gyvenimo trumpumą*, 33 paaiškinimą.

skleidžia ramybė tarp puldinėtojų; juk aiškiausias ginklų ir vyrų pertekusio karvedžio įrodymas yra saugi ramuma priešų žemėje.

Jei tau, Serėnai, taip atrodo, atskirkime skriaudą nuo įžeidimo. Pirmoji iš prigimties sunkesnė, antrasis – lengvesnis ir sunkus tik išlepėliams. Jis žmonių nesužeidžia, tik užgauna. Tačiau sielos taip ištižusios ir tuščios, kad atsiranda manančių, jog įžeidimas yra baisi atšiaurybė. Lengvai rasi vergą, kuris labiau norėtų būti mušamas botagais negu kumščiais ir kuris tiki, kad mirtį ir rykštes lengviau iškęsti negu užgauliojimus. Pasidarėme tokie paikšiai, kad kankinamės ne dėl skausmo, o dėl nuomonės apie skausmą. Panašiai vaikai bijo patamsio, kraupių kaukių ir persikreipusių veidų, verkia dėl nemalonių žodžių, grasinimo pirštu ir kitko, kas verčia trauktis nesuprantant savo ūmaus suklydimo. Skriauda turi tikslą kam nors padaryti bloga. Išmintis nepalieka vietos blogiui. Mat jai vienintelis blogis yra begėdystė, negalinti įžengti ten, kur jau yra dorybė ir garbingumas. Nebūna skriaudos be blogio, o blogio be begėdiškumo. Begėdiškumas negali pasiekti garbingais dalykais užsiėmusio žmogaus. Vadinasi, skriauda nepasiekia išminčiaus. Mat skriauda yra kokio nors blogio patyrimas, o išminčius nepatiria jokio blogio. Taigi išminčius nesusijęs su skriauda. Kiekviena skriauda yra užpul-

tojo pažeminimas, niekas negali būti nuskriaustas nepadarant žalos ar rangui, ar kūnui, ar išoriniams dalykams. Tačiau išminčius nieko negali prarasti, viską jis laiko savyje, nieko nepatiki likimui. Jo turtai patvarūs, jis patenkintas dorybe, nepriklausančia nuo atsitiktinumų ir todėl negalinčia nei didėti, nei mažėti. Mat ji jau pasiekė viršūnę ir nebeturi kur augti. Likimas atima tik tai, ką buvo davęs. Dorybės jis neduoda, vadinasi, ir neišplėšia. Dorybė yra nepriklausoma, nesužeidžiama, nepajudinama, nesudaužoma, taip užsigrūdinusi prieš visas nelaimes, kad ne tik nugalėti jos neįmanoma, bet ir palenkti. Išminčius tiesiai žvelgia į bauginimus, jo veidas nesikeičia nei sunkumų, nei sėkmės atveju. Taigi jis nepraranda nieko, ką galėtų pajusti žūvant. Jam priklauso vien dorybė, o ji niekuomet negali būti atimta. Visu kitu išminčius naudojasi laikinai. O kas gi jaudinasi dėl svetimo daikto žūties? Tad jei skriauda negali pažeisti to, kas yra išminčiaus nuosavybė, nes dorybei esant sveikai visas jo turtas yra sveikas, išminčiaus nuskriausti neįmanoma.

Poliorketu[4] pramintas Demetrijas užkariavo Megarą. Filosofas Stilbonas[5], jo paklaustas, ar ką praradęs, atsakė: „Nieko. Visa, kas mano, – su manimi." O juk jo tėvonija buvo tapusi karo grobiu, priešai pagrobė dukteris, tėvynė pateko svetimųjų valdžion ir jį patį iš aukšto klausinėjo ka-

[4] Poliorketas (gr. „miesto apgulėjas") Demetrijas – IV a. pr. Kr. kariautojas, užėmęs Makedonijos sostą. Gavo tokią pravardę todėl, kad ištobulino įtaisus apsuptiems miestams paimti.

[5] Stilbonas (ar Stilponas) – IV a. pr. Kr. filosofas, Zenono mokytojas, turėjęs Megaroje savo mokyklą. Darė įtakos kinizmui. Raštų neliko.

ralius, apstotas nugalėtojos armijos karių. Bet Stilbonas išplėšė iš Demetrijo pergalę, paliudydamas, jog užėmus miestą liko ne tik nenugalėtas, bet net nenukentėjęs. Mat tikrąsias, neįmanomas pasisavinti vertybes jis turėjo su savimi. To, ką priešai išgrobstė ar išbarstė, nelaikė nuosavais, o atėjusiais iš šalies, priklausomais nuo likimo valios dalykais. Juos mylėjo ne kaip savo nuosavybę. Visų iš išorės atplaukiančių gėrybių valdymas pažymėtas slidumo ir nepastovumo.

Dabar pamąstyk, ar gali vagis, šmeižikas, įžūlus kaimynas ar koks nors valdingas vienišas sukriošęs turtuolis nuskriausti tą, iš kurio nieko negalėjo išplėšti karas, priešas ir skelbiąs ypatingą miestų daužymo meną Demetrijas. Visur blizgant kardams, kariams sumišai plėšiant, liepsnojant gaisrams, liejantis kraujui, vykstant kritusio miesto gyventojų skerdynėms, drioksėjant savo dievus užgriūvančioms šventykloms, vienas žmogus buvo ramus. Taigi nėra pagrindo mano pažadą laikyti akiplėšišku. Jei jis nelabai įtikimas, atvesiu tau laiduotoją. Mat vargu ar tiki, kad žmogui duota tiek patvarumo ar tokios sielos didybės. Bet štai jis žengia į priekį sakydamas: „Neabejok, kad žmogus gali iškilti virš visko, kas žmogiška, ramiai žvelgti į skausmus, nuostolius, išopėjimus, žaizdas, didžiulės visa ko kaitos bruzdesį, romiai pakelti sunkumus,

o sėkmę – saikingai. Pirmiesiems jis nepasiduoda, antrąja nesimėgauja, skirtingose padėtyse lieka lygiai toks pat, yra įsitikinęs, jog visa yra ne jo, išskyrus geresniąją, vidinę jo dalį. Aš esu čia pasiruošęs įrodyti jums štai ką: daugybės miestų griovikui vadovaujant suzmenka tarano daužomos sienos, prarausus urvus ar slaptas duobes beregint susmunka aukšti bokštai, su iškiliausiais kuorais susilygina išaugęs pylimas, tačiau nerasime įstengiančių išjudinti gerai įtvirtintą sielą įrenginių. Aš ką tik išsliaužiau iš po namo griuvėsių, aplinkui šviečiant gaisrams bėgau per liepsnas ir kraują, nežinau, ar mano dukteris ištiko didesnė nelaimė už visuotinę. Aplink matydamas vien priešus aš, vienišas senis, vis dėlto skelbiu, kad mano turtas yra sveikas ir nepaliestas, tebelaikau ir tebeturiu tai, ką turėjau. Tau nėra prasmės tikėtis, jog aš esu nugalėtas, o tu – laimėtojas, tai tik tavo likimas nugalėjo mano likimą. Nežinau, kur anie nepastovūs ir šeimininką keičiantieji dalykai. Visa, kas man priklauso, yra ir bus su manimi. Anie turtuoliai prarado tėvonijas, gašlūnai – meiles bei didelės padorumo kainos reikalavusias paleistuves, garbėtroškos – kuriją, forumą ir kitas viešam ydų lavinimui skirtas vietas, palūkininkai prarado sąskaitas, gobšuoliui keliančias klaidingą džiaugsmą dėl įsivaizduojamų turtų, o mano visa tebėra sveika ir neapkandžiota. Todėl klausk verkiančių, vaitojančių, nuogais kūnais ginančių pinigus nuo kardų, bėgančių nuo priešo pilnais užančiais." Taigi įsidėmėk, Serėnai, kad tobulas, žmogiškųjų ir dieviškųjų dorybių kupinas vyras nieko nepraranda. Jo vertybės apjuostos nesutrupinamais ir nenugalimais įtvirtinimais. Su

jais negalima lyginti Babilono mūrų, pro kuriuos įsiveržė Aleksandras[6], vieno būrio paimtų Kartaginos ar Numantijos[7] sienų, net Kapitolijaus ar pilies[8] – ant jų visų liko priešo pėdsakų. Išminčiaus gynybinės užtvaros nebijo nei ugnies, nei puolimo, į jas nėra įėjimo, jos iškilnios, neužkariaujamos, beveik dieviškos.

Nėra pagrindo tvirtinti, kaip esi įpratęs, kad tokio mano išminčiaus niekur nerasi. Aš tuščiai nešlovinu žmogaus prigimties ir nepradedu kurti netikro daikto didžiulio paveikslo, bet rodau ją tokią, kokią suformuojame, padarome ir padarysime. Gal ji pasitaiko retai, gal tik viena per daugelį amžių, nes juk nedažnai gimsta tai, kas didu, kas peržengia įprastumo ir kasdienybės rėmus. Antra vertus, bijau, kad Markas Katonas, kurį prisiminę pradėjome šį pokalbį, nebūtų didesnis už mano pateiktą pavyzdį.

Pagaliau tai, kas pažeidžia, turėtų būti stipriau už tai, kas pažeidžiama. Niekšiškumas nėra stipresnis už dory-

[6] Seneka čia netikslus: Aleksandras Didysis 331 m. pr. Kr. paėmė Babiloną be mūšio.

[7] Publijus Kornelijus Scipionas Emilianas paėmė Kartaginą 147 m. pr. Kr., Numantiją – 133 m. pr. Kr.

[8] Romos Kapitolijaus kalnas turėjo dvi viršūnes. Ant vienos stovėjo svarbiausios šventyklos, ant kitos – tvirtovė. Kapitolijus per visą Romos istoriją buvo paimtas vieną kartą: legendiniais laikais (VIII a. pr. Kr.) jį buvo užėmę sabinai. IV a. pr. Kr. jį puolė galai, bet romėnams pavyko apsiginti.

bę. Vadinasi, išminčius negali būti pažeidžiamas. Geruosius skriausti bando tik blogieji; gerieji sutaria tarpusavyje, o blogieji pražūtingi ir geriesiems, ir vieni kitiems. Taigi jei tik silpnesnis gali būti pažeistas, o blogasis ir yra silpnesnis už gerąjį, jei geriesiems reikia bijoti tik kitokių nei jie skriaudos, tai išmintingo vyro skriauda neužgriūva. Tau jau nebereikia priminti, kad gerasis yra tik išminčius. „Bet jei Sokratas, – sako jis, – buvo pasmerktas neteisingai, skriauda jį palietė." Čia turime suvokti, jog gali atsitikti taip: kažkas man daro skriaudą, bet ji manęs nepaliečia. Pavyzdžiui, jei kas iš mano dvaro nušvilptą daiktą padėtų mano namuose, jis būtų pavogęs, o aš nebūčiau nieko praradęs. Kai kas gali tapti kaltas, nors nepakenkė. Jei vyras su savo žmona guli taip, kaip su svetima, tai jis bus meilužis, nors ji ir nėra meilužė. Kažkas įpylė man nuodų, bet susimaišę su maistu jie neteko galios. Duodamas nuodų, jis tapo nusikaltėliu, nors ir nepakenkė. Tas, kurio ginklui įsmigti sukliudė rūbai, vis tiek galvažudys. Jei užtenka kaltybės, visi nepasiekę tikslo nusikaltimai laikytini įvykdytais. Kai kurie reiškiniai yra tokie ir taip vieni su kitais santykiauja, kad vienas be kito gali įvykti, o kitas be antrojo – negali. Pabandysiu aiškiau pasakyti. Aš galiu judinti kojas nebėgdamas, bet negaliu bėgti nejudindamas kojų. Būdamas vandenyje galiu neplaukioti, bet plaukiodamas negaliu nebūti vandenyje. Mūsų aptariami dalykai yra tos pačios rūšies. Jei skriauda mane palietė, tai ji būtinai turėjo būti padaryta. Jei ji padaryta, nebūtinai turėjo mane paliesti. Mat gali atsirasti šimtai skriaudą pašalinsiančių veiksnių. Kaip pakeltą smogti ranką koks nors atsitiktinumas

gali nuleisti ir išmestą ietį nukreipti į šalį, taip koks nors įvykis gali nustumti į šoną bet kokias skriaudas ar įpusėjusias nutraukti. Tuomet ir padarytos jos nepalies.

Be to, teisingumas negali pakęsti jokio neteisėtumo, nes priešybės nedera. Skriauda gali būti padaryta tik neteisėtai. Vadinasi, išminčiui negalima padaryti skriaudos. Nesistebėk, kad niekas negali jo nuskriausti. Padėti irgi niekas negali. Išminčiui nieko netrūksta, ką galėtų gauti dovanų. Blogas žmogus negali jam paskirti nieko, kas būtų verta išminčiaus. Mat jis turi turėti, ką duoti, bet juk neturi nieko, ką gavęs išminčius džiaugtųsi. Niekas negali išminčiui nei pakenkti, nei padėti, nes dieviškieji dalykai netrokšta būti pagelbėjami ir negali būti sužeidžiami, o išminčius juk yra dievų kaimynas ir giminaitis, panašus į Dievą viskuo, išskyrus mirtingumą. Verždamasis ir siekdamas to, kas dangiška, tvarkinga, narsu, kas teka lygiai ir darniai, kas ramu, palaiminga, skirta visuotinei gerovei, jam ir kitiems sveika, jis nei trokš jokių žemės gėrybių, nei dėl jų raudos. Kas pasiremdamas protu per žmonių nedalias žengia su dieviška siela, tas neturi vietos, kur jį galėtų paliesti skriauda. Manai, kad turiu galvoje tik žmogaus skriaudą? Likimo irgi. Susigrūmęs su dorybe šis visuomet pralaimi. Jei tą aukščiausią laipsnį, virš kurio pikti įstatymai ir žiauriausi viešpačiai nebeturi kuo grasinti, kur likimas esti išnaudojęs savo valdžią, pasitinkame ramiai

bei maloniai, jei žinome, jog mirtis nėra blogis, dėl to skriauda irgi nėra blogis, tai daug lengviau pakęsime visa kita: žalą, skausmus, nešlovę, vietos pakeitimą, vaikų netekimą, išsiskyrimus. Net ir visi iš karto išminčių apsupę nepaskandins, ką kalbėti jau apie tai, kad jo neliūdins pavienės negandos. O jei jis ramiai ištveria likimo skriaudas, tai tuo labiau ištvers galingųjų smurtą. Mat žino, kad šie – likimo rankos.

Taigi jis viską pakenčia lyg žvarbią žiemą ar atšiaurų klimatą, karštines, ligas bei kitus atsitiktinius dalykus. Nė vieno žmogaus išminčius labai nevertina ir negalvoja, jog kas nors veikia vadovaudamasis savo sprendimu, nes taip tegali daryti tik išminčius. Visų kitų yra ne sprendimai, o apsigavimas, pinklės, nedarnūs sielų judesiai, kuriuos išminčius priskiria prie pasitaikančių. Mat kiekvienas atsitiktinumas siautėja šalia mūsų puldamas visa, kas menka.

Galvok ir apie tai, kad skriaudos daugiausia peno randa ten, kur mums užtraukiamas pavojus. Užsiundomas kaltintojas, prikišami nebūti nusižengimai, kurstomas galingesniųjų pyktis – tokios ir panašios togomis apsivilkusių vyrų galvažudystės. Dažnos ir tokios skriaudos, kai iš ko nors paveržiamas pelnas ar seniai lauktas atlygis, kai su dideliu vargu siektas palikimas užrašomas kitam, kai išplėšiama pelningų namų malonė. Išminčius viso to išvengia, nes negyvena nei viltimi, nei baime. Pridėk tai, kad niekas nenuskriaudžiamas

nesujudinus sąmonės, kad žmogus sukrečiamas iki širdies gelmių. Bet išsiveržusio iš paklydimų, save valdančio, labai ramaus ir romaus vyro sąmyšis neapima. Mat jį palietusi skriauda ir jaudina, ir kursto, tačiau išminčius neniršta skatinamas skriaudos regimybės, lygiai kaip jis nenirštų, jei skriaudos apskritai nebūtų. Todėl jis toks tiesus ir linksmas, todėl nuolatos pakylėtas džiaugsmo. Jis nesusigūžia puolant ar aplinkybėms, ar žmonėms ir skriauda jam net naudinga: ja išbando save ir išmėgina dorybę. Meldžiu pritarti šiai minčiai ir ramiai suvokti bei išklausyti, kad išminčius išimamas iš skriaudos veikimo srities. Juk tuo nieko neatimama iš jūsų įžūlumo, grobuoniškiausių geismų, aklo karštagalviškumo ir išdidumo. Šios laisvės išminčiui siekiama išsaugant visas jūsų ydas. Aš deruosi ne dėl to, kad jums nebebūtų leidžiama skriausti, bet kad jis visas skriaudas nublokštų į pragarmes apsigindamas kantrybe ir sielos didybe. Taip šventosiose varžybose dažnas nugalėjo smogiančias priešininko rankas nuvargindamas atkaklia kantrybe. Ir išminčių laikyk tokios rūšies žmogumi, kuris ilgalaike ir nuolatine mankšta pasiekė ištvermės kietybės ir gebėjimo nualsinti bet kokią jėgą.

Perbėgę pirmąją dalį pereikime prie antrosios. Dabar kai kuriais ypatingais, bet daugiausia bendrais įrodymais sutriuškinsime įžeidimą. Jis mažesnis už skriaudą. Dėl jo dažniau skundžiamasi nei keršijama. Ir įstatymai jį laiko never-

tu bausmės. Įžeidinėjimo aistrą kursto dėl užtraukiančio nešlovę žodžio ar poelgio susigūžiančios sielos menkybė. „Šiandien jis kitus priėmė, o manęs – ne." „Arba išdidžiai nusigręžia man kalbant, arba atvirai juokiasi." „Mane paguldė ne viduriniame, o žemiausiame guolyje.[9]" Kaip vadinti tokias ir panašias dejones, jei ne niurgzlios sielos skundais? Juos taria išlepėliai ir laimingieji. Tas, kuriam gresia didesnis blogis, neturi laiko kreipti dėmesio į tokius niekus. Iš prigimties netvirtos, moteriškos prigimtys dėl per didelio neveiklumo bei tikrosios skriaudos trūkumo išdyksta ir jaudinasi dėl to, kas daugiausia remiasi vertinančiojo yda. Taigi įžeidimo užgautas žmogus parodo, kad neturi nei įžvalgumo, nei pasitikėjimo savimi. Mat jis laiko save neabejotinai paniekintu. Jam įkandama kažkaip pažeminant susikūprinusią ir nusmukusią sielą. O išminčiaus niekas nepaniekina. Jis žino savo didybę ir niekam neleidžia turėti teisių į jį. Jis ne nugali tuos sielos vargus, kuriuos aš pavadinčiau ne vargais, o nemalonumais, bet nejaučia jų. Kitos nelabystės išminčiui trenkia, nors ir neparbloškia. Tai kūno skausmas ir luošumas, draugų ar vaikų netektis, karo liepsnose degančios tėvynės nelaimė. Nesakau, kad jis jų nejaučia. Juk netvirtinsime, kad jo neužgauna akmens kietybė. Nėra dorybės, kuri nejaustų, jog ji ištveria. Kaip čia išeina? Kai kurie smūgiai išminčių paliečia; juos įveikia, gy-

[9] Romėnai vyrai valgydavo gulėdami. Aplink puotos stalą iš trijų pusių stovėdavo trys gultai. Juose gulėdavo po tris žmones. Iš ketvirtosios pusės stalas nebuvo užstatomas, kad galėtų prieiti patarnautojai. Žiūrint nuo neužstatytosios pusės geriausiu buvo laikomas priešais esantis, viduriniuoju vadinamas gultas, blogiausiu – kairėje esantis žemutinis gultas.

do, užgniaužia, o mažesnių net visai nejaučia ir prieš įprastus antpuolius net nepasitelkia narsos grublams iškęsti, bet arba nepastebi, arba laiko juokų darbu.

Be to, kadangi dažniausiai įžeidinėja išdidūs, nesuvaldomi, nemokantys pakelti laimės žmonės, išminčius šiai pasipūtusiai aistrai atremti turi priemonę: gražiausią dorybę – sielos didžiadvasiškumą. Jis perbėga per visas tokias negandas kaip per tuščius sapnų reginius bei nakties vaizdinius, neturinčius nei tvirtumo, nei tiesos. Be to, jis įsitikinęs visus esant gerokai žemiau už jį ir neišdrįstant žvelgti iš aukšto į tokį iškilumą. Žodis „įžeidimas" yra kilęs iš žodžio „panieka"[10], nes čia nėra kitos skriaudos, tik paniekinimas; mat niekas neniekina didesnio ir geresnio už save net ir elgdamasis kaip niekintojas. Juk ir vaikai muša tėvams per veidą, ištaršo motinoms plaukus, kūdikiai apdrasko, apspjaudo ar prie saviškių nusmaukia drabužį, ar pasako nešvankų žodį. Ir to nevadiname įžeidimu. Kodėl? Todėl, kad darantysis negali paniekinti. Dėl tos pačios priežasties mus linksmina šeimininkus įžeidinėjantis vergų sąmojis. Pradėję nuo šeimininko jie įžūliai užkabinėja svečius; palaidžiausią liežuvį turi labiausiai paniekintieji ir išjuoktieji. Kai kas perka akiplėšas berniu-

[10] „Įžeidimas" – lot. *contumelia*; „panieka" – lot. *contemptus*.

kus, kursto ir lavina jų begėdiškumą, kad blevyzgotų pasirengę. Tai vadiname ne įžeidimu, o aštriu liežuviu. Kokia beprotybė dėl to paties tai džiaugtis, tai rūstauti ir draugo pasakymą vadinti piktžodžiavimu, o niekingo vergo – juokingu burnojimu!

Kaip mes žiūrime į vaikus, taip išminčius visus – ir subrendusius, ir žilo plauko sulaukusius – laiko vaikais. Ar nors kiek patobulėjo tebeturintieji tuos pačius arba jau išaugusius į paklydimus vaiko sielos trūkumus, besiskiriantieji nuo vaikų tik kūno išvaizda ir dydžiu, bet tokie pat nepastovūs ir nepatvarūs, siekiantys malonumų be jokios atrankos, bailūs ir nuraminami ne prigimties, o baugų? Kiekvienas pasakys, kad jie nė per nago juodymą nesiskiria nuo vaikų: kaip vaikai godūs lošimo kauliukų, riešutų, smulkių pinigų, taip šie – aukso, sidabro, miestų; kaip vaikai vaizduoja magistratus, liktorius, teisėjus, taip šie rimtai žaidžia rinkimuose, forume, kurijoje; kaip vaikai jūros pakrantėje iš smėlio stato namus, taip šie užsimoję kažką didaus, kraudami akmenis, sienas, stogus, kūno apsaugai išrastą daiktą paverčia pavojumi[11]. Vadinasi, jie tebėra tokie patys paaugę vaikai, tik paklydimas krypsta kitur ir prie didesnių užmojų. Taigi jų įžeidimus išminčius pagrįstai nuleidžia juokais. Kartais jis jiems kaip vaikams grasina, jog bus blogai ar gaus į kailį, ir nubaudžia ne todėl, kad jaučiasi nuskriaustas, bet kad jie skriaudė ir kad liautųsi skriausti. Juk lygiai taip pat ir gyvuliai tram-

[11] Seneka dažnai mini namų griuvimą. Jie griūdavo dėl to, kad plečiantis miestui būdavo sugrūdami, statomi paskubomis, be to, dėl seisminių procesų įtakos.

domi lazda; nepykstame ant jų, kad neprisileidžia raitelio, bet tvardome, idant skausmas įveiktų atkaklumą. Vadinasi, dabar žinosi, jog išsprendėme ir kitą mums užduodamą klausimą: kodėl išminčius baudžia skriaudžiančius ir įžeidinėjančius, jei tai jo nepaliečia? Jis ne už save keršija, bet juos taiso.

Kaip čia išeina, kodėl netiki išminčių turint tokią sielos ištvermę, nors gali pastebėti kitus ją turint dėl kitų priežasčių? Koks gydytojas pyksta ant pamišėlio? Kas blogai pakreipia piktus karščiuojančio žmogaus, kuriam užginta duoti šalto vandens, žodžius? Išminčiaus jausmai visų atžvilgiu tokie kaip gydytojo ligonių atžvilgiu. Pastarasis nemano, kad jo orumą žemina gėdingųjų dalių čiupinėjimas, jei reikia gydyti, išmatų ir šlapimo apžiūrinėjimas ar įnirtusių pakvaišėlių plūdimai. Išminčius žino, jog visi šie žmonės, kaip sveiki vaikštantys su paprastomis ar purpuru apvedžiotomis togomis, tik apsimeta nesą sergantys, ir žvelgia į juos kaip į nesusivaldančius ligonius. Jis nesusierzins, jei jie sirgdami stačiokiškiau elgsis su gydytoju. Kaip garbingas jų tarnybas laiko bato purvo nevertomis, taip ir jų nepagarbų elgesį. Kaip nesipūs, jei jį garbins elgeta, kaip nelaikys įžeidimu, jei paskutinis prastuomenės žmogelis pasveikintas neatsakys, taip nieko bloga neįtars, jei daugelis turtuolių į jį žvelgs iš aukšto. Juk jis žino, kad

jie niekuo nesiskiria nuo elgetos ir net yra už jį labiau apgailėtini: elgetai mažai tetrūksta, o šiems – labai daug. Antra vertus, jis neįsižeis, jei medų karalius ar Azijos Atalas[12] išdidžiu veidu tylomis praeis pro jį nekreipdami dėmesio į pasveikinimą. Išminčius žino, kad jo būklei nereikia pavydėti, kaip ir tam, kuriam teko tramdyti didelės šeimynos ligonius ir pakvaišėlius.

Ar man niršti, kad susitikęs manęs vardu nepavadino kuris nors iš niekšų, prie Kastoro šventyklos[13] perkančių ir parduodančių laisvės neturinčius, prigrūdusių prekyvietę prasčiausių vergų? Manau, kad ne. Juk ką gera turi žmogus, kurio valdžioje vien pašlemėkai? Taigi kaip išminčius nepaisys šio nenaudėlio žmoniškumo ar nežmoniškumo, taip ir karaliaus. „Tavo valdžioje partai, medai ir baktrai[14], bet juos išlaikai baime, bet dėl jų nepaleidi iš rankų lanko, bet jie – kokčiausi priešai, bet jie – parsidavėliai, bet jie vaikosi naujo valdovo." Vadinasi, niekieno įžeidimas jo nesujaudins. Visi jie tarpusavyje skiriasi, bet išminčius dėl vienodo kvailumo laiko lygiais. Sykį nusileidęs iki jaudinimosi dėl skriaudos ar įžeidimo, niekada nebegalės neturėti rūpesčių. O juk rūpesčių neturėjimas yra ypatingasis išminčiaus gėris. Jis saugosis, kad vertindamas jam skirtą įžeidimą tuo nesuteiktų garbės įžeidėjui. Mat liūdintis dėl įžeidimo žmogus paprastai džiugina įžeidėją.

[12] Atalai valdė turtingą Mažosios Azijos pusiasalio valstybėlę Pergamą.

[13] Prie Kastoro šventyklos prasidedančioje Etruskų gatvėje buvo prekiaujama vergais.

[14] Mažosios Azijos pusiasalio tautos.

Esama bepročių, įsitikinusių, jog paniekinti gali ir moteris. Ar svarbu, kurią jie turi galvoje, kiek lektikarijų[15] laikančią, kokia našta sveria jos ausis, kokio platumo jos kėdė? Jei neišsimokslinusi ir smarkiai neišsilavinusi, ji – neprotingas gyvis, žiaurus, nesuvaldąs geismų. Kai kurie liūdi įžeisti kirpėjo ir paniekinimu vadina nesukalbamą durininką, išdidų nomenklatorių, užrietusį nosį kambarinį. Reikėtų sprogti iš juoko, džiūgauti iš visos širdies iš svetimų paklydimų sąmyšio stebint savąją ramybę. „Tai kaip čia išeina? Ar išminčius neis prie atkaklaus durininko sergimų durų?" Jei būtinai reikės, pabandys. Kad ir kas jis būtų, prisijaukins kaip piktam šuniui numesdamas kaulą, nenusimins darydamas išlaidų slenksčiui peržengti; galvos, jog ir ant kai kurių tiltų reikia mokėti už perėjimą. Įteiks dovanų ir pasveikinimus tvarkančiam vergui, kad ir kas jis būtų; mat žino, jog parsidavėliai nuperkami variu. Menkasielis tas, kuris pučiasi laisvai atsikirtęs durininkui, sulaužo jo rykštę, prieina prie šeimininko ir reikalauja išplakti. Grumdamasis įsigyja priešininką ir siekdamas įveikti susilygina su juo. „O ką darys apkultas išminčius?" Tą patį, kaip ir gavęs per veidą Katonas. Jis neužsidegė, nekeršijo už skriaudą, net neatleido, o paneigė ją[16]. Didesnę sielą pa-

[15] Lektikos (neštuvų) nešėjai vergai.

[16] Traktate *Apie pyktį* (II. 32) Seneka pasakoja, jog Katonas Vyresnysis, kuriam kažkoks apsirikęs pilietis pirtyje skėlė antausį, atsiprašinėjančiam atsakė neprisimenąs tokio daikto.

rodė, nepripažindamas, negu kad būtų dovanojęs. Daugiau dėl to negaišime. Kas nežino, kad nė vienas iš blogiu ar gėriu laikomų dalykų išminčiui neatrodo toks pat kaip visiems?! Jis neatsižvelgia, kad žmonės kai ką laiko bjaurastimi ar vargu, neina ten, kur minia, bet kaip žvaigždynai skrieja priešinga pasauliui kryptimi, taip jis žengia, prieštaraudamas visuotinei nuomonei.

Taigi liaukitės klausinėti: „Ar išminčiaus nepalies skriauda, jei bus žudomas, jei bus išdurta akis? Ar jo nepalies įžeidinėjimai, jei bus genamas per forumą nešvankaus plūdimo? Jei karaliaus puotoje bus liepta gulėti prasčiausioje vietoje ir valgyti su gėdingiausią pareigą atliekančiais vergais? Jei bus verčiamas pakelti dar kokius nors kitokius tauriam dorovingumui nepriimtinus sunkumus?" Visi šie dalykai, nepaisant jų skaičiaus ar didumo, bus tokios pat prigimties. Jei jo nepalies maži, tai didesni tuo labiau neužkliudys; jei nepalies keletas, tai daugybė tuo labiau neužgaus. Apie didžią sielą sprendžiate remdamiesi savo silpnumu. Galvodami, kiek galite iškęsti, išminčiaus kantrybei ribą užbrėžiate truputį aukščiau. Bet juk jį, neturintį su jumis nieko bendra, tobulybė padėjo visiškai kitokių matų pasaulyje. Klausk apie nuožmumus ir nepakeliamus atšiaurumus, apie siaubingas girdėti ir matyti baisybes. Jo neužgrius jų pulkas; kaip priešinsis vienai, taip

ir visoms. Kas sako, jog išminčiui tai pakeliama, o tai nepakeliama, ir jo sielos didybę apibrėžia tam tikromis ribomis, blogai daro. Likimas mus nugali, jei mes nenugalime jo viso. Nemanyk, jog tai – stoikų ištvermė. Epikūras, kurį pasiimate savo ištižimo globėju ir manote, kad jis moko švelnumo, tinginystės ir malonumų kelio, sako: „Retai likimas trukdo išminčiui." Jis prabilo beveik kaip vyras! O tu kalbėk narsiau ir likimą apskritai pašalink iš kelio! Išminčiaus namai ankšti, neišpuoselėti, be klegesio, be puošmenų, nesaugomi parsidavėlišku išdidumu paskirstančių minią durininkų, bet per šį tuščią, be vartininko slenkstį likimas neperžengia. Jis žino, kad jam nėra vietos ten, kur niekas nuo jo nepriklauso.

Jei net kūnui labai atlaidavęs Epikūras pakyla prieš skriaudas, kodėl tai gali atrodyti neįtikima ar viršijant žmogaus prigimties matą mums? Jis sako, jog skriaudos išminčiui pakeliamos, mes – kad skriaudų nėra. Nėra pagrindo tvirtinti tai prieštaraujant prigimčiai. Neneigiame, kad nėra jauku būti plakamam, stumdomam, neturėti kokios nors kūno dalies, tačiau neigiame, kad tai yra skriaudos. Ne skausmo pojūtį atimame, bet skriaudos vardą, kurio negalima prisiimti esant sveikai dorybei. Pažiūrėsime, katras teisingiau kalba. Abu pritaria skriaudos paniekai. Klausi, kuo jie skiriasi? Kaip du narsiausi gladiatoriai: vienas užspaudžia

žaizdą ir stovi, antras nepaisydamas šaukiančių žiūrovų rodo, kad nieko neatsitiko, ir neleidžia nutraukti kovos. Skiriamės tik trupučiu. Dėl esmės, dėl to, kas jums svarbiausia, visi išminties skelbėjai sutaria ragindami niekinti skriaudas ir įžeidimus. Pastaruosius aš pavadinčiau skriaudų šešėliais ir įtarinėjimais. Jiems atmesti ne išmintingo vyro reikia, o tik sugebančio galvoti, idant galėtų pasakyti sau: „Ar pelnytai man tai atsitinka, ar nepelnytai? Jei pelnytai, tai nėra įžeidimas, tai teisinga, o jei nepelnytai, tegu rausta tie, kurie elgiasi neteisėtai." O kas yra tai, kas vadinama įžeidimu? Anas pasišaipė iš mano minkštagalviškumo, aklinėjimo, kreivų blauzdų, menko stoto. Koks čia įžeidimas? Tai ir be žodžių aišku. Vieno žmogaus akivaizdoje juokiamės dėl kokio nors pasakymo, o daugelio akivaizdoje – piktinamės, kitiems neleidžiame laisvai kalbėti to, ką įpratome sakyti patys sau. Saikingais juokavimais džiaugiamės, dėl nesaikingų pykstame.

Chrisipas pasakoja, jog vienas žmogus piktinosi, kažkieno pravardžiuojamas jūrų avinu. Senate matėme verkšlenant Ovidijaus Nazono žentą Fidą Kornelijų, kai Korbulonas jį pavadino nupeštu stručiakupranugariu. Prieš kitus dorovę ir gyvenimą juodinančius piktus žodžius jis tvirtai atsilaikė, o nuo šio, tokio absurdiško, pabiro ašaros, – kai protas apleidžia, sielos tampa visiškai bejėgės. Ko nirštame kam

nors mėgdžiojant mūsų kalbėseną, eigastį, parodant mūsų kūno ar kalbos ydą? Tarytum kitam mėgdžiojant viskas labiau išryškėja, negu mums darant! Kai kas nenoromis klauso esąs senas, žilas ar dar kitoks, ko paprastai linkima sulaukti. Kai ką pribloškia pravardžiavimas skurdžiumi, nors slapčia žmogus sau priekaištauja dėl to paties. Akiplėšoms ir pašaipūnams nebeliks medžiagos, jei ja pasinaudosi pirmas. Niekas nesijuokia iš besijuokiančio iš savęs. Prisimenama, jog Vatinijus, pajuokai ir neapykantai gimęs žmogus, buvo dantingas ir dailiais sąmojais besišvaistąs aštrialiežuvis. Jis smarkiai tyčiojosi iš savo kojų ir perkirstos gerklės[17]. Taip išvengė nedraugų, kurių turėjo daugiau negu ligų, pirmiausia Cicerono, sąmojo. Jei dėl nenulūžtančio liežuvio šitai įstengė tas, kurį nuolatiniai kivirčai atpratino gėdytis, kodėl negalėtų tas, kuris pasiekė tam tikrą tobulybę užsiiminėdamas laisvaisiais mokslais ir išminties ugdymu? Pridurk dar tai, jog įžeidimo malonumo atėmimas iš įžeidėjo yra keršto rūšis. Tokiu atveju šie iššieptadančiai sako: „Ak, vargeli! Manau, jis nesuvokė." Įžeidimo vaisius yra jį kenčiančio jausmas ir pasipiktinimas. Antra vertus, kada nors atsiradęs lygiai toks kaip jis atkeršys ir už tave.

[17] Vatinijui buvo daryta limfmazgių operacija.

Tarp kitų gausių Gajaus Cezario ydų buvo ir įžeidinėjimas. Jį apimdavo stebėtinas noras visiems smogti kokia nors pastaba, nors pats teikė juokui parankiausios medžiagos: nepaprastai bjaurus blyškumas liudijo pakvaišimą, nepaprastai žiaurios, tarytum po senės kakta pasislėpusios akys, nepaprastai šlykšti, nupiepusiais plaukais styrinti išplikusi galva. Dar pridėk šeriais apaugusį sprandą, plonutėles blauzdas, milžiniškas pėdas. Jei norėčiau išpasakoti visus jo įžeidimus tėvams, seneliams, visų luomų žmonėms, būtų pasaka be galo. Paminėsiu tik tai, kas jį pražudė. Tarp jo artimiausių draugų buvo Aziatikas Valerijus, vargu ar įstengsiantis ramiai pakęsti įžeidimą rūstuolis. Puotoje, tai yra susirinkime, Gajus jam garsiai svieste sviedė, kokia lovoje jo žmona. Gerieji dievai! Vyras tai girdi, princepsas žino, pasileidimas taip išsikerojęs, kad ne buvusiam konsului, ne draugui, bet sutuoktiniui princepsas pasakoja savo svetimoteriavimą ir pažeminimą! Su karių tribūnu Cherėja[18] buvo visiškai kitaip. Tvirtos rankos vyras kalbėjo silpnu balsu ir nežinodamas galėjai į jį žvelgti iš aukšto. Jam klausiant slaptažodžio Gajus skirdavo „Venera" arba „Priapas" vis kitaip ir kitaip priekaištaudamas dėl kariūnui netinkamo švelnumo. O pats juk vilkėjo peršviečiamą tuniką, avėjo

[18] Cherėja buvo asmeninės Kaligulos gvardijos karininkas.

sandalais, dabinosi auksu[19]. Taip ir privertė jį panaudoti kardą, kad nebereikėtų klausti slaptažodžio: Cherėja pirmas iš sąmokslininkų pakėlė ranką, jis vienu smūgiu perkirto kaklą. Paskui susmigo daugybės keršytojų už bendras ar asmenines skriaudas kalavijai, bet pirmasis buvo mažiausiai tikėtinas vyras.

Antra vertus, tas pats Gajus viską laikė įžeidimais, kaip ir kiti trokštantys užsipuldinėti, bet patys nepajėgiantys to pakęsti užgauliotojai. Buvo supykęs ant Herenijaus Makro, kad tas pasveikino jį Gajumi, nepaliko nenubaudęs pirmojo triarijų būrio[20] šimtininko, ištarusio Kaligulos[21] vardą. Juk jis buvo gimęs karo stovykloje ir paprastai vadinamas legionų sūnumi. Šiuo vardu kariai išreiškė jam savo prieraišumą, bet apsiavęs koturnais[22] Kaligulą jau laikė plūdimosi ir keiksmo žodžiu. Taigi net jei mes maloningai paliksime neatkeršiję, šis pavyzdys bus paguoda, kad atsiras kam nubausti akiplėšą, pasipūtėlį, skriaudiką. Mat šios ydos niekada neapsiriboja vienu žmogumi ir vienu įžeidimu. Pažvelkime į tuos, kurių kantrybę giriame, į Sokratą. Komedijų rašytojų viešai į jį nukreiptą karčią pašaipą sutiko tai-

[19] Romėnai sandalus avėdavo tik namuose. Jų avėjimas viešoje vietoje buvo laikomas išlepimo ženklu. Toks pat ženklas buvo plona tunika ir aukso papuošalai.

[20] Triarijai – seni, labiausiai patyrę kareiviai. Jie stovėdavo trečioje kautynių eilėje ir buvo siunčiami į mūšį iškilus lemiamoms aplinkybėms.

[21] Romėnų armijų prie Reino karvedžio Germaniko sūnus Gajus augo karo stovykloje ir avėjo tokius pat batus (lot. *caliga*) kaip ir kareiviai. Jie mylėjo Germaniko sūnų ir praminė mažybine forma Kaligula.

[22] Koturnai (lot. *cothurni*) – storapadis, žmogų paaukštinantis graikų tragedijas vaidinusių aktorių apavas. Apsiavęs koturnais – iš aukšto žvelgiąs į kitus žmogus.

kiai juokdamasis, kaip ir paplavomis apipiltas žmonos Ksantipės. Antistenui[23] buvo prikišta, kad jo motina – barbarė trakė. Jis atsakė, kad ir Dievų Motina frigė.

Nereikia bartis ir kivirčytis. Turime tolyn nešti kudašių, kad ir ką tie tuščiagalviai darytų (o tai daryti gali tik tuščiagalviai), reikia nekreipti dėmesio. Ir minios pagarbą, ir skriaudą laikykime vienu kaišteliu kaištomis. Pirmąja nesidžiaukime, dėl antrosios nesielvartaukime. Priešingu atveju baisiai bijodami būti įžeisti ar šlykštėdamiesi tuo apleisime būtinus ir visuomeninių, ir asmeninių pareigų reikalus, kartais gal nepaprastai svarbius, nes moteriškas nerimas mus smaugs, priešindamasis norui išgirsti. Supykę ant galingesniųjų, paleidę nesivaldymo vadžias kai kada atskleisime šią aistrą. Klystame manydami, jog laisvė – jokio kančios patyrimo neturinti būsena. Laisvė yra sielos pakėlimas virš skriaudų, padarymas jos savastimi, idant vien iš jos ateitų džiaugsmai, pašalinimas iš savęs išorės dalykų, idant nereikėtų gyventi nerimaujant, bijant visų juoko, visų liežuvių.

Kas gi yra tas, kuris negalėtų tavęs užgauti, jei kiekvienas gali? Tačiau išminčius ir išminties siekėjas naudosis skirtingais vaistais. Netobuliems ir į visuotinę nuomonę dar

[23] Antistenas (444–366 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, sofistų ir Sokrato mokinys, kinizmo pradininkas. Liko tik 70 veikalų pavadinimai.

besidairantiems žmonėms reikia numatyti, kad teks būti skriaudų ir įžeidimų sūkuryje. To laukiant viskas eis lengviau. Kuo žmogus garbingesnis kilme, šlove, tėvonijos turtais, tuo narsiau turi elgtis nepamiršdamas, jog pirmojoje kautynių eilėje stovi senieji luomai. Įžeidimus, plūdimus, gero vardo suteršimą ir kitokią negarbę tegu pakenčia kaip priešų riksmą ir toliau krintančias ietis, kaip į šalmą pokšinčius, bet nesužeidžiančius akmenis. Skriaudas tegu ištveria kaip žaizdas: vienos sugadino ginklus, kitos pervėrė krūtinę, bet jis neparblokštas, net nesustodamas tegu žengia toliau. Net jei priešiška jėga prispaus ar prislėgs, gėda atsitraukti. Saugok gimties paskirtą vietą. Klausi, kokia tai vieta? Vyro. Išminčiui skirta kitokia, šiai priešinga pagalba. Mat jūs kaunatės, o jis jau yra nugalėjęs. Nesipriešinkite savo turtui ir, kol ateisite į tiesą, puoselėkite sielose šią viltį, noriai sutikite gėrį, padėkite sau įsitikinimu ir tikėjimu. Žmonių giminės valstybei reikia, kad būtų kažkas nenugalima, kad būtų koks nors vyras, į kurį likimas neturėtų jokių teisių.

TURINYS

Seneca, Lucius Annaeus
Se76 Apie sielos ramybę / Lucijus Anėjus Seneka ; iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė. – 2-oji patais. laida. – Vilnius : Tyto alba, 2007. – 199 [9] p.
Kn. taip pat: Apie autorių ir jo mokymą / Dalia Dilytė, p. 5–10.

ISBN 9986-16-529-6

Filosofas Lucijus Anėjus Seneka, gyvenęs I a. po Kr., – vienas garsiausių Romos filosofų ir visuomenės veikėjų. Buvęs Nerono auklėtoju, o jam tapus imperatorium – ir jo patarėju, 65 m. po Kr. įtartas dalyvavus sąmoksle ir Nerono priverstas nusižudyti, Seneka išliko stoikas tiek gyvendamas, tiek ir mirdamas. Stoicizmo filosofija mokė žmones neprisirišti prie žemiškų turtų, kantriai pakelti gyvenimo negandas, susitelkti į vienintelės tikros vertybės – sielos – tobulinimą. Remdamasis savo gyvenimo patirtimi ir kitų išminčių teiginiais, Seneka mokė amžininkus ir ainius gyventi ir mirti. Įsakmiais teiginiais be paliovos belsdamasis į skaitytojų sielas, jis iki šiol padeda nuo jų valyti vis atsigaunančių ydų purvą.

UDK 1+17](37)

Lucijus Anėjus Seneka

APIE SIELOS RAMYBĘ

Iš lotynų kalbos vertė *Dalia Dilytė*
Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

Tiražas 3 000 egz.
SL 1686. 2010 09 30. 6,78 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius, tel. 2497453
info@tytoalba.lt
Spausdino UAB „Logotipas", Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Filosofas Lucijus Anėjus Seneka, gyvenęs I a. po Kr., – vienas garsiausių Romos filosofų ir visuomenės veikėjų. Buvęs Nerono auklėtoju, o jam tapus imperatorium – ir jo patarėju, 65 m. po Kr. įtartas dalyvavus sąmoksle ir Nerono priverstas nusižudyti, Seneka išliko stoikas tiek gyvendamas, tiek ir mirdamas. Pavojingais, intrigų kupinais laikais, kai niekas nebuvo tikras dėl savo gyvybės ar turto, stoicizmo filosofija mokė žmones neprisirišti prie žemiškų turtų, kantriai pakelti gyvenimo negandas, susitelkti į vienintelės tikros vertybės – sielos – tobulinimą. Remdamasis savo gyvenimo patirtimi ir kitų išminčių teiginiais, Seneka mokė amžininkus ir ainius gyventi ir mirti; savo tekstus jis pats apibūdino kaip „naudingų vaistų rinkinius". Seneka teigė, kad nereikia bijoti mirties, nes kūnas – tik laikinas būstas ir po mirties siela pateks į amžiną ramią ir giedrą dievišką erdvę. Jis ragino ne pataikauti kūno geismams ir norams, bet tobulinti sielą. Filosofas žinojo, kad žmogus yra be galo silpnas, kad jam be paliovos reikia priminti, kas dora, o kas ne, kas teisinga, kas ne. Įsakmiais teiginiais be paliovos belsdamasis į skaitytojų sielas, jis iki šiol padeda nuo jų valyti vis atsigaunančių ydų purvą.

ISBN 978-9986-16-529-3

9789986165293

TYTO ALBA

www.tytoalba.lt